

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Diplomová práce

Zuzana Svobodová

Paměti, historickogeografický pramen a obraz regionu

(na příkladu Pamětí F. J. Vaváka z přelomu 18. a 19. století)

Memoirs, historical-geographic source and the image of region (for example, the memoirs of F. J. Vavák turn of the 18th and 19th centuries)

Praha 2013

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.

Chtěla bych tímto poděkovat vedoucí mé diplomové práce, prof. PhDr. Evě Semotanové, DrSc., za odborné vedení práce, za poskytnuté rady, ochotu a vstřícný přístup.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 3. července 2013

.....

Zuzana Svobodová

Klíčová slova

analýza

historickogeografický pramen

krajská mapa

mapování

obraz regionu

paměti

region

synergie pramenů

Key words

analysis

historical-geographic source

map of region

mapping

image of region

memoires

region

synergy of sources

Abstrakt

Tato diplomová práce je příspěvkem k dosud nepřilíš prozkoumanému aspektu významné regionální kroniky - *Paměti F. J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického*, a to aspektu historickogeografickému. Cílem práce tedy byla analýza obrazu regionu, který nám Vavák ve svých Pamětech podává. Jako srovnávací pramen bylo využito 1. vojenské mapování – mapová část i písemný operát, jakožto pramen dobově odpovídající.

V prvních dvou kapitolách byla, v rámci snazšího pochopení podmínek a okolností geneze obou pramenů, pozornost věnována jednak biografii Vavákově, jednak nastínění nejdůležitějších domácích i zahraničních událostí období, ve kterém oba prameny vznikaly.

Stěžejní kapitolu pak tvoří postižení obrazu regionu nejprve ve Vavákových Pamětech a posléze v mapové části i písemném operátu 1. vojenského mapování. Neboť jsou Paměti pramenem značného rozsahu, bylo nezbytné stanovit určitá „zastřešující hlediska“, ze kterých je obraz regionu nazírán. Na základě signifikantních rysů Pamětí byla tedy zvolena následující hlediska: historickogeografické, sociotopografické, ekonomické, kulturní, klimatologické a historické. Jednotlivá hlediska pak byla analyzována postupně a doložena ukázkami z textu Pamětí, případně z textu písemného operátu.

Komparací obou pramenů bylo zjištěno, že i přesto, že se na první pohled jedná o prameny velmi rozdílné co do podstaty i záměru (pramen vyprávěcí versus pramen úřední), že jsou ve vztahu synergie, kdy se navzájem doplňují a teprve oba dohromady reflektované jako jednota tvoří poměrně komplexní obraz regionu.

Abstract

This thesis is a contribution to the still not fully explored historical-geographical aspect of regional chronicles – Memories of F. J. Vavák, neighbour and mayor of *Milčice*. The main goal of the thesis was analysis of the image of the region which Vavák presented in his memoirs. As a reference source was used First Military Mapping - mapping and text supplement - as a historically appropriate source.

The content of the first two chapters is Vavák's bibliography and introduction of the most important domestic and international contemporary events and affairs for easier understanding of the conditions and circumstances of the genesis of both main sources.

Main chapter then presents the image of the region pictured both in Vavák's Memoirs and the First Military Mapping. As the memoirs is the very extensive source, it was necessary to choose "the overarching aspects" whereby is observed the image of the region. Based on the significant features of the memoirs was chosen following terms historical-geographical, social-topographical, economic, cultural, climatological and historical. Individual aspects were sequentially analyzed and documented by examples from Memories or the text part of the First Military Mapping.

Comparing the mentioned sources was found, that those at first sight very different sources – both the nature and the intention as narrative vs official source - are related synergically, complementing each other and only together, reflected as one form make relatively complete picture of the region.

OBSAH

1 ÚVOD	9
Hodnocení pramenů a literatury	10
2 Kdo byl František Jan Vavák?.....	13
3 Jaká byla doba, ve které F. J. Vavák žil?	20
3. 1 Přírodní podmínky Vavákova období	20
3. 2 Domácí vývoj událostí Vavákova období	21
3. 3 Zahraniční vývoj událostí Vavákova období.....	26
4. Obraz regionu ve Vavákových Pamětech	35
4. 1. Obraz regionu z hlediska historickogeografického	38
4. 1. 1 Vypsání	39
4. 1. 2 Mapa lipanského bojiště.....	44
4. 1. 3 Cesta z Prahy do Ostrova.....	45
4. 2 Obraz regionu z hlediska sociotopografického	47
4. 2. 1 Náboženské otázky.....	48
4. 2. 2 Negativní události.....	52
4. 2. 3 Židovská otázka	54
4. 2. 4 Epidemie, nemoci	55
4. 2. 5 Živelní katastrofy.....	55
4. 3 Obraz regionu z hlediska ekonomického	58
4. 3. 1 Kontribuce a jiné daně	58
4. 3. 2 Výdaje hospodáře	60
4. 4 Obraz regionu z hlediska kulturního	61
4. 4. 1 Kulturní památky.....	62
4. 4. 2 Osobnosti.....	63
4. 4. 3 Festivity	64
4. 4. 4 Historické nápisy a artefakty.....	66
4. 5 Obraz regionu z hlediska klimatologického	68
4. 5. 1 Aktuální počasí	68
4. 5. 2 Extrémní klimatické jevy	69

4. 5. 3 Neobvyklé astronomické jevy	70
4. 6 Obraz regionu z hlediska historického	72
4. 6. 1 Regionální události.....	73
4. 6. 2 Mimoregionální události	75
4. 6. 3 Úmrtí významných osobností.....	78
5 Obraz regionu v 1. vojenském mapování	80
5. 1 Mapová část.....	80
5. 2 Písemný operát	82
6 ZÁVĚR.....	86
7 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	88
8 SEZNAM OBRÁZKŮ	94
9 SEZNAM ZKRATEK.....	94
PŘÍLOHY	95

1 ÚVOD

Tématem mé diplomové práce jsou *Paměti, historickogeografický pramen a obraz regionu (na příkladu Pamětí F. J. Vaváka z přelomu 18. a 19. století)*. Toto téma jsem si zvolila, neboť přirozeně propojuje oba mé studované obory (společně s archivnictvím studuji bohemistiku). Zároveň mi bylo blízké období, ve kterém F. J. Vavák žil a tvořil, stejně jako oblast středních Čech, odkud pocházel.

Vavákovy Paměti, ač se jedná o pramen mající nepochybně zásadní význam z hlediska historického, literárního i historickogeografického daleko přesahující hranice regionu, byly dosud poměrně málo prozkoumány. Výraznější pozornost jim byla v několika studiích dosud věnována snad jen z hlediska přínosu literárního, konkrétně literárněhistorického. Ovšem ostatní, neméně důležité aspekty Pamětí zůstaly doposavad opomíjeny. Touto diplomovou prací bych proto ráda přispěla k poznání i dalších, nejen literárněhistorických aspektů Pamětí, pozornost bych ráda věnovala zejména aspektu historickogeografickému. Ten bude v práci sledován z několika hledisek, a to z hlediska samotného historickogeografického, dále z hlediska sociotopografického, ekonomického, kulturního, klimatologického a v poslední řadě též historického.

Komparativní metodou bude porovnán obraz regionu v Pamětech s obrazem regionu v dobově odpovídajícím historickogeografickém prameni, a to s mapovou částí i písemným operátem sledovaného regionu 1. vojenského mapování. Vavákův region bude vymezen na základě krajských map příslušného období.

Východiskem této práce je tedy následující otázka: Jaký obraz regionu nám podává Vavák ve svých Pamětech a jaký nám poskytuje mapová část i písemný operát 1. vojenského mapování?

Práce bude členěna následujícím způsobem: po hodnocení pramenů a literatury budou následovat kapitoly věnované Vavákově biografii a období, ve kterém žil. Hlavní část bude zasvěcena analýze Pamětí a druhého srovnávacího pramene – mapové části a písemného operátu 1. vojenského mapování. Završením budou závěrečné kapitoly obsahující závěrečné shrnutí, seznam pramenů a literatury, seznam zkratk, seznam obrázků a obrazová příloha.

Hodnocení pramenů a literatury

Prameny

Základním pramenem této práce je ediční zpracování Pamětí Františka Jana Vaváka nesoucí název *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770 – 1816*. Jeho jednotlivé svazky vycházely na počátku 20. století, konkrétně v letech 1907 – 1938, v tomto období bylo vydáno deset svazků. Jejich důkladného a pečlivého zpracování se ujal římskokatolický kněz a středoškolský profesor Jindřich Skopec¹, po jeho smrti v díle pokračovala jeho žákyně Stanislava Jonášová, která k vydání připravila poslední dva díly. Ty byly ale vydány až po její smrti, roku 2009 Martinem Kučerou, který rovněž edičně dokončil zbývající část posledního dílu Pamětí.

Na rozdíl od 1. vojenského mapování, které bylo dílem vzniklým na objednávku a mělo předem přesně určený účel (viz níže), takže ho můžeme zařadit mezi prameny úřední, vznikly Paměti zcela spontánně bez přesně předem určeného cíle², byly v podstatě naplněním touhy Vavákovy zanechat po sobě svědectví o době, ve které žil, sleduje tak zřejmě především didaktický záměr³. Z tohoto důvodu můžeme Paměti zařadit k pramenům vyprávěcím, tedy pramenům zcela jiného druhu než 1. vojenské mapování.

Prvním vojenským mapováním rozumíme mapové dílo, které vzniklo pro vojenské účely – jeho cílem bylo popsání krajiny především z hlediska průchodnosti vojska. Jako první mělo zachytit podobu celé habsburské monarchie. Celkově hovoříme o třech vojenských mapováních, mapovací práce prvního z nich – někdy nazývaného též podle panovníka, za jehož vlády probíhaly – tzv. josefského mapování probíhaly od 60. do 80. let 18. století. Podkladem pro mapování se stala Müllerova mapa zvětšená do měřítka 1: 28 800. Samotné mapování probíhalo vzhledem k tehdejším omezeným možnostem přesného trigonometrického⁴ měření velmi jednoduchým způsobem: důstojníci vojenské topografické služby projížděli krajinu na koni a metodou „a la vue“ („od oka“) zachycovali podstatné prvky krajiny. Neboť ale nebyla před započítím mapovacích prací ještě použita

---

¹ Žil v letech 1873 až 1942.

² Totéž se samozřejmě týká i pamětí jiných autorů, paměti v obecném slova smyslu. Pouze dále zmíněný záměr můžeme považovat za jisté specifikum Pamětí Vavákových.

³ Tuto domněnku vyvozujeme především ze skutečnosti, že Vavák měl celkem devět dětí, a z jeho četných poznámek v Pamětech, ve kterých své děti oslovuje a klade jim na srdce různá poučení a doporučení, jež často doplňuje „ilustračními“ příklady.

⁴ Trigonometrický bod = základní měřický bod tvořící vrcholy trojúhelníkové sítě.

triangulace⁵, výsledné kresby nebyly příliš zdařilé, protože nešly na sebe napojit. (Následující - druhé vojenské mapování už bylo přesnější, neboť zde už byla použita triangulace).

První vojenské mapování má dvě části: jednotlivé ručně malované a kolorované mapové listy o rozměrech 61, 8 x 40, 8 cm (zachycené území mělo tedy rozlohu cca 209 km²) a písemný operát sestávající ze slovního popisu toho, co nemohlo být zaznamenáno v mapě a bylo důležité z hlediska vojenských manévřů (např. sjízdnost komunikací, vodní toky, vrchy a hory – místa dalekého rozhledu, mlýny, charakter půdy atd. – podrobněji viz níže).

Mapové listy společně s písemným operátem jsou uloženy v Rakouském státním archivu ve Vídni, přičemž mapy byly zpřístupněny online laboratoří geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (dostupné jsou z: <[http:// www.oldmaps.cz](http://www.oldmaps.cz)>), texty písemného operátu jsou v podobě mikrofilmů uloženy v Národním archivu v Praze a v současnosti probíhá jejich postupné ediční zpracování.

Pro vymezení regionu byly použity *krajské mapy* z příslušného období, a to jednak mapy Homannovy ze 70. let 18. století (sestavené na základě map Müllerových), dále pak mapa království českého Martina Aloise Davida z roku 1819, která již reflektuje reformu krajského zřízení z roku 1751 (viz níže v kap. „Obraz regionu z hlediska geografického“) a mapy Kreibichovy z první poloviny 19. století. Ukázky map Vavákova regionu jsou vedle fotografií součástí obrazové přílohy.

Literatura

Literatura vztahující se přímo k tématu není příliš obsáhlá, asi nejbližší se k tématu vztahují studie ze soudobých i starších regionálních periodik. Podrobný vhled do problematiky regionu z hlediska historicko-geografického přináší studie Evy Semotanové *K problematice regionů – časoprostorových průsečíků*, která je úvodní studií sborníku příspěvků ze stejnojmenné konference. Další studie pojímající region z hlediska geografického Pavla Chromého *Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů* zevrubně analyzuje pojem regionální identity úzce související se vznikem regionů jakožto územních jednotek majících společné geografické, sociální,

---

⁵ Geodetický způsob určování polohy bodů zemského povrchu užívaný hlavně při bodování přesných geometrických základů pro velké mapovací práce.

kulturní i historické zakotvení. Regionu z hlediska historického a historiografického se věnují jednak studie Václava Bůžka *Region v historickém diskursu* a Josefa Bartoše *Pojetí regionu v historiografii* Rovněž studie autorů Josefa Bartoše, Jindřicha Schulze a Miloše Trapla *Regionální dějiny. Stav, problémy a výhledy* si klade za cíl poskytnout co nejkomplexnější pohled na problematiku a recepci regionálních dějin v současnosti. Sborník *Regiony – časoprostorové průsečíky* (viz výše) je souborem příspěvků z již zmiňované konference, která byla věnovaná tematice regionů, přičemž jednotlivé příspěvky se týkají různých úhlů pohledu na tuto tematiku, přičemž zastoupeny jsou studie týkající se jednak konkrétních regionů, jednak spíše teoretického pojetí regionální problematiky, dvě závěrečné studie pak pojednávají o oblastech zahraničních (v rámci evropského prostoru).

Studie Stanislavy Jonášové zabývající se životním osudem Vavákovým po stránce lidské i umělecké byla pro tuto práci nepostradatelnou při vytváření kapitoly o životě a díle F. J. Vaváka. Cenné poznatky především o genezi, dobovou reflexi a rovněž kritické zhodnocení Pamětí po stránce historické nabízí studie významného historika Jana Pekaře *Paměti F. J. Vaváka*.

Další literatura včetně slovníků a slovníkových příruček uvedená v závěrečném seznamu byla základem pro kapitoly zabývající se v první řadě Vavákovou biografií a v druhé řadě rovněž pro neméně důležitou část této práce, kterou je nástin domácího i zahraničního vývoje událostí Vavákova období s přihlédnutím k přírodním podmínkám.

2 Kdo byl František Jan Vavák?

„Dříve ale musí (člověk) svou hřivnu těžiti, ji nezakopávati, tj. cvičiti se, lenochem nebyti, knihy čísti, s učenými a moudrými lidmi se známiti, scházeti, je milovati, lidí daremných, lenochů, karbaníků, ožralců, smilců a tuláků nechati a jich se varovati.“⁶

Osobnost Františka Jana Vaváka (často jmenovaného Fraňka) byla v minulých letech velmi opomíjena. Ovšem neprávem. Vzhledem k monumentální rozsáhlosti díla, které po sobě zanechal především ve formě sedmidílných Pamětí, jejichž poslední dva díly byly edičně zpřístupněny až v roce 2009, stojí Vavákova osobnost bezesporu za pozornost a bližší seznámení stejně jako jeho bohatá tvorba. Ať již z hlediska literárního nebo stejně tak z hlediska regionálního, konkrétně obrazu regionu, o kterém bude pojednáno dále.

František Jan Vavák pocházel ze selské rodiny, která svůj původ odvozovala od vladyckého rodu Vaváků z Adlaru. Na svět přišel dne 26. 10. roku 1741 v domě č. p. 3 v Milčicích jako poslední z osmi dětí. Sám své rodiště ve svých Pamětech vymezil takto: *„Mezi Kouřimem a Nymburkem, těmi dvěma městy, tak že Kouřim na poledne a Nymburk na půlnoci má a do každého 1 míli počítá, - ač do Kouřima ta staročeská, jak říkáme, a téměř 11/2 míle jest, - blíž městečka, nyní města Sadské, 1 míli od řeky Labe a při prvním přívrší, které od labských rovin k straně polední se začíná, tak že uprostřed její návsi do prvního vrchu se jede, od východu k západu má délku, od poledne k půlnoci šířku, východní příčka s polední délkou leží na vrchu, západní pak příčka se půlnocní délkou leží v dolině.“⁷* Neboť pocházel z chudší rodiny, nemohlo mu být umožněno vzdělání, nezbyvalo mu tedy nic jiného, než se vzdělávat sám. V této oblasti dosáhl obdivuhodných výsledků, samostudiem se naučil nejen číst, psát a počítat, ale ve všech těchto oborech dosáhl takové virtuozity, že byl schopen dokonce číst různé náboženské traktáty, skládat verše a věnovat se zeměměřictví a mapování; aktivně se účastnil geodetických prací prvního vojenského mapování. Vzhledem k době, ve které žil, a selskému stavu, byl také neobyčejně sečtělý, seznam knih, který uvádí v prvním dílu Pamětí ve druhé části (str. 40-48), se zdá co do kvantity i kvality pro dnešního člověka takřka neuvěřitelný, jedná se o bezmála 200 svazků literatury především náboženské, ale i lékařské, historické a dalších oborů. Jak upozornil Jindřich Skopec ve své předmluvě k druhému svazku první knihy

⁶ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 32-33.

⁷ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část IV., s. 76-77.

Paměti „evangelium v historických vzpomínkách, výkladech a důvodech“⁸ byla Vavákovi Hájkova kronika. Tento fakt nám může z dnešního hlediska samozřejmě připadat poněkud naivní, ale v kontextu doby, kdy teprve začal Gelasius Dobner postupně odhalovat četné smyšlenky v Hájkově kronice⁹, snáze pochopíme Vavákovu přesvědčení. V seznamu Vavákovy četby se vyskytují například tyto pro svou dobu významné tituly (ponechané ve znění, jak je Vavák uvádí): *Bible česká od Jiříka Melantricha l. 1556, též l. 1561 tištěná, Kronika země české obšírná od Bartoloměje Paprockého vydaná a roku 1602 vytištěná, Bylinář doktora Mathioli, též D. Tadeáše z Hájků, od Melantricha vytištěný l. 1562, Kalendář historický od Daniela Adama z Veleslavína*¹⁰, *Cosmographia aneb popsání světa v Praze 1554* a mnoho dalších. Nutno dodat, že Vavák knihy nejen četl, ale i všemi možnými způsoby šířil dále především mezi své sousedy, později i mezi své děti, ať už formou výkladu, půjčování, rozdávání, nebo nedělního čtení z novin. Starší tituly, náboženské a historické, sbíral, některé i opisoval, případně vydával. Vedle těchto literárních aktivit byl Vavák v přátelském vztahu rovněž s četnými obrozenskými představiteli, jednalo se především o Františka Faustina Procházku, jemuž věnoval roku 1786 „*Upřímný veřejný vděk věrnému a upřímnému Čechu Frant. F. Procházce k vydávání českých knih laskavě pracujícím*“, ve kterém oslavuje osobnost F. F. Procházky tímto pro sebe tak typickým stylem nepostrádajícím z dnešního hlediska nejen značnou dávku patosu, ale i slovního vtipu: „*Bůh pomoz, bratře a jmenovče milý, Čechu výborný, Procházkou pravý! Bratrem Tě nazývám, neb dle víry a jazyka našeho takového poznávám. Jmenovcem, neb Tvé jméno také nesu. Čechem výborným, neb z tisíců jiných vybrán jsi, jenž dle Platona živobyť svého díl vlasti své, rodičů a přátelům přivlastňuješ. Procházkou pravým, neb neleníš, ale po rozložení a zachování toho tak krásného, ač u mnohých nehrubě váženého zvuku našeho českého dychtíš a se procházíš, tak že Tvá procházka, kterou jsi u vyhledávání starých českých, tohoto nynějšího 1786. roku*

⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. IV.

⁹ Tamtéž, s. IV.

¹⁰ Občasnými citacemi z tohoto titulu prokládal zřejmě pro oživení a zároveň poučení text Paměti, například vypsání některých záznamů ke svátku Narození Panny Marie 8. září: „*Léta 15. před Kristem Pánem narodila se neposkrvněná rodička a matka Páně Panna Maria, dcera Joachyma a Anny. Svátek ten v církvi boží ustanoven jest od papeže Klementa V. roku 1313. Léta 70. po Božím narození toho dne Titus ostatní a poslední místa v Jerusalemě dobyv, jej docela zplundroval a vypálil. Při dobývání a po dobytí města toho zahynulo židů do 1000 000 a 97 tisíc zajato a prodáno. L. 1093 Břetislav II., kníže české, v Praze v kostele týnském od biskupa pražského Kosmy na knížetství pomazán a potvrzen toho dne, atd.*“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha pátá, s. 51.

vytištěných knih vynaložil, mnoho nám přinesla.“¹¹ Dalšími, kterých si Vavák velmi vážil a které velmi obdivoval, byli Josef Dobrovský, Jan Rulík, M. V. Kramerius a mnozí další obrozenci.

V únoru roku 1762 se Vavák oženil s Barborou Poupovou, selskou dcerou starší o jeden a půl roku, s níž prožil padesát tři let, o jejich zlaté svatbě („50leté jubilaci“) je zmínka v šesté knize Pamětí. Této události však Vavák věnuje pouze dva kratší odstavce, zajímavé je, že bez výraznějšího citového zaujetí: „Dne 30. března, v pondělí velikonoční, od pátého února odložená jubilace padesátletého manželství jest v kostele škramnickém šťastně a slavně vykonaná, při které byly všechny moje živé děti a vnukové. Vynachází se pak jich živých 6, mrtvých 3, vnuků živých 20, mrtvých 15, pravnuků živých 3.“¹² O manželském soužití s Barborou Poupovou není v Pamětech téměř žádná zmínka, z čehož lze možná vyvozovat, že manželství nebylo pro Vaváka prioritou, ale spíše samozřejmou záležitostí, o které nemá smysl se blíže zmiňovat. Z tohoto manželství se narodilo devět dětí: dvě dcery a sedm synů, z nichž čtyři syny Vavák přežil. Sňatkem s Barborou Poupovou Vavák zbohatl, roku 1778 totiž zdědil tchánův statek (viz obr. č. 4). O rok později, v září roku 1779, se započala jeho kariéra rychtářská, dne 4. září složil rychtářskou přísahu a vystřídal tím ve funkci Václava Vozába, které se s plným nasazením oddal pravděpodobně až do roku 1810. O konci Vavákova rychtářování není nikde v Pamětech explicitní zmínka, soudit můžeme jen z šesté knihy Pamětí, (jak uvedla ve své přednášce o Vavákovi Stanislava Hájková 29. 11. 1966), kde se vyskytuje tato poznámka: „Měli za to, že jsem ještě rychtářem, a já již nejsem...“¹³ Roku 1811 se stal rychtářem Vavákův nástupce – Matěj Brtek.

Význam Vavákova rychtářování daleko přesáhl hranice regionu, Vavák byl oblíben nejen u svých sousedů, ale i u poděbradské vrchnosti, především u vrchního Jana Josefa Baierwecka, který ho na místo rychtáře doporučil. Co se týče vztahů mezi sousedy, měl velký dar stmelovat, udobřovat a didakticky působit proti nesmyslným a „žabomyším“ sporům. Stanislava Jonášová ve své přednášce (viz výše) rovněž uvedla, že: „První Vavákovi životopisci vypravují, že si Vavák pořídil zvláštní knihu, do níž zapisoval spory

---

¹¹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část II., s. 1-2.

¹² Kučera, M. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha VI-VII, s. 135.

¹³ Kučera, M. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha VI-VII, s. 52.

rozvaděných stran, dával si zápisy potvrzovat jejich vlastnoručními podpisy, a tak držel na uzdě přirozený sklon vesničanů k neplodným hádkám.“ Brojil ve své vsi také proti karbanu, opilství, pytláctví a hospodským rvačkám. Aby se těmto neřestem v budoucnosti předešlo, uváděl Vavák v rámci svých didaktických snah v Pamětech řadu odstrašujících případů, jak by se poctiví lidé chovat neměli. „Dne 15. ledna žid z Bydžova nějaký spolu s čeledínem svým jda z jarmarku z Městce Králové a drahé zboží i mnoho stržených peněz nesa, blíž vsi Střihova u lesa na cestě od tří nezdárných synů z téhož Městce zamordován i s tím pacholíkem a ze všeho okraden, mordýři pak utekli. A hned po nich šly cedule i sem s vypsáním jejich podoby i šatu; jeden z nich řezník a má příjímí Achac, druhý Lysec a třetí Kada a ti dva jsou tkadlci. Jejich otcové vzati jsou do vězení, neb u jednoho našel se šátek z těch židových zboží.“¹⁴ Ale nejen to, Vavák sám se vždy snažil jít svým sousedům příkladem, prokázat solidaritu a ochotu vždy, kdy bylo potřeba, doklad o tom nalezneme například ve čtvrté knize Pamětí: „Že pak pan polesný, neznaje zemi, všechno na mne složil, a já znaje ty grunty hned od své mladosti, že tam nikdy nic nerostlo, jen něco kyselé trávy, a že ti lidé ani za svou práci odplatu nedosáhnou a děti jejich jak do vesnic, tak do vojny že se k službě hodí, vyšacoval jsem to mírně a dle půdy snesitelně, na čemž i pan vrchní i pan sirotčí taky přestali, při kterémžto platu ta ves jest zůstavena až podnes.“¹⁵

První významné ocenění, kterého se Vavákovi dostalo, bylo udělení stříbrného penízu roku 1789 za účast při zeměměřických pracích při vytváření josefínského katastru. Dalším oceněním, jehož si Vavák nesmírně vážil, bylo udělení čestného plzeňského občanství roku 1794. Získal jej odměnou za vytvoření mapy lipanského bojiště, kterou ještě doplnil o podrobný písemný operát, jenž se skromností sobě vlastní nazval „Hrstka popele“, z hlediska historickogeografického velmi zajímavého spisu, kterému bude pozornost věnována dále. Pro zajímavost zmiňme, že čestné občanství města Plzně tímto získal nejen Vavák, ale i jeho žena a čtyři nejmladší synové. Téhož roku přišlo také další ocenění, tentokrát od Vlastenecko-hospodářské společnosti.

Aby byl portrét Vavákovy všestranné osobnosti úplný, nesmíme opominout důležitou součást jeho existence, kterou je tvorba literární, do níž spadají vedle již zmíněných Pamětí, kterým se začal věnovat roku 1770, ve svých osmadvaceti letech, povzbuzován a

---

¹⁴ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část IV., s. 3.

¹⁵ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha čtvrtá, s. 22.

inspirován touhou zanechat po sobě svědectví o životě, který prožil, zpočátku hlavně pro své děti, neboť „*Hle, já živ jsa jsem psal, ale nyní toto píši; když pak budu hníti, budu s vámi, mé milé dítky, v tomto spisu mluvit*“.¹⁶ Ale postupem života neadresuje Paměti jen svým dětem, ale i svým přátelům a Čechům vůbec, stejně jako i další, většinou básnická díla. Z nichž za zmínku stojí například Vavákova prvotina, kterou napsal v šestnácti letech, čímž se začaly projevovat jeho literární ambice, veršované vyličení bitvy u Kolína z roku 1757. Dalším dílem, které stojí za pozornost, jsou „*Smlouvy neb chvalitebné řeči svatební*“: soubor, jak již název napovídá, svatebních písní a říkání, které Vavák sebral s největší pravděpodobností pro vlastní potřebu, neboť často zastával na svatbách roli družby.¹⁷ „*Smlouvy*“ vyšly potom ještě několikrát za Vavákova života a dokonce i po jeho smrti. Neméně zajímavým spisem, tentokrát z oblasti hospodářské, byla práce „*Prostředek k nabytí a zachování dobrého zdraví*“, která vyšla roku 1766. Již o rok později ale vyšla druhá verze tohoto spisu v tomto případě s názvem napovídajícím mnohé o jeho obsahu: „*Regiment aneb zpráva o mocech všelijakých bylin a koření*“.

Oblíbeným Vavákovým žánrem byly rozsáhlejší didakticky orientované veršované skladby, z nichž jmenujme například „*Tma ve dne jak v noci na rozumu lidském v národu francouzském učiněná po všem světě rozhlášená*“ z roku 1796 nebo již výše jmenovaný „*Upřímný veřejný vděk ...*“ Součástí Pamětí se stala i ve své době velmi proslulá „*Píseň historická o zkáze, těžkostech a trestách roboty*“ mající silný sociální apel proti utlačování a vykořisťování poddaných na panstvích. V Pamětech můžeme rovněž nalézt skladbu „*Krátké pozorování zlostné a nepravé války, národu francouzského, na rýmy složené*“ odsuzující stejně jako výše jmenovaná skladba „*Tma ve dne jako v noci...*“ ideu francouzské revoluce. Z roku 1808 pochází Vavákova rukopisná sbírka „*Zbor písní mnohejch*“, která je sebráním jednak vlastních starších skladeb, uvedených mnohdy i s notami, jednak písní jiných autorů, například Šimona Lomnického z Budče. Nejedná se ale o pouhé opisy, jak už bylo Vavákovým zvykem, písně jsou doplněny historickými vysvětlivkami, případně obohaceny o vlastní sloky. Soubor zahrnuje jak písně duchovní, tak písně světské.

---

¹⁶ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. 62.

¹⁷ Jonášová S.: František Jan Vavák (přednáška v Národním muzeu dne 29. 11. 1966). In Kučera, M. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha VI-VII, s. 22.

Další důležitou kapitolou týkající se Vavákovy tvorby jsou jeho četné vítací řeči a slavnostní verše, jejichž napsáním a přečtením byl pověřen při příležitostech návštěv významných osobností. Nutno dodat, že často měly opravdový úspěch, v několika případech byl dokonce adresátem požádán, aby mu psaný text vítací řeči daroval, či byl veřejně jmenovitě pochválen. Mezi nejvýznamnější patří (všechny jsou součástí Pamětí): „*Vlastenecké vzbuzení k vděčnému očekávání Leopolda II., král. Pána našeho*“, „*Sedlské vítání JMC. Františka II.*“ a „*Marš každého Čecha ctného.*“

Pro dokreslení osobnosti Vavákovy ale nelze přejít mlčením ještě jeden jeho důležitý a oceněníhodný charakterový rys, kterým bylo vřelé vlastenecké cítění, jenž prokazoval nejen vlasteneckými cestami po Čechách, ale i láskou k českému jazyku. Na konci roku 1804 si v Pamětech laškovně zaveršoval na vlasteneckou notu: „*Pět knížek jižs vypracoval/vydej brzce šestou/při tom hled', abys zachoval/stále jen řeč českou.*“¹⁸ Z hlediska vřelého vlasteneckého přesvědčení můžeme tedy Vaváka řadit mezi obrozence, ač pocházel se selských kruhů, nebyl oficiálně vzdělán a veškerých vědomostí nabyl pouze samostudiem. Čemuž se až nechce věřit vzhledem k šířce a hloubce jeho vzdělání.

Vavákova životní pout', na které vykonal mnoho prospěšného a svým významem daleko přesáhl region, ve kterém se narodil, po celý život působil i zemřel, se uzavřela dne 15. listopadu roku 1816 v Milčicích. Pohřben byl na hřbitově v nedalekých Skramníkách na místě, které si přál.¹⁹

V pozhnaném věku 75 let odešla výjimečně všestranná osobnost své doby, jejíž přínos tkví podle mého názoru zejména v autentickém zachycení atmosféry doby prostřednictvím pamětí, žánru, kterému se ve Vavákově ztvárnění dostalo bezpochyby důstojného naplnění, dosud v takovémto rozsahu a variabilitě v českém prostředí nebývalého.

Závěrem ještě zmiňme, že jisté „nesmrtelnosti“ se Vavákovi dostalo v díle významného českého spisovatele historické prózy období přelomu 19 - 20. století Aloise Jiráska, a to

---

¹⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha čtvrtá, s. 84.

¹⁹ Svědectví o Vavákově smrti a pohřbu napsal podle S. Jonášové (editorky posledních dílů Pamětí) Jan Židlický: „*A tak 15. listopadu v 10 hodin ráno svůj život časný v věčný jest proměnil, věku svého 75 let. Nato dne 17. toho měsíce, v neděli uvečer byl zpíváný při smutném zvuku hudby žaltář a dne 18. v pondělí vedl se z Milčic do Škramníka pohřební průvod při množství plačícího lidu a přátel skrz velebného pána Václava Zákoru, faráře škramnického, též velebného pána Vojtěcha Kincla, kaplana škramnického, a pana bratra jeho, kaplana štolmířského, jenž jakožto měšťané plzeňští svému sousedu ochotně sloužili. Též pan kaplan ze Sadský při tom průvodu byl.*“ In Kučera, M. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha VI-VII, s. 420.

konkrétně ve druhém dílu jeho pentalogie „F. L. Věk“, kde Jirásek téměř doslovně přepsal vyprávění sedláka Šlechty o setkání s Josefem II., se kterým se shledal právě společně s Vavákem, který je zde přímo jmenován.²⁰ Detaily z jeho Pamětí se rovněž objevují v dalších kapitolách. Druhým, v tomto případě, již méně známějším spisovatelem, který se inspiroval Vavákovými Paměťmi, byl Václav Řezníček v díle Naše zlatá matička, které líčí dění v Praze v letech 1800-1875.²¹

Vavákova osobnost je v neposlední řadě také dokladem toho, co dokáže lidská píle a houževnatost.

---

²⁰ O Františku Hekovi se Vavák zmiňuje v II. části druhé knihy Pamětí na s. 128 - 129: „...až i jeden upřímný a učený vlastenec, pan František Hek, kupec v Dobrušce a tam nejznamenitější muž, dikopsaní mně poslal, obzvláštní radost a obveselení nad tím ukazuje. (jedná se o dva Vavákovy vlastenecké zpěvy, pozn. aut.). Ó by více takových Čechů bylo, již by cenu své vlastní řeči lépe vážiti sobě uměli a chtěli – zrostla by zas uvadlá a udušená krása její!“

²¹ Jonášová S.: František Jan Vavák (přednáška v Národním muzeu dne 29. 11. 1966). In Kučera, M. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha VI-VII, Praha 2009, s. 26.

3 Jaká byla doba, ve které F. J. Vavák žil?

V této kapitole se pokusíme o vytvoření co nejcelistvějšího obrazu období Vavákovy životní pouti. Vedle přírodních podmínek, které obzvláště v tomto případě měly výrazný vliv na evropskou společnost, se budeme věnovat politickým událostem domácím i zahraničním.

„Vavák žil v době, která poprvé zatřásla staletými základy selské ústavy, v době selských reforem a selských bouří, a historik bude mu zvláště vděčen za to, že mu v pamětech svých dal příležitost poznati, jak obřážely se byrokratické pokusy a reformy pánů v myslech sedláků.“²²

Tato slova historika Josefa Pekaře bychom měli mít při pokusu nastínit atmosféru doby, ve které Vavák žil, stále na paměti, neboť přesně vystihují základní rys období, ve kterém Vavák působil.

3. 1 Přírodní podmínky Vavákova období

Úvodem je důležité zmínit jeden z podstatných faktorů majících vliv na lidskou činnost všeobecně, kterým jsou v tomto případě konkrétně ozvy tzv. malé doby ledové, příznačné pro období Vavákovy životní pouti. Malou dobou ledovou rozumíme „*nepravidelný sled prudkých klimatických změn, způsobovaných složitým, dosud málo pochopeným vzájemným působením atmosféry a oceánu.*“²³ Průvodním rysem malé doby ledové bylo především výrazné ochlazení, jež se projevilo jednak rozšiřováním alpských, novozélandských i islandských ledovců²⁴, jednak snížením sluneční aktivity, která měla zřejmě za následek úbytek slunečních skvrn.²⁵ Dalším zajímavým faktem byl sporadický výskyt jižní a severní polární záře, která byla zaznamenána mnohem méně často než kdykoliv předtím nebo potom.²⁶ Časově můžeme malou dobu ledovou vymezit zhruba koncem roku 1580 až 1850.

---

²² Pekař, Josef: Postavy a problémy českých dějin, Vyšehrad, Praha 1990, s. 268.

²³ Fagan, Brian. Malá doba ledová, Praha: Academia, 2007, s. 15.

²⁴ Silící chlad ovlivňoval kromě ledovců také horskou sněžnou čáru, která sahala níž než dnes, na jaře sněhová pokrývka přetrvávala déle. Kromě toho se ochlazení odrazilo také na biologických poměrech (např. změna výskytu živočichů a rostlin). In Fagan, Brian: Malá doba ledová, Praha: Academia, 2007, s. 159 – 160.

²⁵ Tento jev se týká především období od roku 1645 do roku 1715, kdy „bylo zpozorováno velmi málo slunečních skvrn, skoro polovinu tohoto času (1672 – 1704) nebyly na severní polokouli zahlédnuty vůbec žádné sluneční skvrny. V letech 1645 až 1705 byla viděna jenom jedna skupina slunečních skvrn. Konečně celkový počet slunečních skvrn za celých sedmdesát let byl nižší než počet, jenž se vyskytne dnes za jediný aktivní rok.“ In Fagan, Brian: Malá doba ledová, Praha: Academia, 2007, s. 162.

²⁶ Například v letech 1645 až 1708 nebyla na londýnském nebi viděna ani jednou. In Fagan, Brian: Malá doba ledová, Praha: Academia, 2007, s. 161 – 162.

Zajímavé je, že data Vavákova narození a úmrtí shodou náhod můžeme jmenovat jako jakési „mezníky“, léta nejhorší potravinové nouze v celé Evropě: „Z mnoha případů vezměme v úvahu třeba potravinové krize, jež zachvacovaly v malé době ledové Evropu – velký hlad z let 1315 až 1319, jenž měl na svědomí tisíce mrtvých, a potravinovou nouzi z let 1741 a 1816, onoho „roku bez léta“.²⁷ „Roku bez léta“²⁸ se Vavák sice dožil, (zemřel 15. listopadu 1816), leč svědectví nám o něm bohužel nezanechal, zápisy jeho Pamětí končí náhle 10. dubna tohoto roku. Pro úplnost doplníme typické klimatické projevy malé doby ledové: „Tento nepravidelný vývoj se nesl ve znamení cyklů mimořádně studených zim a východních větrů, jež náhle ustupovaly rokům silných dešťů na jaře a počátkem léta, mírných zim a častých atlantických bouří, nebo období sucha, mírných severovýchodních větrů a letních veder, jež pod mihotavým oparem pražila obilí rostoucí na poli.“²⁹

Jak již bylo řečeno v úvodu, Vavákův život byl provázen obdobím mnoha reforem, zvratů a změn, které měly výrazný vliv na život prostých lidí, ve většině případů (např. patent o zrušení nevolnictví, toleranční patent, zavedení povinné školní docházky atd.) to byl vliv naprosto zásadní. Všechny tyto změny ať již negativní či pozitivní zaznamenal samozřejmě Vavák s pečlivostí sobě vlastní do svých Pamětí, čímž nám zanechal unikátní svědectví o atmosféře tohoto bouřlivého období.

3. 2 Domácí vývoj událostí Vavákova období

Doba, do které spadá činná část Vavákova života, bývá označována jako období osvícenského absolutismu, díky kterému se uskutečnily výše jmenované reformy s cílem podpořit hospodářský vývoj monarchie a celkově modernizovat její již poněkud zastaralý chod. Reformní činnost započala Marie Terezie a úspěšně v ní pokračoval Josef II. Slibně se rozvíjející běh věcí byl ale bohužel náhle ukončen smrtí „panovníka, který předběhl

---

²⁷ Tamtéž, s. 17.

²⁸ 11. dubna roku 1815 došlo na ostrově Sumbawa na východní Jávě k výbuchu sopky Tambora, tato událost měla katastrofální následky nejen, co se týče počtu obětí (na Sumbawě zahynulo po výbuchu minimálně 12 000 lidí a na sousedním ostrově Lombok zahynulo na následky hladomoru 44 000 lidí), ale i vzhledem k ovlivnění atmosféry. Popelu z Tambory usazenému v atmosféře ve velké části světa se přičítá neobvyklé počasí v následujících letech, a to hlavně v roce 1816, kterému se přezdívá „rok bez léta“, neboť v jeho průběhu se vyskytly v západní a střední Evropě abnormálně nízké teploty – v létě se měsíční teploty pohybovaly o 2, 3 až 4,6 stupně pod průměrem. Což mělo za následek neúrodu a s ní související hladomory a rozsáhlé hospodářské problémy zemí střední a západní Evropy. In Fagan, Brian: Malá doba ledová, Praha: Academia, 2007, s. 213 – 216.

²⁹ Tamtéž, s. 15.

svou dobu,“ Josefa II. Po něm na trůn nastoupivší Leopold II. už bohužel nedokázal pokračovat v Josefově osvícenské činnosti a některé jeho reformy buď zrušil, či úplně pozměnil. S nástupem Františka II., panovníka nerozhodného a inklinujícího spíše ke konzervatismu, byl reformní proces na dlouhou dobu zcela pozastaven, jakékoliv reformní snahy byly považovány za přípravu revoluce, a proto předem zamítány.

Věnujme se tedy nyní podrobněji nejdůležitějším okamžikům ve sféře politické, jenž významně poznamenaly život Vaváků i všech jeho „sousedů“ a vůbec všech prostých lidí žijících v monarchii. Prvním takovým opatřením byl robotní patent Marie Terezie z 13. srpna roku 1775, který sice zmírnil robotní povinnosti poddaných na jednotlivých panstvích, ale přesto se Vavák k němu vyjádřil dosti pochybovačně: *„Takovému srovnání a robot vyměření každý se velice divil, poněvadž dle toho malí kontribuenti majíce prv beztoho velkou robotu, nyní ještě větší, velcí pak ještě menší míti mají; nebo jsou kontribuenti, že 60, 80, 90, 100 zl., taky 120 zl., 130 zl., 140 ano i 150 zl. ročně platí, a v patentu ani zmínka o nich není.“*³⁰ Nicméně nutno dodat, že impulzem k vydání tohoto patentu se stalo velké nevolnické povstání v severních a severovýchodních Čechách, které bylo potlačeno u Chlumce nad Cidlinou.

Dalším, možno říci, jedním z nejzásadnějších počínů císaře Josefa II. bylo vydání patentu o zrušení nevolnictví neboli človecenství z 1. ledna roku 1781. Na jehož základě byla odstraněna naprostá podřízenost poddaných svým vrchnostem, což v praxi znamenalo, že poddaní mohli svobodně uzavírat sňatky bez souhlasu vrchnosti, svobodně se stěhovat a dávat děti na studie, případně do učení, taktéž bez souhlasu vrchnosti. Robotní, finanční i naturální povinnosti byly sice částečně omezeny, ale ve své podstatě zůstaly zachovány. O této změně se Vavák ve svých Pamětech zmiňuje s největší pravděpodobností na dvou stranách patřících do roku 1782, ale bohužel ztracených.³¹ O jeho názoru na tuto změnu se tedy bohužel z Pamětí nic nedozvíme.

Ovšem neméně zásadním skutkem Josefovým spadajícím do téhož roku bylo vydání tolerančního patentu. Ten obsahoval na svou dobu poměrně pokroková opatření týkající se náboženské svobody, hlavním bodem bylo omezení výsadního postavení katolické církve a

---

³⁰ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část I., s. 69.

³¹ Editor první knihy Pamětí, části II. (a dalších dílů až do roku 1810) Jindřich Skopec v poznámce číslo 5 na s. 27 onoho svazku s lítostí poznamenává: *„Mezi str. 326 a 327 chybí vnitřní dva listy z prvního archu Pamětí z roku 1782, snad již při původní vazbě vynechané, jejichž obsah nyní nemožno udati. (...) Škoda, že právě zde jest nyní Vavákův rukopis kusý!“*

s tím související povolení nekatolického vyznání (jmenovitě luteránství, kalvínské, případně pravoslavné). Katolická církev si sice udržela své privilegované postavení, ale katolíci byli zrovnoprávněni s nekatolíky. Tímto důležitým krokem bylo odstranění 160 let trvající pronásledování nekatolíků a protestantů, které mělo za následek vzedmuvší se vlnu odcházení převážně duchovenstva do exilu. Dalším významným bodem patentu bylo zrušení většiny diskriminačních opatření vůči židům. Víra se tak stává soukromou záležitostí každého jedince, nikoliv nařízením diktovaným „shora“. Tím ale nebyl obsah tolerančního patentu ani zdaleka vyčerpán, ruku v ruce s těmito hlavními body následovala i mnohá další nařízení od poměrně racionálně – ekonomicky laděných příkazů typu určení počtu mší v jednotlivých farních kostelích, omezení počtu procesí a poutí na daleká místa, rušení klášterů a řádů, rozpouštění literátských a kostelních zpěváckých bratrstev, snížení počtu svátků v roce a stanovení jednotného císařského posvícení, k opatřením z dnešního hlediska až komicky znějícím, jako například zákaz zvonit o bouřkách na mraky,³² až po kontroverzi a silný odpor budící extrémně ekonomicky laděné nařízení pohřbívat nebožtíky do plátěných pytlů místo dřevěných rakví.³³ Vzhledem k Vavákově až bigotnímu katolickému založení nás neudiví, že tímto patentem nebyl nijak zvlášť nadšen, naopak, spíše jím byl roztrpčen a rozčarován. Roztrpčení a plamenná obhajoba katolické víry se pak staly hlavní náplní mnoha desítek stránek Pamětí několika následujících let. Jak upozornil Jindřich Skopec v předmluvě k části druhé I. knihy Pamětí, Vavák význam a dosah tolerančního patentu pochopil ne úplně správně, domníval se totiž, že povolení nekatolických vyznání se týkalo pouze cizinců, na kterémžto stanovisku trval ještě několik let.³⁴ První zmínka o tolerančním patentu nechybí notná dávka sarkasmu: „*Okolo půl*

³² O tomto opatření referuje Vavák v Pamětech takto: „*Na začátku dubna obdrželi jsme patent, v němžto se nařizuje, aby se víc na mračna zvony nezvonilo, nebo prý ten zvuk zvonu netoliko hromobití a bouřky nerozhání, ale ještě takové moci těch kovů, z nichžto zvonové sliti jsou, přitahuje a nebezpečnosti činí, což že dokázáno jest loňského roku, když tak od hromobití množství lidu zabito a věží i kostelů roztlučeno a zapáleno bylo.*“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 13.

³³ Toto nařízení se neujalo, jak s potěšením konstatuje Vavák: „*Dne 19. února veřejně v zámku našem při řízení oznámeno jest, že již při pohřbívání mrtvých těl každému na vůli zůstává, buďto v truhle, aneb bez ní v pytli dáti se pohřbíti, hřbitovy ale ven za městem a za vsí, že býti mají. Každý téměř jaksi tomu byl povděčen.*“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 54.

³⁴ „*Nápadno jest zvláštní, ovšem že nesprávné, stanovisko Vavákově k rozsahu patentu tolerančního. Kdykoli má mluvit o této věci, vykládá, že byl vlastně toleranční patent vydán toliko pro nekatolické cizozemce, kteří by, mohouce víru svou i u nás volně vyznávat, zde se usazovali na podporu zdejšího průmyslu a obchodu. To prý byl původní úmysl císařův. Když se však naši „novotníci“ úskokem chopili patentu toho sami a vyloživše si jej, že jest podle vůle císařovy komukoli volno k některému ze tří tolerovaných vyznání se přihlásiti, skutečně hojně od katolické církve odpadávali, tu císař, vida to množství svedeného lidu a nevěda, kam s ním, rozšířil mlčky – ač prý nerad – platnost tolerančního patentu i pro zdejší odpadlíky.*“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. 7.

listopadu hlas povstal, že by císař pán zde v Čechách i v jiných zemích svobodu v náboženství všemu lidu povoliti ráčil. Protož mezi zdejšími odpadlci veliká radost z toho povstala a hned začali více se svým zbožím na trh vyjížděti a, kdo jsou, bez tajnosti se oveřejňovati, jako by již nebe v hrsti drželi.“³⁵ Na následujících stranách nelze Vavákovi upřít vytrýbené argumentační schopnosti, kterými obhazuje své stanovisko odsuzující jakoukoliv jinou víru než katolickou, přičemž se v tomto duchu snaží s výrazným didaktickým nádechem působit i na hlavní adresáty Pamětí – své děti: „Nu, mé milé děti, pro které já toto schválně píši a ke vši práci a starosti své tu pilnost vynakládám, nyní ještě rozumu nemáte, neb maličci jste, a nevíte nic, co se děje. Když k rozumu přijdete a toto psaní mé, jakž naději mám, čísti budete, a zůstane-li toto bláznovství – vírou to žádnou jmenovat nemohu – déle v Čechách, ač pak dlouho taková míšenice trvati nemůže, tehdy pozorujte, jak se to začalo, a zdaliž je v tom jaká dobrota, ctnost nebo pobožnost a zdaliž je to dílo Ducha svatého.“³⁶ Pro úplnost dodejme, že tolerančnímu patentu věnuje Vavák v Pamětech rozhodně nejvíce prostoru ve srovnání s dalšími tereziánskými a josefskými reformami.

Na patent o zrušení nevolnictví navázal roku 1789 berní a urbaniální patent, jehož hlavním obsahem bylo převedení roboty na peněžní plat, přičemž daňové zatížení poddanských usedlostí nesmělo překročit 30 % hrubého výnosu pozemků. S tímto opatřením úzce souvisí vytvoření josefského katastru, který vstoupil v platnost téhož roku.³⁷ Na měření a výpočtech se, jak již bylo řečeno výše, s velkým zaujetím podílel i sám Vavák. Nebyl by to on, aby nám nezanechal barvitě svědectví i o této etapě svého života. „K prvnímu poli když přišli, zeměměřič tu přítomný, pan Jan Müller, Pražan, kterýž také r. 1778 při naší vsi Milčicích měřil, začal to pole měřiti a to umění pánům oficírům, písařům i sedlákům ukazovati, ale na ten čas nic jiného nespravil, než jako by slepému kvítí na louce ukazoval. Hospodář pole tázán byl nejprve, co by na to pole vysel, za druhé, co by zase z něho na zrně sklídl, k jehožto odpovědi musili také rychtářové a ti zvolení výchozní svůj rozum dáti, a co oni řekli, to se zapsalo a šlo se k druhému poli.“³⁸ K popisu

³⁵ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. 12.

³⁶ Tamtéž, s. 59.

³⁷ Josefský katastr evidoval podobně jako předcházející katastr tereziánský půdu poddanskou (rustikální) i panskou (dominikální), jeho přínosem bylo jednak zavedení nového daňového prvku – „pozemku“ (místo dosavadního „osedlého“) a také přesné zaměření každého pozemku, (aby se mohla vypočítat přesná výměra a následně výtěžek), jednak se jedná o první katastr, který byl založen na měření skutečného stavu v terénu.

³⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 78.

zeměměřické práce, podrobným nákresům a výpočtům přidal Vavák pro oživení, jak už je jeho dobrým zvykem, také toto laškovně laděné šestiverší: „*Měření země pěkné jest umění/radím každému/by v něm měl zkušeni/Užitek, ne škoda, jest i pro sedláka, dobrá jest příhoda taky pro vojáka/Stačitedlnou paměť a dobré svědomí/sluší mít každému při tomto umění.*“³⁹ Možnost „vykoupení se“ z robotní povinnosti byla poddanými přivítána s nadšením, nejinak se k této změně tentokrát staví i Vavák, takto líčí euforii svých sousedů: „*Ó jaká radost u toho vesnického lidu byla, když jim po té neděli žádný na robotu jeti a jíti neporoučel, nelze věriti tomu, kdo jakživ roboty nezkusil. Mnozí na poděkování Pánu Bohu a za zdraví a šťastné panování monarchy našeho mše svaté dali sloužiti a jiné milosrdné skutky a almužny vykonávali.*“ (...) „*Místem mnozí (u nichž moudrost málo má místa) s hrozným hlaholem, muzikou a křikem i průvod neb funus robotě dělali, u velikém shromáždění za ves jdouce a stroj pod jménem roboty aneb nějakého sužovatedlného drába aneb truhlu a knihy s sebou nesouce, na mrchovišti jámu vyhrabali a to do ní uvrhše, všelikých posuňkův, posměchův, smíchu i hříchů natropivše, tak robotu pohřbívali a s ní se žehnali.*“⁴⁰ Svědectví o těžkostech roboty Vavák zanechal budoucím generacím v „*Písni historické o zkáze, těžkostech a trestech roboty nejprve na panstvích císařských v zemi české a moravské roku 1777 dne 1. ledna a potom teprve na jiných panstvích léta 1789*“, kterou začlenil i do II. části druhého dílu Pamětí (v definitivní úpravě pak publikované ve *Sboru písní*).

Roku 1790, 20. února, byl ale nadějný vývoj započatý reformami tereziánskými a josefínskými na dlouhou dobu přerušen smrtí Josefa II. po devíti letech panování. Na trůnu jej tedy vystřídal jeho mladší bratr Leopold II., vévoda toskánský, panovník sympatizující s osvícenstvím, ale opatrnější a také obezřetnější vůči možnostem inspirace obyvatelstva monarchie vývojem za hranicemi (Velká francouzská revoluce probíhající v tomto období atd.). Na rozdíl od svého předchůdce se ale Leopold II. nechal v září roku 1791 korunovat českým králem, čímž si naklonil české stavy. Jaké pak tedy následovalo bolestné zklamání, když byly některé z Josefových reformních opatření zrušeny. Jednalo se především o reformu berní a urbaniální, robotní situace se tedy vrátila do období před vydáním patentu, rovnoměrné zdanění šlechtické a poddanské půdy sice přetrvávalo, ale nejtíživěji bylo obyvatelstvo zasaženo návratem ke „starým poměrům“ robotních povinností. Skoro ani rok

^{39 39} Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 77.

⁴⁰ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část II., s. 95.

tedy netrvaly „zlaté časy“, kdy se poddaní mohli vykoupit ze svých robotních povinností, a nemuseli tedy robotu odbývat fyzicky „v potu tváře“.

„K slyšení toho patentu do zámku poděbradského povoláni byli poddaní panství dymokurského, z každé vesnice rychtář se dvěma sousedy, tolikéž město Poděbrady, Sadská, Králový Městec a Kovanice. Mezi lidmi těmi, kteří v minutý 1789. rok od 1. listopadu robotu s radostí pozbyli, způsobil nemalé zkormoucení a pohnutky, neb v nově robotovati jim tak jde k chuti, jako by někoho topícího se z Labe vytáhl a zas ho tam vhodil; každý raděj chce robotu platiti nežli ji pracovitě vybývati.“⁴¹

Leč období vlády Leopolda II. nemělo dlouhého trvání, omezilo se pouze na dva roky (1790 – 1792). V březnu roku 1792 Leopold II. náhle zemřel a vlády se tedy na dlouhých 43 let ujal jeho syn, císař František II, za jehož vlády byl reformní vývoj definitivně zastaven a jakékoliv případné snahy o změnu potlačeny, neboť František II. byl bohužel nechvalně proslulý jako zapřisáhlý konzervativec a odpůrce osvícenských reforem. Z obav z liberalismu zavádí tedy některá neoblíbená opatření, ke kterým patří především posílení byrokracie, státního úřednického aparátu, státní tajné policie a také výrazné zostření cenzury, což se neblaze podepsalo na dalším vývoji monarchie, která místo aby se liberalizovala a držela tak krok s okolní Evropou, tak se vlastně postupně nenápadně vracela do dob preosvícenských. Při charakterizování období vlády Františka II. ale nesmíme opominout fakt, který se významně podepsal na společenských poměrech a byl vlastně jedním z hybatelů všeho dění. Tím bylo propuknutí Velké francouzské revoluce roku 1789 ještě za vlády Josefa II. a po něm následující napoleonské války ukončené Vídeňským kongresem trvajícím od září 1814 do června 1815. Jehož výsledkem byly pro monarchii mimo jiné územní zisky například severoitalských států Benátska a Lombardska, Východní Haliče, rovněž byla obnovena vláda vedlejších větví habsbursko – lotrinského rodu v Toskánsku, Parmě a Modeně. Čímž byl monarchii opět vrácen její zásadní vliv ve střední Evropě a na Apeninském poloostrově.

3. 3 Zahraniční vývoj událostí Vavákova období

---

⁴¹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část II., s. 134.

Událostem zahraničním věnoval Vavák neméně pozornosti než událostem domácím. Čerpal přitom hlavně z Krameriusových c. k. vlasteneckých novin⁴², dále jen KN, jejichž věrným čtenářem byl až do konce svého života. Jmenujme si tedy nyní nejdůležitější události zahraniční, které se odehrály ještě za Vavákova života, většina z nich se ho sice přímo nedotkla (pokud odhlédneme od materiálních důsledků, například placení válečné daně, odvádění naturálních dávek atp.), ale podílela se velkou měrou na atmosféře doby, ve které žil. Za vlády Marie Terezie to byla především prusko – rakouská válka o dědictví bavorské (tzv. bramborová válka), probíhající v letech 1778 – 1779, která měla za následek jednak ztrátu lén Koruny české v Bavorsku a Falci a jednak bylo po jejím skončení (roku 1780) rozhodnuto o stavbě dvou nových vojenských pevností: Terezína a Josefova. I tuto skutečnost neopomněl Vavák v Pamětech zmínit: „*Toho měsíce (června roku 1780, pozn. aut.) z poručení nejvyššího rozliční řemeslníci jako tesaři, zedníci, kameníci, cihláři, kováři, vápeníci, jakož i vojáci, od každé kompanie 10 mužů, od těch hluků, jež v Čechách leží, a jiní všelící nádeníci do oné nové pevnosti k Litoměřicům (Terezína, pozn. aut.) na práci šli.*“⁴³ Co se týče zahraniční politiky Josefa II., i přese všechno jeho úsilí o konsolidaci poměrů, většina jeho počínů v této oblasti neměla, na rozdíl od počínů na poli politiky domácí, valného úspěchu. Za jeho vlády, v letech 1788 – 1790, byl rozpoután válečný konflikt s Turky, způsobený Josefovým spojenectvím s ruskou carevnou Kateřinou II. a potažmo tedy s Ruskem, kladoucím si za cíl ochránění monarchie před pruským nebezpečím, při kterém se habsburské armádě poměrně dlouho příliš nedařilo. (V únoru roku 1788 se císař sám osobně postavil do čela obrovské čtvrtmilionové armády, se kterou se vydal proti Turkům na Balkán, leč neboť nebyl příliš dobrým vojevůdcem, následovala jedna porážka za druhou.) Ke změně k lepšímu došlo až zásluhou generála Laudona roku 1789, kdy byl dobyt Bělehrad z rukou Turků. Monarchii přinesla války s Turky pouze minimální územní zisky části Chorvatska, jinak byl zachován status quo. Pro zajímavost uvedme Vavákovu reflexi počátku a konce války s „Turkem“: „*Vojna s Turkem: Dne 9. února, v sobotu před nedělí Invocavit, první postní, kurýr od našeho císařského dvora do Konstantinopole přijel a tam tureckému dvoru vojnu od nás prohlásil, která také od Turka přijata – neb na to již čekal – a hned proti nám vyhlášena byla.*“⁴⁴ O konci války nás

⁴² Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny, dále jen KN, začal vydávat Václav Matěj Kramerius roku 1789, od roku 1791 vycházely s beletristickými přílohami Pražský posel a Přítel lidu.

⁴³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část I., s. 145.

⁴⁴ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část II., s. 41. Kromě toho na téže straně ještě uvádí podrobnou informaci, kdy bylo nařizeno se modlit: „

Vavák zpravil takto: „14. října potěšitelný zvuk se zde již proslýchal, že dne 7. téhož vojsko naše pod oním znamenitým vůdcem Laudonem pevnost a město Alba Graeca, Bělehrad řecký, obdrželo.⁴⁵ Dalším Josefovým neúspěchem v zahraniční politice byla ztráta nejrozvinutější habsburské državy – Belgie, roku 1794, jež byla zapříčiněna nešikovným pokusem Vídně vyměnit Belgii za teritoriálně rozsáhlejší Bavorsko v letech 1784 – 1785, který se nezdařil, v Belgii byl následně vystupňován národně-osvobozenecký boj vrcholící vyhlášením samostatnosti. Klid ale nebyl ani na území Uher, kde projevovali zdejší magnáti nespokojenost s centralizačními opatřeními Josefa II., až si vynutili patent, jehož obsahem byl návrat ke stavu samosprávy z roku 1780. V téže době došlo ale i k vyhocení vztahů s Pruskem do takové míry, že na severozápad a západ monarchie byla svolána vojenská pohotovost.

Avšak v téže době, době, kdy se život Josefa II. již pomalu chýlil ke konci, došlo k zásadní zahraniční události, kterou bylo propuknutí Velké francouzské revoluce v Paříži dne 14. července 1789, kde dav vzbouřenců otevřel vrata bastillského vězení a osvobodil tak odpůrce royalistického režimu. Následně byla v srpnu téhož roku francouzským Ústavodárným shromážděním přijata Deklarace lidských práv a svobod zakotvující moderní liberální ideje svornosti, rovnosti a bratrství, francouzský král Ludvík XVI. společně se svou chotí Marií Antoinettou (mladší sestra císaře Leopolda II.) se sice pokusil z Francie uprchnout, ale při útěku byl zajat a donucen podepsat novou francouzskou Ústavu a přísahat na ni. O rok později (v září 1792) pak byla ve Francii vyhlášena republika a zrušena monarchie. V lednu 1793 byl pak Ludvík XVI. popraven. Marii Antoinettu pak čekal stejný osud v říjnu téhož roku. Vavák jakožto odpůrce revolučního dění ve Francii referuje o oněch událostech se značnou dávkou skepse: „*Národ francouzský se svou pýchou a mudrováním a svobody vyhledáváním tak daleko přišel, že ačkoliv jim jejich král Ludvík XVI. nejprve ke všem jejich nálezům a novým snýšlenostem povoloval a se podpisoval, ale potom vida sebe již vši královské moci a cti zbaveného, je raděj opustiti a z království tajně ujetí chtěl, však na cestě poznán a zpátkem do Paříže přivezen a do tuhého vězení s královnou a osmiletým princem Ludvíkem a s svou sestrou – však každý zvlášť – vsazen byl již roku 1792. Nato zbouření stavové, aby se tím spíše krále*

Dne 2. března, v neděli Laetare atd., Družebnou, po vši zemi naší ve všech farních i klášterních kostelích vojna proti Turku vyhlášena a modlení nařízeno, každodenně v každém farním kostele litanie ke všem svatým s připojeným žalmem 45. a modlitbami za pána země a za vítězství, k tomu 5 Otče náš a 5 Zdravas Maria a 1 Věřím v Boha“.

⁴⁵ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část II., s. 91.

zbaviti mohli, nová práva v zemi ustanovili, podle nich soud proti králi vyzdvihli, krále soudili i na smrt odsoudlili a ortelovali, kterýž dne 21. ledna roku přítomného na obzvláštní lešení vyveden, katu v ruce vydán a bez vší lidské outrpnosti sekerou na špalku sťat jest v hlavním francouzském městě Paříži.“⁴⁶

Tento čin měl za následek, jak správně vyvodil Vavák, vyvolání atmosféry strachu takřka po celé Evropě a tedy rovněž zneprátení si Francie na téměř „všech frontách. „*Nad tou jeho smrtí celá Evropa se ulekla a všichni potentátové se nyní proti Francouzům zdvíhají. Francouzové pak nic na to nedbajíce, jako zlostí opojeni svou republiku a svobodu všudy přijatou míti chtějí a okolním potentátům i všem těm, kdo by takovou jejich republiku přijíti a podepsati nechtěl, pokoj vypovídají a vojnu vyhlašují a z toho, že již proti nim králové uherský a český, František II., král pruský Vilím, celá říše a Hessové, král sardinský Viktor atd. stojí, nic se nestrachují. Nyní tohoto roku ještě králi španělskému Karlovi IV., králi anglickému Jiříkovi III. též pokoj vypověděli a Holanďům též nepřátelství proukázali.*“⁴⁷ Bylo tedy už jen otázkou času, kdy konflikt s jednou ze zneprátených zemí vypukne a spustí tak lavinu dalších na sebe navazujících konfliktů. Ještě předtím než náhle zemřel, stihl Leopold II. uzavřít s pruským králem Friedrichem Vilémem II. tzv. Pilnickou dohodu, v níž bylo deklarováno spojení Pruska a Rakouska v případě válečného konfliktu s Francií, jejich aktuálním záměrem ale nebylo konflikt vyvolat, nýbrž spíše stupňovat diplomatický a politický nátlak vůči revoluční Francii s cílem potlačit revoluci a opět ve Francii obnovit absolutistickou vládu, hlavním motivem tohoto jednání byl tedy nejspíš strach před rozšířením liberálních myšlenek za hranice Francie a tím možné oslabení či úplné svržení zdejší dosavadní absolutistické vlády. Položil tak základy první koalice. Dalším Leopoldovým přáním bylo získat na svou stranu v případě nevyhnutelného válečného konfliktu ještě další spojence, kterýžto jeho úmysl byl bohužel přerván jeho náhlou smrtí. Vystřídán byl tedy svým synem Františkem II., který převzal i všechny jeho dohodnuté závazky, velmi brzy po nástupu na trůn byl ale postaven před ultimátum ze strany Francie, která žádala zrušení spojení s Pruskem, pokud se tak nestane, vyhrožovala okamžitým vypovězením války Rakousku. Tak se i stalo, neboť nový císař František II. na ultimátum neodpověděl včas, což Francie považovala za záminku k zahájení boje. V dubnu 1792 tedy vstoupily francouzské jednotky na území

⁴⁶ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část I., s. 79.

⁴⁷ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část I., s. 79.

habsburského Nizozemí, čímž se započala první ze série téměř 23 let trvajících bitev. Leč bohužel první z těchto bitev skončila pro prusko-rakouskou koalici fiaskem – 20. září 1792 bylo nemocemi vyčerpané prusko-rakouské vojsko u vesnice Valmy zahnáno na útěk a Francouzi obsadili rakouské Nizozemí a část Porýní.

Po popravě Ludvíka XVI. v lednu 1793, viz výše, byla protifrancouzská koalice rozšířena o další země – Anglii, Španělsko a Nizozemí. Poté následovala řada dalších bitev, z nichž jmenujme bitvu u Neerwindenu v březnu 1793, ve které byli Francouzi poraženi a o rok později v červnu roku 1794 bitvu u Fleures, která skončila naopak nezdarem Rakouska, a tedy ztrátou Belgie. Roku 1795 byl v Basileji uzavřen separátní mír mezi Francií a Pruskem, což způsobilo osamocení Rakouska na východní frontě. Na jaře roku 1796 na scénu vstupuje generál Napoleon Bonaparte⁴⁸ jakožto velitel italské armády, jehož hlavním cílem bylo dobytí co největší části italského území, což se mu díky jeho obratné bojové taktice v podstatě povedlo. Následovala série bitev mezi Napoleonem a Rakušany, ve kterých „s přehledem“ vítězil Napoleon. O rok později, v říjnu roku 1797, bylo Rakousko vzhledem ke svým opakovaným neúspěchům nuceno uzavřít s Francií mír v Campo Formiu znamenající ztrátu Belgie a Lombardie, přičemž jako odškodné získalo dočasně Benátsko s Istrií a Dalmácií. V Pamětech čteme Vavákovo hořké povzdychnutí nad nenasytností Francouzů: *„Dne 17. listopadu v městě říšském Rastattu učiněn, zavřen a podepsán jest mezi naším císařem králem dvorem a Francouzi dávno žádoucí, milý a svatý pokoj. Články jeho, jichžto jest 25, já zde pro obšírnost napsati nemohu. Tolikéž co se se svobodnou benátskou obcí v této nešťastné válce přihodilo, kterak ta ochuzena, divně roztrhána, zloupěna a v nic uvedena, dílem pod Francouze, dílem pod císařské panování podřízena a to vše skrze samou francouzskou chytrost, faleš, podvod a lest učiněno jest, psáti pomíjím. Toto jen přidám, že Francouzové po sebrání převelké summy kontribuce a vydrancování všech domovních mohovitostí a po odvezení všech jejich kunstovních a krásných věcí, obrazů, štatuí, kostelních pokladů a přivlastnění sobě nejlepších jejich ostrovů mořských ještě taky vzali z jejich zbrojnic při konci tohoto měsíce listopadu 6000*

---

⁴⁸ Napoleon Bonaparte (1769 – 1821), potomek korsické šlechtické rodiny, po pádu Bastilly se přidal na stranu revoluce (předtím byl poručíkem dělostřelectva), roku 1795 byl za osobní podíl na dobytí Toulonu jmenován generálem. Roku 1795 potlačil royalistické povstání v Paříži, poté jmenován velitelem italské armády, roku 1797 po sérii bitev s Rakouskem dobyl většinu severní a střední Itálie. V listopadu 1799 provedl ve Francii státní převrat a podle nové ústavy jmenován prvním konzulem, v srpnu 1802 pak doživotním konzulem. Roku 1804 vyhlásil císařství, roku 1805 byl korunován králem Itálie. Roku 1804 vydal zákoník Code civil. Po mnoha vítězstvích byl v roce 1814 protifrancouzskou koalicí donucen vzdát se trůnu a vykázán na ostrov Elba. V roce 1815 se sice v rámci stodenního císařství trůnu opět zmocnil, ale 22. 6. 1815 po prohrané bitvě abdikoval.

větším dílem mosazných kusů a jedno sto tisíc ručnic, též jiné zbroje a prachu, co není možné ani sčísti.“⁴⁹

Neboť se Napoleon, povzbuzen svými dosavadními úspěchy, rozhodl zaútočit na Anglii tím, že ji „vyhladoví“ odříznutím od její nejbohatší kolonie, kterou byla Indie, vypravil se v květnu 1798 na lodích do Egypta, kde obsadil Káhiru, Alexandrii a ústí Nilu, v srpnu 1798 byla ale francouzská expediční flotila zničena admirálem Nelsonem, čímž byl Napoleonovi znemožněn návrat domů. Zahájil tedy tažení do Sýrie, které ovšem skončilo nezdarem. V říjnu 1799 se tedy navrátil zpět do Francie v roli, která pro něj nebyla typická, v roli poraženého.

V období Napoleonova egyptského tažení (v březnu 1799) se proti Francii konstituovala druhá koalice, do které vedle Rakouska vstoupily další země: Anglie, Turecko, neapolské Burgundsko, Sardinie, ale hlavně Rusko pod vedením generála Suvorova, jehož vojska se již od konce roku 1798 přemísťovala přes české území do Itálie. Vavák si o ruských vojácích do Paměti poznamenal: *„Jsou to lidé počna od sprostých až do oficírů všickni čistí, mravní, tiší a bohabojní; při vstávání i lehání, před i po jídle se modlí a kříže veliké činí, mezi sebou lásku a jednotlivou upřímnost zachovávají, všecko tiše bez hovoru a křiku jednají, neklejí, nehadrují⁵⁰ se a neopljíjí.*“⁵¹ Válku Rakousku vyhlásila opět Francie v květnu 1799, zpočátku se koaličním jednotkám dařilo na všech frontách. Avšak jejich úspěchy netrvaly dlouho: došlo totiž k vyhocení rusko-rakouských vztahů až do té míry, že byl generál Suvorov odvolán carem Pavlem I. z bojiště zpět do Ruska. Čímž Rakušané na frontě osaměli, což mělo za následek mnozíci se neúspěchy. Po dvou velkých prohraných bitvách v červnu a prosinci roku 1800 (u Marenga a Hohenlinden) byli opět nuceni podepsat s Francií mírovou smlouvu (v únoru 1801 v Lunéville), která uznávala francouzské územní zisky v Itálii i Německu.

Třetí protifrancouzská koalice se zformovala v srpnu roku 1805, společně s Rakouskem, Ruskem a Anglií se bojů účastnilo ještě Švédsko. Její tažení trvalo ze všech sedmi tažení nejkratší dobu – pouze necelý půlrok – od srpna do prosince roku 1805. Mezi její nejvýznamnější bitvy patřily: bitva u Ulmu v říjnu, jejímž výsledkem byla porážka

---

⁴⁹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část II., s. 91.

⁵⁰ Zřejmě myšleno v dnešním významu „handrkovat se“.

⁵¹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 55.

rakouského vojska a následné otevření cesty do Vídně, kterou Napoleon v listopadu obsadil. Dalším zásadním okamžikem byla „bitva tří císařů“ u Slavkova na moravském území (2. 12. 1805), kde proti sobě stanuli František II, Napoleon a car Alexandr I., jež skončila Napoleonovým vítězstvím a následným podepsáním příměří na zámku ve Slavkově. Následky této bitvy byly pro Rakousko neblahé – o tři týdny později (26. 12., prešpurský mír) bylo nuceno vzdát se italských a balkánských držav (Benátsko, Istrie, Dalmácie) a části Tyrolska. Zároveň došlo k další významné změně, kterou byl zánik Svaté říše římské národa německého, která byla nahrazena tzv. Rýnským spolkem vytvořeným Napoleonem z říšských států. O rok později, v srpnu roku 1806 se tedy císař František II. vzdal titulu římského císaře. Pro zajímavost uveďme, že Vavák v Pamětech o průběhu a výsledku této bitvy informuje naprosto mylně,⁵² prohazuje totiž vítěze a poražené: „Dne 2. prosince mezi Brnem a Výškovem (u Slavkova) v Moravě Rusové spolu s našimi se spojivše na Francouze udeřili a porážku převelikou v nich způsobili, - tak praví, že tu na 16 tisíc Francouzů padlo. Rusové pak taky jen proto nešťastni byli, že jich mnoho do jednoho velikého rybníka vehnáno bylo, v němžto ani se brániti ani z něho vyjíti nemohli.“⁵³

Období bojů čtvrté protifrancouzské koalice bylo poměrně krátké – trvalo pouze necelý půlrok – od dubna roku 1809 do října téhož roku. Za jejich předejru můžeme označit protifrancouzské povstání ve Španělsku, při kterém byli francouzští okupanti vyhnáni ze země, následkem čehož byl Napoleon nucen dobýt španělské území zpátky. (Vládu nad španělským územím získal rok předtím, kdy obsadil Madrid, a španělským králem byl prohlášen jeho bratr Josef). Těchto nesnází využil František, leč bohužel, i přesto, že na rakouské straně bojovali také Britové, bez větších úspěchů. Napoleon byl sice v květnu poražen u Aspern, ale v červenci následovala porážka rakouské armády u Wagramu, která znamenala pro Rakousko další četné územní ztráty. V říjnu 1809 byl tak uzavřen vídeňský mír, který znamenal ztrátu Salcburska, části Horních Rakous, Haliče a jihoslovanských oblastí. Již čtvrtá porážka Rakouska v průběhu dvanácti let se tak citelně podepsala na hospodářské situaci soustátí, které se ocitlo na hranici krachu. (K němuž nakonec došlo v únoru roku 1811). V dubnu roku 1810 ale dochází k významné události, kterou byl sňatek Napoleona s dcerou císaře Františka Marií Louisou, rakouskou arcivévodkyní, čímž

---

⁵² Podle J. Skopce zřejmě proto, že „pověst oslazovala hořkou skutečnost opaku, že právě Napoleon dobyl nad spojenými Rakušany a Rusy velikého vítězství...“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha čtvrtá, s. 144.

⁵³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha čtvrtá, s. 144.

došlo k aliančnímu spojení Rakouska, Pruska, Ruska, Dánska a Švédska s Francií. O této události se Vavák v Pamětech zmiňuje obšírně, podrobně líčí celý průběh příprav i samotného sňatku v Paříži. Samotný průběh sňatku popisuje podle Krameriových novin takto: „Dne 29. u večer v ½ šesté hodině ženich s nevěstou a s nimi všechno dvorstvo u veliké střelbě odjeli do města a hradu Saint Cloud blíž od Paříže a dne 1. dubna stalo se (dle nynějšího francouzského ustanovení) domácí městské neb zemské zasnoubení u přítomnosti dvorských, zemských a městských ouředníků. Ve 2 hodiny s poledne císař s císařovnou posadili se na trůn, on po pravé a ona po levé straně; vedle něho po pravé straně stáli: císařova neteř, též králové holandský, westfálský, neapolský, též princové Borghese a Eugen a jiní vysocí stavové. Po levé straně stály: královna španělská, mladého zajatého krále manželka (Ferdinanda VII., pozn. aut.), též holandská a westfálská a jiné kněžky a princezky. Nato zemský tajnostá posadil se k stolu a princ arcikancleř tázal se císaře a císařovny, zdaliž se spolu do manželství zasnoubiti miní, a když oba k tomu odpověď dali, napsalo se to a všickni se na to podepsali i pečeti stvrdili, po čemž šli k tabuli. Císařovna dostala korunu na hlavu z samých diamantů, střelba a muzika zněla. Po tabuli šli do divadla, kdež vždy císař nevěstu za ruku vedl i na odpočinutí do jejího pokojíka a ona jeho zase vyprovodila.“⁵⁴

I navzdory těmto událostem se rozpoutaly boje páté – tentokrát již poslední – protifrancouzské koalice, ve kterých stanula proti sobě vojska Rakouska společně s pruskými, ruskými a švédskými proti francouzským. Signalizovaly počátek rozpadu Napoleonova impéria, začaly v srpnu roku 1813, kdy Rakousko vyhlásilo válku Francii, francouzským vojskům se sice podařilo proniknout na české území, ale utrpěla zde dvě porážky. Vyvrcholením pak byla „bitva národů“ u Lipska ve dnech 16. – 19. 10. 1813, kde se k protifrancouzské koalici přidaly ještě Anglie a Bavorsko a Napoleon byl definitivně poražen. Bojům páté koalice předcházelo Napoleonovo tažení do Ruska trvající půl roku (od června do prosince roku 1812), které rovněž skončilo Napoleonovou porážkou. Pařížský mír (30. 5. 1814) znamenal pak pro Francii opětovné navrácení územního stavu z roku 1792 a návrat dynastie Bourbonů. Napoleon se pak sice ještě na krátkou dobu pokusil strhnout na sebe moc v období tzv. stodenního císařství, trvajícího od března do června roku 1815, ale dne 18. 6. 1815 u Waterloo byl již poražen definitivně a následně internován na ostrov sv. Heleny jako zajatec Britů.

---

⁵⁴ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha pátá, s. 187- 188.

Z následujícího přehledu událostí tedy vidíme, že bouřlivé období přelomu 18. a 19. století nepřineslo rakouské monarchii a potažmo českým zemím mnoho dobrého. Monarchie se následkem neúspěšných válečných tažení ocitla na pokraji hospodářské krize, přičemž české země patřily bohužel mezi nejvíce poškozené především z hlediska materiálního, neboť musely odvádět vzhledem ke své rozloze a počtu obyvatel neúměrně vysoké válečné daně naturální i finanční. Tento fakt se samozřejmě odrazil i v obrazu regionu, který nám Vavák v Pamětech podává, a to především z hlediska ekonomického a sociotopografického, viz níže.

4. Obraz regionu ve Vavákových Pamětech

Vzhledem k rozsáhlosti Pamětí (čítajících sedm dílů, a tedy stovky stránek – jeden díl má v edičním zpracování průměrně zhruba 150 – 200 stran) je nezbytné pokusit se o určení „zastřešujících“ hledisek, ze kterých Vavák obraz regionu pojímá a přispívá tak z dnešního úhlu pohledu významně k regionálnímu bádání (samozřejmě vedle dalšího neopominutelného přínosu, kterým je literární hodnota jeho Pamětí jakožto literárního žánru⁵⁵, nebo pojetí pamětí jakožto literárního pramene⁵⁶, o kterém hovoříme v případě nauky o pramenech). Paměti jako celek nám přinášejí především pestrý a mnohostranný, můžeme říci naprosto autentický obraz regionu postihující v podstatě všechny důležité aspekty lidského života hlavně proto, že nebyly psány ani na objednávku ani za předem určeným cílem, což je případ 1. vojenského mapování (vytvořeno na objednávku panovníka s cílem postihnout charakter krajiny z hlediska vojenských přesunů), o kterém bude pojednáno níže. Fakta obsažená v Pamětech tedy můžeme považovat za maximálně autentická, i když samozřejmě nelze vyloučit jistou míru imaginace, většinou nezáměrných zkreslení či nepřesností, která je nedílnou součástí každého díla tvořeného člověkem bez vnějších zásahů. (Editor Pamětí Jindřich Skopec poukazuje v poznámkovém aparátu například na některé nepřesnosti či zkreslení, kterých se Vavák občas, nikoli záměrně, dopustil.) Jistým faktem ale je, že vzhledem k tomu, že Vavák začal psát Paměti naprosto dobrovolně a z vlastní vůle a jeho hlavním cílem zřejmě mělo být, vedle touhy zanechat po sobě svědectví o svém životě, didaktické poslání díla, soudě jednak podle oslovení „Milé děti“, které v Pamětech několikrát použil, jednak podle hojného výskytu příběhů majících ve většině případů s největší pravděpodobností sloužit jako případy odstrašující, že se Vavák nemusel při psaní dopouštět jakéhokoli zjednodušování, přikrášlování či zmírňování skutečností v Pamětech obsažených, jak by tomu mohlo být například v jakémkoliv případě díla na objednávku.

Podívejme se tedy nyní všeobecně na tato hlediska, podrobně budou postupně jednotlivě analyzována a demonstrována na příkladech níže.

V první řadě jmenujme především pro nás zásadní hledisko historickogeografické, pro vnímání krajiny jako celku měl Vavák vytříbený cit, čehož dokladem jsou jednak jeho

---

⁵⁵ Memoáry, vzpomínky písemně zaznamenané, jako žánr stojí na rozhraní mezi uměleckou literaturou a literaturou faktu.

⁵⁶ Do této skupiny náleží ještě např. kroniky, vzpomínky, biografie, herbáře, kuchařky.

„vypsání“⁵⁷, jednak vytvoření například mapy lipanského bojiště, jednak jeho stati na téma tehdejších úprav krajiny – například zavodňování nebo odvodňování, ve kterých můžeme postřehnout zárodky ekologického citění Vavákova. Neméně zajímavý je i popis Vavákova putování z Prahy do Ostrova, ve kterém si všímá všech místních pamětihodností a zvláštností.

Dalším hlediskem prolínajícím Paměťmi je hledisko sociotopografické, díky němuž si můžeme udělat představu jednak o sociálním složení regionu Vavákova období, jednak, díky Vavákově již mnohokrát zmiňované pečlivosti a citu pro čísla mající určitou výpovědní hodnotu pro budoucí generace, o statistických údajích týkajících se počtu obyvatel, sídel, rozlohy monarchie atd. – výstupech sčítání lidu, o kterých nás Vavák poměrně podrobně informuje. Volně s tímto úhlem pohledu souvisí i otázky náboženské, kterým Vavák věnoval v Pamětech, vzhledem ke svému výraznému katolickému zaměření a vzhledem k zásadním politickým proměnám jeho období (toleranční patent) značný prostor – můžeme zde hovořit až o desítkách stránek. Dalším aspektem, který by neměl z tohoto hlediska uniknout naší pozornosti, je jistý latentní antisemitismus, který Paměťmi prostupuje. Vavák zde nezastírá svůj nepříliš kladný vztah k židům, který dokládá historkami, ve kterých židy ukazuje vždy ve špatném světle, ať už co se týče záležitostí majetkových – finančních nebo psychologických - povahových rysů. Jiným důležitým aspektem z tohoto hlediska jsou negativní události, které postihovaly obyvatele regionu, na mysli zde máme jednak především epidemie různých neléčitelných nemocí, jednak živelné pohromy, ať již se jedná o povodně, či ve Vavákově době běžné a časté požáry, o nichž jsme zpravováni velmi podrobně; není divu, neboť oheň, který vypukl v jednom stavení, se ve většině případů bohužel neomezil pouze na jeden dům, ale často zachvátil celou ves, někdy i další okolní vsi. Požáry tedy sice znamenaly pro obyvatele naprostou existenciální katastrofu, ale jak vysvětluje z Pamětí, důvodem mnoha požárů byla hlavně lidská neopatrnost a neprozřetelnost, požáry zaviněné například zásahem blesku či samovznícením byly v menšině. Klasická dichotomie mezi bohatými a chudými se samozřejmě nevyhnula ani Pamětem. Její odraz nalezneme především v příbězích, kterými Vavák často poukazuje na neřesti bohatých i chudých, a jejichž obsah je velmi snadno přenositelný do dnešní doby.

Ruku v ruce s hlediskem sociotopografickým, konkrétněji s výše jmenovanou polaritou mezi bohatými a chudými, jde další neméně důležité hledisko, kterým je hledisko

---

⁵⁷ Pojem bude vysvětlen níže.

ekonomické. Prostřednictvím pravidelných zápisů o stoupajících či klesajících cenách plodin, případně jiných surovin (např. tabáku) nám Vavák umožňuje vytvořit si všeobecnou představu jednak o ekonomickém potenciálu jeho regionu, jednak o (v případě onoho regionu) nepříliš „ružové“ finanční situaci jeho obyvatel sužovaných nepřiměřenými daněmi finančními i naturálními nejen v období válečném, ale i mírovém. Bohužel ve valné většině případů se při čtení Pamětí stáváme svědky neveselých příběhů o lidské bídě a ponížení – zejména, co se týče robotní povinnosti, jež měla na obyvatelstvo dopad zřejmě nejdrtivější, a to vedle jiného především v aspektu lidské důstojnosti, aspektu nejhlouběji zasahujícímu samou podstatu lidského bytí.

V souvislosti s Vavákovou uměnímilovně a duchovně zaměřenou osobností nesmíme opominout další hledisko, tentokrát poněkud z „jiného soudku“, kterým je hledisko kulturní. Vavákova úcta ke vzdělání, umění a obohacování ducha postavená na základu pevné (z dnešního hlediska bychom možná řekli až bigotní) katolické víry prolíná celými Pamětmi a jejím dokladem jsou častá líčení průběhu církevních obřadů, poutí, s neskrývaným nadšením přijímané budování nových kostelů, kaplí, poutních míst, ale i prostých křížů, a naopak s hořkostí líčené rušení klášterů, kostelů, vyhánění mnichů i chátrání církevních i jiných staveb. Obdiv v nás vyvolává Vavákova pečlivost a prozíravost – například při zapisování si nápisů na zvonech pro budoucí generace nebo při zakreslování si různých architektonických, případně dokonce oděvních detailů, které ho zaujaly. Cenným etnografickým svědectvím jsou také Vavákova podrobná líčení různých folklorních slavností konaných v regionu, například posvícení, masopust atd.

Neodmyslitelnou součástí Pamětí tvoří rovněž zevrubné, pravidelně zachycované informace o aktuálním počasí, případně dalších klimatických jevech – ať již se jednalo o dlouhotrvající sucha či deště, nebo vichřice, krupobití, bouře, či případně o astronomické jevy – komety, pád meteoritu, zatmění měsíce nebo slunce atd. Hledisko klimatologické je tedy hlediskem neméně důležitým než ostatní jmenovaná, neboť faktorem, který výrazně ovlivňuje veškeré lidské konání, je určitě podnebí a počasí. V neposlední řadě jsou tyto informace cenným pramenem pro srovnání klimatických jevů tehdejších s klimatickými jevy dnešními a eventuálně pro možné určení vývojových tendencí klimatu tohoto regionu.

Z hlediska historického můžeme hovořit o jedinečném přínosu Vavákových Pamětí, neboť nám Vavák jejich prostřednictvím poskytuje nejen informace o událostech regionální historie, ale i historie české části tehdejší monarchie, na mysl tu máme

například zprávy o císařských patentech/ v některých případech i celé patenty, o vojenských taženích, o císařských návštěvách, úmrtích významných osobností včetně, ve většině případů dosti podrobného, popisu různých slavností, ať již se jednalo o panovnické sňatky, pohřby, či o oslavy poddanské – posvícení, masopust, pouti atd. Čímž Vavák dosahuje přirozeného prolínání panovnických a poddanských dějin, což můžeme přičítat mimo jiné jeho obecně známé loajalitě k vládnoucím vrstvám, díky níž se mimo jiné stal držitelem několika vyznamenání (viz výše).

4. 1. Obraz regionu z hlediska historickogeografického

Z hlediska historickogeografického můžeme Vavákův region vymezit na základě současného územně-správního členění takto: jádro Vavákova regionu, které tvoří ves Milčice a okolí, v současné době spadá do kraje středočeského⁵⁸ a leží na rozhraní bývalých okresů Nymburk⁵⁹ a Kolín, další části regionu spadají jednak do bývalého okresu Praha-východ, jednak do bývalých okresů Kolín, Kutná Hora, Mladá Boleslav a vzhledem k poměrně širokému záběru Vavákových Pamětí z hlediska geografického také do dnešního kraje Královéhradeckého (dříve Východočeského), konkrétně do bývalých okresů Hradec Králové a Jičín. Nejvýznamnějšími lokalitami Vavákova regionu tedy jsou Kolínsko, Poděbradsko, Nymbursko, Mladoboleslavsko, Staroboleslavsko a Českobrodsko. Mezi hlavní krajinné prvky regionu náleží vrchy Oškobrň a Trhové, jinak má oblast spíše nížinatý charakter bez výraznějších krajinných dominant. Oblast je protkána poměrně hustou sítí vodních toků, jimž vévodí řeka Labe. Rovněž je pro ni typické značné množství úrodné orné půdy. Pro sledované území se dnes vžil geografické označení Polabská nížina.

Co se týče historického územně-správního členění, až do roku 1751⁶⁰ spadalo jádro Vavákova regionu (ves Milčice a okolí) do kraje Hradeckého (respektive leželo na rozhraní kraje Hradeckého a Kouřimského), (viz obr. příloha, obr. č. 1), další části regionu, o kterých se v Pamětech pojednává, spadaly do kraje Kouřimského, Čáslavského,

⁵⁸ Krajská soustava v dnešní podobě byla zavedena 1. ledna roku 2000, kdy bylo zřízeno 14 krajů.

⁵⁹ Okresy jakožto územně-správní jednotky byly zavedeny roku 1960, kdy bylo zřízeno 7 krajů a 76 okresů včetně Prahy, okresní úřady byly zrušeny 1. ledna 2003 a nahrazeny 205 obcemi s rozšířenou působností.

⁶⁰ V tomto roce proběhla krajská reforma – čtyři největší kraje byly rozděleny vždy na dva menší (cílem bylo, aby všechny kraje byly přibližně stejně velké): Žatecký na Žatecký a Loketský, Plzeňský na Plzeňský a Klatovský, Bechyňský na Tábořský a Budějovický a Hradecký na Hradecký a Bydžovský. Tento stav pak přetrval až do roku 1848.

Boleslavského a Chrudimského. Po roce 1751 po krajské reformě došlo ke změně, byl vytvořen nový kraj Bydžovský, Milčice a okolí se staly součástí kraje Bydžovského⁶¹ (viz obr. příloha, obr. č. 2, 3). Ostatní kraje, o nichž se v Pamětech pojednává (Hradecký, Čáslavský, Chrudimský a Boleslavský), zůstaly v podstatě v nezměněné podobě.

„Když tohoto přítomného pozorlivějšího a rozličných zanedbaných i zavržených věcí váženějšího století počátky a základy některých měst, městeček, zámků, hradů, tvrzí, klášterů, všelikých dost až posavad znamenitých tu i tam v lesích, horách, v rovinách, v močálech a bahnech pozůstávajících zbořeníšť, tak též a mnohem více mnohých vesnic vyzvěděti a pravou předkův našich stopou scestiti, potomkům pak seznámiti chceme, - nejsme ani nemůžeme zcela býti v tom šťastni a scílení.“⁶²

4. 1. 1 Vypsání

Těžištěm obrazu regionu z hlediska historickogeografického jsou Vavákova „vypsání“, neboli zevrubné geograficky laděné popisy různých pozoruhodných míst, v Pamětech jich nalezneme několik: vedle „vypsání vsi Milčic“ (je sice spisem původně samostatným, ale editor Pamětí Jindřich Skopec je zařadil do dodatků druhé části třetí knihy Pamětí) se jedná o „vypsání vrchu Trhovle“ a „vypsání vrchu Voškovrhu“.

„Vypsání vsi Milčic“ sestává z deseti částí (podkapitol), kterými jsou: 1. Jméno vsi Milčic, 2. Stáří a věk, 3. Obyvatelové, 4. Položení vsi Milčic, 5. Gruntů počet a velikost i jména sousedův, 6. Gruntů, země, rolí a luk jakovost, výnosnost, 7. Luka a pastviny, 8. Smutné příhody a proměny, 9. Podřízenost duchovní i světská, 10. Posloupnost rychtářů více než za 100 let. První podkapitolu věnoval Vavák, jak už název napovídá, etymologii názvu vsi. Zde nelze pro zajímavost neuvést kromě pravděpodobného původu názvu od slova „mlčet“: „Roku 1790 našel jsem kdesi kus dikcionáře řeči polské, anglické a německé a právě na písmenu M zvučíc takto: Milč, to jest mlč, mlčení – mlčení; mlčák – mlčenlivý; mlčačka – mlčenlivá; Milčice – Mlčice; mlčeti – mlčeti atd. Toto poslední uvedení zdá mi se, že by nejbližší od pravého základu bylo a dosavad trvá, totiž že od mlčení tato ves své jméno dostala, neb v času základu jejího předkové naši ještě se bratry

⁶¹ Viz Vavákův zápis z roku 1808: „V kraji kouřimském již od začátku srpna ten v nově sepsaný zemoobraný lid tu i tam exercírovat začínali; ale zde v kraji bydžovském a na panství poděbradském až 26. srpna po prvé se na farní místa lid ten sešel a bez exercírování jen se postavil a od p. p. oficírů k budoucnosti napomenutí dostal.“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha pátá, s. 109.

⁶² Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část IV., s. 70.

svými Poláky na jedno brdo snovali, tj. stejným řečovodem zvučili. Dnes ještě obyvatelé z této vsi, když jinam přijdou, praví mužským Milčáci, ženským Milčačky. Od mlčení tehdy ves Milčice jméno své dostala.⁶³ také Vavákovu jazykovou rozvernost založenou na zvukových asociacích slova, která dokazuje jeho vytříbený jazykový cit: „Mil – cicej, můj milej, cecej. U starých ciciček, nyní cecek; ještě někde matky dětem říkávají: “Hled’, hled’! Heleť, ciciček, cecej!” Ciciček ztenka, cecek zhruba se vyslovuje jako: Matějček – Macek, Janeček – Janek, Vašíček – Vašek atd. Dle toho pozoruj, bratře Čechu, jak naše zlatá čeština hojný slovo – dar má, že každou věc 2, 3 ano i 4krát vysloviti může, k. p.: tatíček, táta, tatík, otec; mamička, máma, matinka, matka: děťátko, děčko, dítě; stoleček, stolec, stůl, etc. Ale nehmež toho.”⁶⁴ V druhé podkapitole nás Vavák seznamuje se stářím obce na základě jednotlivých pramenů, kterými jsou Dalimilova kronika, kniha Gloria Ecclesiae Wissehradensis a kniha Prodromus Gloriarum Pragenae. Ve třetí podkapitole týkající se obyvatelstva Vavák pracuje s domněnkou, že „by ves Milčice hned snad od počátku svého vždy samými aneb z dílu lidmi erbovními, panoši, rytíři, vladkami a zemaný, osazena byla...”⁶⁵ Podkládá ji jednak tím, že v Milčicích sídlili četní rytíři a zemané, jednak urbanistickou strukturou vsi: „Staré držitele té vsi i z toho znáti slavné a právě rytířské, že nad jiné vesnice jest pořádně, a sice do kvadrátu (čtverhraníku) stavena. Statky též mimo obyčej jiných vesnic vzhlednější, nákladnější a všecko takměř kromě stodol zednickou rukou vyzděné, sklepy hluboké a prostranné, kuchyně klenuté, komíny cihelné. V N. 2. a 3. jsou sklepy tak hluboké a dlouhé, že stíží v které vsi, krom při vinicích, k nalezení budou, a kdyby nyní takové se stavěly, mnoho set by kostovaly. Z čehož znáti, že tu ti rytířové i znamenitý sklad vína mívali.”⁶⁶ Velký prostor věnoval Vavák jednak lokalizaci vsi (citováno viz výše v 1. kapitole), jednak podrobnému popisu urbanistické struktury a hydrologických podmínek vsi „Náves neb místo prázdné čtverhraník obdélný předočňuje, jeden každý řad má 3 grunty a 2 ulice, z nichž každá má 2 grunty. Vystavena již od starodávna tak jest pořádně, že jedva taková ves jinde kde nalezena bude. Na své návsi má studnice na vodu vždy hojné, z nichž 2 do kola kamenem tesaným, třetí v prostředku do □ dřívím roubené jsou, a zbývající vodu stružkami v zimě i v létě od sebe ženou. Jedna z nich, jenž Kamenka slove, prve než ze vsi vyjde, naplňuje jednu prostrannou roubenou hradbu,

⁶³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část IV., s. 73.

⁶⁴ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část IV., s. 72.

⁶⁵ Tamtéž, s. 75.

⁶⁶ Tamtéž, s. 76.

dole fošnami dlážděnou, a tu se koně v létě i v zimě brodí, neb nikdy nezamrzá, od čehož slove Brodidlo. Mimo ty studnice jeden každý grunt svou ještě studnici má a žádný z těch 3 vodu nebere, kromě nyní od r. 1795 z jedné, a sice z Kamenky, do školy nejbližší stojící voda běží.“⁶⁷ V další podkapitole Vavák shrnuje počet gruntů a u každého uvádí jednak číslo popisné, jednak plochu polností, dále uvádí celkové kontribuce, které musí obec odvádět. Následuje „Gruntů, země, rolí a luk jakovost, výnosnost“, kde vedle vyjmenování tří druhů orné půdy na Milčicku se dozvídáme, že „taková pak, které nejlepší říkáme, a nejhojnější užitky vydává, jakož jest u Slaného, Velvar, Budyně, z dílu okolo Prahy, Brodu Českého, Kolína, Chrudimě a Jaroměře, ta, pravím, se zde nenachází.“⁶⁸ V kapitole týkající se luk a pastvin nacházíme styčný bod s 1. vojenským mapováním (dále jen VM), kde jsou v popisu obce Milčice zmíněny „nevysychající bažiny“ (viz níže, kap. „Obraz regionu v 1. vojenském mapování“), o kterých Vavák ve svém vypsání hovoří takto: „Pod vsí k straně půlnoční na zdejších gruntech již od starodávna takové má voda stanoviště a širokou rozlitinu, že nevědoucím veliký rybník představuje, od čehož i staré velmi přísloví tu i tam v zemi až dosavad trvá: Když malé děti nos neutírají, s obálkou se jim praví: „Blýští se ti pod Milčici,“ neb tak ty vody ustavičně se tam blýští.“ ... „Pastviny k straně západní ležící sama přirozenost struhou od Tatec tekoucí na dvě rozdělila a pastvu dobrou od kyselé, bahnovité a zcela neužitečné odmísila, tak, že pravá od vsi strana, a sice větší, všemu dobytku dobrou pastvu dává, levá pak, samé močály, třesutá bahna a stoličky nesoucí, aniž jakému dobytku tam přijíti a se pásiti nedopouští. Mezi těmi místy kyselá, smradlavá voda tu i tam se vyrázejíc a žádné trávě růsti nedajíc, propasti činí takové, že pastýři jakéhokoliv dobytka zřeteliti musejí, aby tam nic nepřišlo, neb když tam co vpadne a hovady ven taženo bývá, ta táhnoucí hovada nemají k svému stání tvrdého gruntu a tolikéž se boří a propadají.“⁶⁹ (viz obr. č. 6) Jak již bylo zmíněno v úvodu k jednotlivým hlediskům, můžeme v této části postřehnout zárodky ekologického myšlení, Vavák zde totiž velmi rozumně navrhuje, že: „Mohloť by se tomu ovšem spomoci (v podstatě permanentnímu zatopení této oblasti, pozn. aut.), že by tolik vody zde nestálo a země větší užítek by nesla, kdyby jedna hlavní struha, jenž odtud k Labi táhne, skrz všecky sousedské grunty až do Labe hlouběji vybrána a do patřícího stavu uvedena byla.“⁷⁰ Vypsání vsi

⁶⁷ Tamtéž, s. 77.

⁶⁸ Tamtéž, s. 79.

⁶⁹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část IV., s. 81.

⁷⁰ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 55.

Milčic završuje Vavák oddíly týkajícími se „*smutných příhod a proměn*“, kde jmenuje nejrozsáhlejší požáry v historii vsi a jiné živelné pohromy (např. krupobití), následuje oddíl o „*podřízenosti duchovní i světské*“ a nesmí chybět „*posloupnost rychtářů více než za 100 let*“.

Dalším zajímavým Vavákovým počinem z hlediska geografického bylo již zmíněné „*Vypsání slovného vrchu Vozkobrhu*“, které je součástí první části druhé knihy Pamětí a čítá šest stran. Podívejme se tedy nyní, jakým způsobem je „vypsání“ koncipováno.

Vavák se zde poměrně obsírně věnuje v první řadě etymologii názvu vrchu, kterou odvozuje od výkřiku služebnice Libušiny: „*Vozka brk!*“, to jest: „*Vozka zvrátil*“, od čehož ona prý Libuše tomu vrchu jméno dala Vozkabrk. Po letech potom říkali Vozkobr, až i Voškobr a tak až dosavad.“⁷¹ Dále pak po geografickém popisu vrchu líčí nebývalé botanické i zoologické bohatství, kterým kopec oplývá. Dozvídáme se, že se sem v březnu chodilo na dnes již poměrně vzácné sluky, Vavák také akcentuje hojné množství „*bylin rozličných, známých i neznámých, počnouc od fialy takové jest tu množství, že jak tou krásou zrak, tak vůní čich se tu obráží a těší. Neví zajisté člověk, co dřív viděti, k čemu spíš voněti a co snáz poslouchati má.*“⁷² Následuje jádro, kterým je lokalizace vrchu, ztvárněná takto: „*Vrch ten na dél táhne se od východu k západu. Dlouhý býti může 16 honův a při tom západním konci dělí se na dvě homole, jedna od druhé může býti 8 honův. První homole jest menší a leží k straně polední k Libici, má v sobě lom bílého kamene měkkého a na nejvyšším místě tři kříže jako horu Kalvarie. Na té homoli, jež velmi jest do povětří zvýšena a celodennímu slunci vystavena, mnohdykrát zázvor nalezen byl. (...) Druhý díl, k straně půlnocní ležící, jest mnohem větší, prostrannější, širší a delší. Na špici jeho k západu nad silnicí jest kostelík dosti hrubý sv. Petra a Pavla, roku 1730 čistě obnovený, kdežto valní pout na ten den bývala a procesí z Poděbrad slavné pontificaliter sem přicházívalo. Blíž od kostela jest studánka čisté, studené a zdravé vody, též hromady rumu, cihel a jámy všeliké, jak tu někdy dosti obsírné stavení bývalo. Odtud též začíná se les lískový a jasanový a táhne se na dél k východu, přikrýváje celou také stráň až dolů. Na čtyři hony od kostela k východu jest ten vrch holý a plac na něm do okrouhlosti, mohu říci, za 3 kopy záhonů rolí, jakož pak, že se tam někdy orávalo, záhony dodnes jest znáti.*“⁷³

---

⁷¹ Skopec, J. (ed.): Pamětí Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 55.

⁷² Tamtéž, s. 56.

⁷³ Tamtéž, s. 55.

Vidíme tedy, že Vavák s důkladností sobě vlastní lokalizuje vrch velmi podrobně, nezapomíná ani na odhad vzdáleností, ani na architektonické prvky zde se nacházející. Lokalizaci ozvláštňuje také zmínkami o místní květeně, charakteru povrchu a rituálech zde konaných. Kdybychom se pokusili o srovnání Vavákova popisu vrchu⁷⁴ s popisem vrchů písemného operátu VM (viz níže, kap. Písemný operát), na první pohled si všimneme výrazného rozdílu v obsáhlosti popisu. Zatímco ve VM se autor omezil pouze na polohu, informaci o tom, zda je vrch zalesněn, či nikoliv, případně, zda se jedná o místo dalekého rozhledu, či nikoliv, a pokud se jedná, kam až se dá dohlédnout, což jsou informace plně dostačující a vyhovující účelu vojenského mapování (o něm viz výše), v Pamětech Vavákových vidíme líčení vrchu důkladné, zahrnující všechny důležité aspekty, kterými jsou etymologie názvu, poloha, historické skutečnosti týkající se vrchu (zde máme na mysli například Vavákův postřeh týkající se výskytu rostliny *scorzonera*⁷⁵, kterou našel osobní lékař císaře Ferdinanda I. u Poděbrad „v jednom místě na horách 7 mil od Prahy,⁷⁶ z čehož Vavák usuzuje, že vzhledem k tomu, že 7 mil od Prahy se nenachází žádné hory, muselo se jednat právě o tento vrch), pojednání o místní fauně a flóře, pověsti týkající se onoho vrchu (pro zajímavost uveďme v první řadě paralelu se slavným Blaníkem, podle Vaváka jsou zde taktéž skryti rytíři, v druhé řadě pověst z Libušína období: „*Libuše, kněžna česká, měla prý z hradu libického na tento vrch pavlače aneb chodbu dřevěnou. Mnozí staří sedláci z Libice a ze vsi Odřepes vyorávali prý znamení od sloupu, kudy ta chodba stála.*“⁷⁷ Pojednání zakončuje zevrubný popis míst, kam až je možné dohlédnout z vrcholu kopce pojaté postupně z jednotlivých světových stran, a také stručnější popis okolních míst (např. ves Lustdorf, Podbřezí, Opolany). Ona obsáhlost pojednání nás vzhledem k charakteru Pamětí nijak zvlášť neudiví, Vavák totiž nebyl limitován ani rozsahem, ani předem daným účelem, jako tomu bylo u VM. Mohl tedy využít širokého repertoáru možností ztvárnění.⁷⁸ Další zde již zmiňované vypsání, tentokrát vypsání vrchu Trhovle, má velmi podobný scénář jako u vrchu Voškovbrhu. Pozoruhodné je ale například přesné zachycení platů za lámání kamene v místních lomech (vrch Trhovle, jak již částečně název napovídá, byl široko daleko proslulý svými lomy, ve

⁷⁴ Míjíme zde v obecné rovině, neboť konkrétně vrch Voškovbrh není vzhledem ke své poloze zahrnut do zkoumané sekce č. 109 VM.

⁷⁵ J. Skopec v poznámce uvádí následující: „Správně *scorzonera*, hadí mord úzký (*humilis*) nebo španělský (*hispanica*).“ Předtím, než bylo objeveno toto naleziště, se toto sérum proti hadímu uštknutí dováželo ze Španělska.

⁷⁶ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 56.

⁷⁷ Tamtéž, s. 58.

⁷⁸ Tento fakt se samozřejmě týká v podstatě všech zápisů v Pamětech.

kterých se těžil kámen, např. na stavbu opevnění nedalekého města Hradec Králové, Vavák v této souvislosti uvádí, že „*Tohoto 1788 roku vynacházejí se na tom vrchu 54 lomy, trhy neb dílny, v nichžto se kámen lomí a dělá, mimo mnohé jiné již přebrané a v těch 26 letech opuštěné. V těch dělá lidu, větším dílem vojáků, okolo 300 osob. Jsou pak jiní, kteří kámen lomí, a jiní, kteří jej tesají a připravují, ač na čisto teprve v Hradci, kdež nyní 300 kameníků se nachází, se připravuje.*“⁷⁹).

4. 1. 2 Mapa lipanského bojiště

Dalším neméně významným počinem z hlediska historickogeografického je bezesporu již zmiňovaná mapa lipanského bojiště,⁸⁰ doplněná o obšírný komentář určený představitelům města Plzně, jehož hlavní náplní je vylíčení motivace a příčin vytvoření této mapy, Vavákem pojmenovaný „*Hrstka Popele – z kostí plzeňských i jiných Čechů katolických - na polích u vsi Lipan a Hřibu – mezi Kouřimem a Českým Brodem – v nově vyhrabaná – aneb Mappa Geometrica = Poloha zeměměřičská, - představující onou poslední porážku Sirotků a Táborů, kterou měšťané plzeňští s jinými katolickými Čechy spojení slavné svítěživše vykonali letha Páně 1434 dne 30. máje*“⁸¹.“ Mapa dokládá mj. Vavákův nebývalý cit pro zachycení krajiny v grafické podobě, jeho výtvarný talent, značnou invenci. Z hlediska historickogeografického se jedná o ojedinělý originální počín, který v době svého vzniku neměl obdoby, ne nadarmo za něj roku 1794 Vavák obdržel čestné občanství města Plzně.

Podívejme se tedy nyní podrobněji na jeho koncepci. Na samotné mapě lipanského bojiště Vavák vyznačil všechna místa, na kterých se udály závěrečné boje mezi husity a katolíky vedoucí k rozhodující bitvě u Lipan roku 1434. Vavák zde také zaznamenal ležení dalších vojsk v těch místech v průběhu dějin. K mapě si vytvořil vlastní legendu, kde vyložil jednotlivé symboly, kterými byly: „*ves s kostelem farním*“, „*ves s kostelem filiálním*“, „*ves s dvorem*“, „*ves samotná*“, „*dvůr samotný*“, „*stará sídla panská a rytířská*“, „*lesy*“, „*mlejny*“, „*rybníky*“, „*struhy*“. Přímou do mapy pak zaznamenal pomocí písmen A – T všechna místa zásadní pro již jmenovanou bitvu u Lipan, pod mapu pak

⁷⁹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část II., s. 46.

⁸⁰ Reprodukce samotné mapy i „Hrstka popele“ je uvedena v dodatcích k třetí knize Pamětí, I. části, které jsou součástí knihy třetí, části IV. (rok 1801 a Dodatky).

⁸¹ Mapu si Vavák původně zhotovil pro sebe a přátele, k záměru poslat jej plzeňskému měšťanstvu jej přivedli břístevský farář Onufrius Wisinger a vrchní ředitel poděbradský Jan Josef Beierweck. Na jejich popud Vavák práci roku 1794 poslal.

umístil vysvětlení jednotlivých písmen (např. *K. Ležení sirotekův a táborův vozy ohrazeno pod vůdci Prokopem Holým a Čapkem; „M. Pahrбек v čisté rovní snad potom od Husitův schválně nanešený, kde Prokop Holý zabit a tu též leží⁸²“). K mapě pak Vavák připojil již dříve jmenovanou „*Hrstku popele...*“, (zvláštní název vysvětluje s mnohomluvností sobě vlastní ve spisu takto: „*Naposledy: že jsem této práci jméno dal „Hrstka popele z kostí plzeňských jiných Čechův katolických, není též bez příčiny; nebo ač popel jest chatrný a málo neb nic vážený, však vždy pravda jest, že všechny světa tohoto věci, jakkoliv snadné, nákladné, drahé, vznešené, krásné a silné, ano i ta obdušná těla naše na ten samý očekávají, v popel se proměňují, takového nejprve dle své velikosti a jakovosti větší neb menší hromady činí, potom pak ještě méně a méně ho bývá, až jen hrst a hrstka zůstává, posledně i ta obrací se v nic a všechno přestává. Jedinká paměť jestli v knihách vstává. Takž já po onom bojišti na polích u vsi Lipan a Hříbu po třech stech a padesáti osmi letech chodě, což jsem tam již jiného dosíci, vyhrabati a nasbíráti mohl, jedině popel a toho ještě jen hrstku; nelzeť ho tu zajisté více nahledati.*“⁸³) jako spis osvětlující a ospravedlňující vznik mapy a oslavující plzeňské měšťany jakožto potomky statečného plzeňského vojska⁸⁴.*

4. 1. 3 Cesta z Prahy do Ostrova

Dalším pozoruhodným pojednáním z hlediska geografického je Vavákův popis cesty z Prahy do Ostrova za synem Ivanem⁸⁵, ve kterém podrobně líčí jednotlivá místa, která společně se svými dvěma vnuky a synem po cestě navštívil, neboť „- a takž pro budoucí povědomost napíši zde všechna místa, skrz která jsem jel z Prahy až do toho Schlackenwerthu aneb Ostrova; kdyby z vás, děti, tam kdy který jel, aneb šel, aby věděl kady tam jíti.“⁸⁶ Nevztahuje se sice přímo k námi sledovanému regionu, ale na tomto místě jej uvádíme pro ukázkou toho, jak si Vavák počínal při popsání vlastní cesty z hlediska historickogeografického. Průběh cesty byl takovýto: od Strahovské brány přes Bílou horu a 31 dalších vesnic, u kterých si Vavák všímá především toho, zda je, či není ve vsi kostel,

⁸² Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část IV., s. 50.

⁸³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část IV., s. 59.

⁸⁴ Zde se Vavák odvolává na psaní urozeného pana Zdeňka Drštky z Durrýssyby svému bratrovi panu Kolvínovi Drštkovi, který napsal následující: „*Plzeňští vojsko vedli, první na nepřitele udeřili a jako dobří a šlechtění muži bez ustupování a ustání nepřátele naše mordovali.*“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část IV., s. 59.

⁸⁵ Vavákův syn Ivan Vavák pracoval v Ostrově (Schlackenwertu) jako zahradník.

⁸⁶ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha pátá, s. 20.

příp. kaple, pokud je, jmenuje, komu je kostel zasvěcen, případně přidává některá historická fakta; dalším, co zmiňuje, je v případech některých vesnic nová silnice nebo informace, zda tam je, či není hospoda. Více prostoru věnuje pak Karlovým Varům. „32. *Karlovy Var, Karlovy Vary, latině Thermae Carolinae, německy Karlsbad, aneb Karlova Lázeň, jest císařské králov. město, leží v největší takměř hlubině a skalnaté užině. Z obou stran skály visí místem všelikým hložíím porostlé, místem zadní čelní zdi domům bez zedníka činící, místem až nad domy kolik sáhů výšky jako zdi stojící a čnějící, že hrozno jest hleděti. K těm skalám přidělané jsou domy jako ke zdi obrazy a mají některé tři, čtyři i patero ponebí anebo podlahy; všudy viděti obzvláštní čistotu a příjemnou libost.*“⁸⁷ Po tomto geografickém popisu následuje známá pověst o objevení zdejších termálních pramenů psem Karla IV., který byl v této oblasti na lovu, a jehož pes při pronásledování jelena skočil do vařící vody pramene, opařil si přední nohy, a tak vlastně upozornil císaře na existenci termálních pramenů v této oblasti. Karel IV. po ochutnání a zjištění prospěšnosti zdejší termální vody pak tu založil „mytelnu“, neboli lázeň, kterou pojmenoval po sobě. Za zmínku dále určitě stojí Vavákovo zachycení charakteru samotných „lázní“: „*Jsou pak obyčejně všudy lázně čtverhranné a to 1 sáh délky, 1 sáh šířky, 2 ½ lokte hloubky, mají tři stupně, první pod kolena, druhý pod pás, třetí pod paždi aneb pod bradu. Každá lázeň má nad vodou podlážku, lavici, hřebíky na šaty a obzvláštní čistotu.*“⁸⁸ Následují jednak informace o letohrádkách („...veselé lusthauzy – veselky, procházky, pavlače a chodby, že tu každý své oči i mysl dost má čím nasytiti...“⁸⁹), jednak poznámky, ze kterých je dobře patrný Vavákův pragmatismus, týkající se zdejší léčivé vody. Dozvídáme se, že v Karlových Varech jsou lázně královské a zemské, ve kterých vojáci a chudí lidé nic neplatí, také to, že již tehdy existovala donáška léčivé vody až domů pro „velké pány“, dále, že se voda pila teplá, a to nejlépe ráno, a konečně ceny koupelí, mezi kterými byly až překvapivě značné rozdíly.⁹⁰ Dále nám Vavák sděluje, že léčivou vodu ochutnal a dvě lázně přijal. Co se týče nabídky nápojů, potravin a dalšího zboží, srovnává ji Vavák dokonce s Prahou, což svědčí o velkém významu města v tehdejší době. Po zastavení v Karlových Varech pokračovali přes tři vesnice do nedalekého Ostrova – cíle

⁸⁷ Tamtéž, s. 23.

⁸⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha pátá, s. 26.

⁸⁹ Tamtéž, s. 27.

⁹⁰ Pro jednoho člověka podle Vaváka jedna lázeň stála někde 10 krejcarů, někde 8, 7, 6, 3 krejcare i 1 krejcar a někde nestála nic.

jejich cesty. Ostrovu se opět věnuje podrobněji vzhledem k jeho slavné minulosti⁹¹, zmiňuje jednotlivé vlastníky zámku, již byli pochováni do rakví, do kterých se dalo tehdy dokonce nahlédnout, což nás neudiví vzhledem k dezolátnímu stavu zámku již ve Vavákově době. „*V hlavách i v nohách čela se otvírají, že se dovnitř může patřiti, ale již v nich není, jen kosti a prach země a něco z oděvu.*“⁹² V této souvislosti se Vavák přiznává, že: „*Kousek tykyty*“⁹³ z té Anny jsem vzal, která jest pevnější, nežli nyní nová; nesměl' bych tak novou trhati, jako s touto.“⁹⁴ Několik dalších odstavců je pak věnováno vyličení pozoruhodných krajinářských a architektonických prvků bývalého zámeckého parku, který neměl nejen v Čechách, ale i v jiných zemích obdoby. Jedná se o tyto, bohužel již i ve Vavákově době, značně zpustlé prvky⁹⁵: fontány (podle Vaváka jich bylo až 50), aleje prokládané sochami pohanských bohů, bludiště, jeskyně, přírodní divadla. Uprostřed parku pak nalezneme letohrádek, Vavákovými slovy „*lusthaus aneb veselý palác*“, přechodný domov Vavákova syna Ivana. Na konci nezapomíná Vavák ani na architektonické skvosty Ostrova, kterými jsou radnice, socha Panny Marie na náměstí, děkanský kostel svatého Michala Archanděla a kostel svatého Jakuba apoštola.

4. 2 Obraz regionu z hlediska sociotopografického

„*Ó, kde jsi spravedlnost – proti nespravedlnosti!// Ó, kde jsi upřímnost – proti falešnosti!// Ó, kde jsi pobožnost – proti svémyslnosti!// Ó, kde jsi poslušnost – proti zlé svobodnosti!*“⁹⁶

Na úvod zmiňme pro představu o počtu obyvatel, sídel a náboženské struktuře obyvatelstva monarchie výstupy sčítání lidu z roku 1808, které Vavák uvádí podle KN. Monarchie čítala v tehdejší době 790 měst, 2046 městeček⁹⁷, 65 460 vesnic, samot a jiných

⁹¹ Od roku 1625 byl Ostrov v držení rodu ze Sachsen – Lauenburku, který měl největší zásluhy na vybudování rozsáhlého sídla s ojedinělým krajinářsky i architektonicky cenným parkem, ovšem již v době Vavákově značně zchátralým, jak si posteskl: „*...ostatní stojící zdi a ta zpustlá zahrada jen svou někdejší slávu s naříkáním jako v stínu vyjevují aneb okazují.*“ (Tamtéž, s. 31)

⁹² Tamtéž, s. 30.

⁹³ Druh látky – taft.

⁹⁴ Tamtéž, s. 30.

⁹⁵ Do dnešní doby se bohužel dochovalo jen minimum z nich. Jedinou dochovanou výraznější dominantou parku je letohrádek (ve kterém bydlel Vavákův syn Ivan, viz výše). Zámek je v současné době rekonstruován, v parku jsou umístěny panely s popisem a grafickým znázorněním jednotlivých prvků. (Autorka Ostrov navštívila v prosinci roku 2012.)

⁹⁶ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 16.

⁹⁷ Rozdělení na město a městečko není nijak vysvětleno, zřejmě se liší rozlohou.

obydlí 3 673 610. Celkový počet obyvatel monarchie dosahoval 23 milionů 965 tisíc, z čehož katolíků bylo 16 milionů 443 tisíc, nesjednocených Řeků 2 miliony 500 tisíc, sjednocených Řeků 32 tisíc, luterského vyznání 250 tisíc, kalvínského 1 milion a židů 535 tisíc. Počet obyvatel ve Vídni činil 222 808. Co se týče počtu obyvatel konkrétně panství poděbradského, uvádí Vavák na základě evidence osob, budov, pozemků a výnosů na jednotlivých panstvích v dubnu roku 1802 následující čísla : „*Item má všech familií, tj. manželství 3766 , všech živých duší 17 733: samých katolíků mužských 5774, ženských 6255, reformirtů neb novotníků mužských 2681, ženských 2798. Item židů mužských 122 a ženských 103.*“⁹⁸ Z uvedeného je dobře patrný výrazný rozdíl mezi počtem katolíků a nekatolíků, katolíci jsou v podstatě více než v poloviční převaze, markantní je i velmi nízký počet židů (o příčinách této skutečnosti viz níže). Pro zajímavost citujme z Pamětí i toto svědectví o dlouhověkosti již v tehdejší době, které můžeme rovněž zahrnout do této problematiky: „*Téhož dne tu v Poděbradech jistá Anna Šeborová, manželka někdy Jana Šebora, řezníka, ze starého Kolína rozená, při kostele farním s vyprovázením množství lidu pochována jest. Ta 50 let plně při ženách babila*⁹⁹ *a 1200 dětí ke křtu sv. odnesla; 107 let stará byla a bez brejlí na knížkách ještě hodinu před smrtí se modlila a k hrobu svému od šesti svých pravnuků, již ženatých, nesena byla.*“¹⁰⁰

4. 2. 1 Náboženské otázky

Jak již bylo řečeno výše, neměli bychom v případě Vavákových Pamětí opominout problematiku náboženskou, konkrétně situaci, která nastala po vyhlášení tolerančního patentu roku 1781, kdy byla povolena vedle katolického vyznání i vyznání nekatolická. Tato skutečnost samozřejmě nebyla, jak již bylo řečeno výše (viz kap. Domácí vývoj událostí Vavákova období), Vavákovi vzhledem k jeho až bigotnímu katolickému zaměření příliš po chuti. Na desítkách stran II. části knihy první to dokazuje a svou horlivou obhajobou a dobře promyšlenou argumentací obhajující katolické vyznání proti „*odpadlcům*“ si jistě nezadá s mnohými vzdělanými katolickými kněžími. Vzhledem k značnému rozsahu textu týkajícího se náboženských záležitostí zde budou uvedeny výběrově pasáže, které jsou považovány za relevantní v souvislosti s tématem a které mohou pomoci při vytvoření si představy o náboženském ovzduší regionu ve sledovaném

⁹⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha čtvrtá, s. 14.

⁹⁹ Zřejmě myšleno ve smyslu vykonávání činnosti porodní báby.

¹⁰⁰ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. 30.

období. Určitě je potřeba podotknout, že sledovaný region byl výrazně ovlivněn, díky své poloze – relativní blízkosti s oblastí východočeskou – kolébkou protestantského hnutí. Možná i tento fakt je příčinou velkého nárůstu nekatolíků v období po vydání tolerančního patentu ve sledovaném regionu¹⁰¹. Své děti – adresáty Pamětí - nabádá takto: „*Žádným chlácholením a dary neb sliby nedejte se omámiti, žádným strachem, bitím, arestem, sužováním, ba ani smrtí nedejte se odstrašiti. Toť jsou vždy všickni kacíři činili, zvláště ti někdejší čeští husiti a pikharti, jak vidíme v České kronice, kolik tisíc tisíců katolíků zmordovali a ještě k tomu říkali: Tak (prý) musíme zákon Kristův naplniti. (viz Hájka). Avšak to Pán náš předpověděl, řka: Každý, kdo vás zabije, domnívati se bude, že by tím Bohu sloužil. Lépe jest život ztratiti nežli pravou víru a život věčný. Považte, zdaliž podle zákona živi jsou, když mordováním hrozí. V zákoně stojí: „Nezabiješ“, oni pak, že nás pobijí, chystají se.“¹⁰² Všechny Vavákovy zápisy o událostech (v největší míře se vyskytující v II. části knihy první) související s nekatolíky mají jednoho společného jmenovatele, kterým je roztrpčení, ironie a silný kritický osten. V podstatě lze říci, že se Vavák o nekatolících, i v případě, že se jedná o sousedy nebo známé, nikdy nevyjadřuje kladně nebo v souvislosti s čímkoliv pozitivním. Jako příklad uveďme tato dvě sdělení: „*Ted' nyní to sami vidíme, že tito naši odpadlci již od měsíce ledna roku přítomného, 1782, v němžto se prohlašovali, již třetí víru mají. V lednu zajisté, když k zapsání šli, za evangelíky pod augšpurskou konfessí se vydávali. V únoru pikharty býti chtěli, ale nevědouce, jak tomu jméno dáti, podle městečka onoho Herrnhutu v Sasích ležícího, kdež ti pikharté posavad jsou, Herrnhuti se jmenovali. Nyní v březnu naspěch skrz posly věděti si dávají, aby se všichni reformátorové jmenovali a to prý proto, že pruský královský dvůr takový jest, protož, až do Čech přijde, je všechny že hájiti a rozmnožovati, katolíky pak hubiti, že bude.“¹⁰³ U příležitosti svátku Božího Těla si Vavák o nekatolících poznamenal toto: „*Na ten den mnozí z odpadlců orali a jiné práce vykonávali, zde ale jen toliko domácí tiché práce konali. Rozprávku pak divnou, rouhavou a právě nekřesťanskou a d'ábelskou mezi sebou pískali, kterou žádný rozený lutrián, kalvín a jakékoliv sekty člověk neřekne, totiž že prý je ta slavnost ustanovena ke cti jednoho dítěte, jež prý bylo na čtyři čtvrtě***

¹⁰¹ O tomto faktu svědčí mj. Vavákovy Paměti.

¹⁰² Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II. s. 61.

¹⁰³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. 49.

*rozřato a na čtyřech stranách města Říma po rynku rozvěšeno, otec pak jeho, papež i matka byli prý upáleni!*¹⁰⁴

Z hlediska obrazu regionu je relevantní skutečnost, že Vavák nás v Pamětech svědomitě zpravuje o všech důležitých událostech církevního života regionu, ať již se jedná o úmrtí, jmenování či jubilace kněží, případně o církevních správních změnách týkajících se gesce arcibiskupství či biskupství (v červenci roku 1784 nám například sděluje, že kraj chrudimský, čáslavský a z části hradecký byl vyňat z gesce arcibiskupa pražského a přesunut pod gesce biskupství královéhradeckého), pro ilustraci následující příklad týkající se výše zmiňovaných událostí: *„Dne 12. máje, v neděli Exaudi atd., poslední po Veliké noci, v městě nejstarožitnějším, Kouřimě, v kostele farním sv. Štěpána jubilací aneb padesátletní obnovu svého velebného kněžství držel důstojně velebný v Kristu otec, pan Tomáš Skřivánek, tamní děkan a kanovník titulární v Praze na Vyšehradě. On jest narozen v Litomyšli roku 1705, na kněžstvo posvěcen a na den sv. Josefa primicii sloužil roku 1732, do Kouřima za kaplana se dostal roku 1736 a děkanem tam učiněn r. 1740.(...) Tentýž pan děkan dne 8. máje ve Škramnici na den Božího Vstoupení velkou mši a ceremonie při památce Božího vstoupení držel.*¹⁰⁵ Se stejnou důkladností se věnuje i návštěvám papežů, případně jejich střídání na papežském stolci, dále také událostem spjatým s vyhlášením tolerančního patentu, kterými bylo například rušení klášterů a řádů, v kterýchžto sděleních neopomněl kromě samotné informace, kdy a kde se tak stalo, s citem pro historii sobě vlastním, se stručně zmínit i o dějinách příslušného řádu. Jako příklad uveďme sdělení o zrušení kláštera valdického nedaleko Jičína, ve kterém sídlil řád kartusiánů¹⁰⁶, a z něhož se po vyhnání mnichů stala věznice, kterou je bývalý klášter dodnes: *„Toho měsíce dne 4.(4. července 1782, pozn. aut.) na den vlastence a divotvorce našeho, Prokopa svatého, tak jakž jistou zprávu mám, rozloučili se se svou královskou Valdickou pouští¹⁰⁷ velební otcové kartusiáni, kteří sice hned měsíce dubna reducirováni jsou. Řád ten kartusiánský založil svatý Bruno, Francouz roku Páně 1084. Nosili oděv bílý s velikou kuklí, život o samotě vedli, že ani sami s sebou, jen v jistou hodinu a čas, nemluvili, ženského pohlaví i viděti vzdalovali se, práci ruční také každý, maje svou zahrádku, vykonávati musil; maso jednou v sedmi letech jedli. Z toho, že tak o samotě bydlili a lidského obcování a cvičení bližních*

---

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 87.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 83 – 84.

¹⁰⁶ Katolický mnišský řád, jenž byl založen roku 1084 ve Francii, který naplňoval poustevnické tradice životem v přísné askezi a naprosté uzavřenosti vůči světu.

¹⁰⁷ Tímto míněn klášter ve Valdicích.

nehleděli, dala se jim příčina, že málo světu platni jsou a že z nich jak církev boží, tak bližní malý užitek bere, protož složeni jsou. Ale aby to přece taky bez utržení již nyní obyčejného neprošlo, protož svět skrze své náhončí korendu rozeslal, že tam u nich na sudy peněz nalezeno a do císařského fisku odvezeno bylo, a tak prý proto, že zasloužili toto. To ale jest pouhý klam.¹⁰⁸

S často neblahými klimatickými podmínkami souvisí i další nábožensky laděný obyčej v rámci regionu i mimo něj, kterým bylo konání procesí za účelem společného modlení za lepší počasí, v případě sucha za déšť, v případě četných srážek za zlepšení povětrnostních podmínek nebo obecně za zlepšení nepříznivé situace - jako v následující ukázce: „Dne 28. Juli, v neděli po sv. Duchu, bylo v Praze slavné procesí z kostela týnského do hlavního kostela sv. Víta na ten oumysl, aby Pán Bůh ourody zemské v polích stojící od všeliké zkázy a nás všecken zemský lid od té hrozné drahoty, bídy a hladu i moru a vojny zachovati ráčil. Takové procesí a prosby veřejné i v jiných městech také činili. Tolikéž i v Sadecké dne 29. Juli z chrámu farního sv. Apolináře do kapličky Bolestné Panny Marie procesí vedli. Pane Bože, račiž nás uslyšeti a prosby naše milostivě naplniti!¹⁰⁹

Dalšími informacemi důležitými pro naši problematiku jsou zprávy o vystavění, případně obnovení či posvěcení církevních staveb v regionu: kostelů, kaplí, křížů, zvoníček, případně soch svatých, o kterýchžto událostech Vavák pravidelně a poměrně podrobně referuje.¹¹⁰ Jako příklad uvedme sdělení o stavbě nového kamenného kříže, kde si ovšem Vavák (vzhledem k době, v níž se tak stalo) neodpustil břitké poznámky o nekatolicích, které začlenil přímo do textu: „Před tím dnem 1. července, v pondělí po neděli šesté po sv. Duchu (roku 1782, pozn. aut.), přivezli jsme sem do vsi Milčic kamení štukové ze skály, jež mezi Vyšerovici a Nehvizdy leží, přichystané a na ostro tolik osekane, z něhož statua kříže Krista Páně se stavěti bude na tom místě, kde předešle zvonička dřevěná stála, o níž loňského roku v tomto spise obšírně.¹¹¹ Že pak kříž již na čisto

¹⁰⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. 114.

¹⁰⁹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha čtvrtá, s. 124.

¹¹⁰ Tyto informace by možná měly spadat spíše do podkapitoly Obraz regionu z hlediska kulturního, ale vzhledem k tomu, že se jedná o stavby církevní, řadíme je do této části. Ve zmiňované podkapitole budou eventuálně uvedeny informace o budování staveb světských.

¹¹¹ „Dne 12. října zde zvonička od zedníků dodělána byla a 13. téhož tesař své dílo na ni dával; 18. Téhož bání s křížem na tu vížku dávána byla. Přihodilo se pak, že dne 17. října přišli sem od vojska muzikanti, kteří zde loni hráli, protož zdržel jsem je tu a při dávání bání také na svá instrumenta vesele hráli a za to taky večeri měli. Obšírné popsání všech potřebných věcí a jména sousedů, dělníků i těch muzikantů v té báníce na

připravený s figurou Krista Páně v hnojnickém voze se přivezl, protože naši odpadlci posměšně pravili, že jsme si Pána Boha v hnojniku přivezli.“¹¹² (viz obr. č. 5) Nezapomíná ale ani na stavby nekatolické. V následující ukázce si můžeme povšimnout vedle samotného sdělení také použitého místního názvu „na průhoně“, leč poměrně vágně určeného. „Toho měsíce (v květnu roku 1784, pozn. aut.) z těch vesnic odpadlíci, jižto pod pastora velimského patří, dostavše povolení, aby sobě hlaholnici neb modlitebnici stavěti mohli, s obzvláštní pilností k tomu se měli. Kamení, vápna, cihel, dříví a jiných potřeb nakoupivše, k místu „na průhoně“, kudy se z Velimě k Plaňanům jezdí, to svezli, zemi vyrovnali, grunty vykopali, rozvrhše na každou osobu tam patřící jistý plat, i na tu čeládku, k tomu na sousedy forování, na podruhy pak ruční práci.“¹¹³

Zajímavé jsou také pasáže týkající se místních zázraků, o kterých se Vavák rovněž zmiňuje. Vedle „ukázání se světla“ v kapli sv. Prokopa ve vsi Chotouni v noci na 9. července roku 1784, o kterém podotýká, že „ačkoliv mnozí viděli to a jedni druhým okazovali, žádný tam nešel.“¹¹⁴ líčí Vavák například zázrak, který se udál v Milčicích: „Jeden neobyčejný příběh domácí, abych nezapomněl, tuto nyní oznámím: dne 22. srpna, v čtvrtek před sv. Bartolomějem, zde v Milčicích v stodole Kateřiny Kvízovy ženci obilí mlátili a jedné chvíle jiskru velikou, ana se kdesi mezi cepy v slámě vzala a nahoru nad hlavy jim vylítla, spatřili, jižto se oni všichni ulekli a ji chytali, ale ona se až k patru nahoru vyzdvihla a sem tam létajíc se ztratila. Toho příběhu ulekla se ona Kvízová a Matěj, syn její s ní hospodářství již od roku 1748 vedoucí, rychtáři Václ. Poupovi¹¹⁵ to oznámil a v celé vsi brzo se to rozneslo a každý nad tím ustrnul, maje to za zlé znamení, snad zase brzkého ohně, čehož všemohoucí Pán Bůh uchovati rač.“¹¹⁶

4. 2. 2 Negativní události

Soustředíme se nyní také na negativní události regionu, které jsou v Pamětech rovněž zastoupeny. S náboženskou problematikou úzce souvisí nešvar, jenž se podle Vaváka

---

jednom archu papíru ode mne sepsané a v pouzdře malém tam pro potomky skryté jest.“ In In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. 11.

¹¹² Tamtéž, s. 109.

¹¹³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 21.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 29.

¹¹⁵ Vavákův předchůdce

¹¹⁶ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část I., s. 23., dále Vavák dodává, že za obec se dala sloužit ve Škramnici mše svatá dne 26. srpna, dne 27. srpna pak druhá mše od Kateřiny Kvízovy. Poté bylo v noci mezi 29. a 30. srpnem ze Žher a Škramníka – okolních vsí vidět nad Milčicemi jasnou záři, což se hned v pátek ráno doneslo do vsi. Proto byl v Milčicích ustanoven ponocný, aby dohlížel na bezpečnost před ohněm.

rozmožil hlavně v letech 1784 až 1785, kterým bylo loupení inventáře kostelů. Za příčiny považuje jednak mírné trestání zlodějů, jednak rozprodávání kradených věcí židům pod záminkou toho, že jim byly v tomto období často rozprodávány i mešní roucha, kalichy atd. ze zrušených klášterů, takže to nebylo nikterak podezřelé. „*Rovněž toho měsíce, v noci na den 14. (května roku 1785, pozn. aut.), u vigílii letnic, loupežníci do kostela sadského dobyvše se, všechna mešní roucha pobrali, že neměl pan děkan se pány kaplany v čem mši sv. sloužiti. Tolikéž v Lysé, Mochově, Vyšerovicích, Kostomlatech, Žabonosích a jinde namnoze kostely okradené byly. Není mně možná všeho zde vypsati.*“¹¹⁷

Na tomto místě je v souvislosti s výše uvedeným potřeba zmínit, že Vavák se samozřejmě neomezoval pouze na zmínky o kriminalitě církevní, ale často a detailně referoval i o kriminalitě světské, kteréžto informace také přispívají k vytvoření celkového obrazu regionu. Jako příklad uveďme otřesný případ dětské kriminality, který svědčí o tom, že ani Vavákov region nebyl ušetřen takovýchto událostí a také o tom, že kriminalita páchaná dětmi, které si plně neuvědomují dosah svých činů, se nevyhýbá žádnému období. 8. listopadu (roku 1784, pozn. aut.) *na faře škramnické stalo se, že chlapec jménem Karel Baroch, po nebožtíkovi tamním p. Janu Barochovi, kmotrovi, synek okolo 10 let stáří, vzav pistoli nabitou v čelední světnici, mířil ní k jednomu jinému chlapci, též sirotkovi, jménem Longin, právě k němu: „Já tě zastřelím.“ A tu k němu přistoupiv, košilkou na prsíčkách mu rozhrnoval a pistoli k samému tělu přikládal. Chlapec ten Longin, okolo 10 let stáří, coufal mu mluvě: „Nech toho, nech toho.“ Onen pak natáhnuv přece spustil a tu sukno na pánvičce pod kohoutkem podložené spadlo a na prázdno křeslo. Nato když viděl chlapec Karel, že tu nic prachu na pánvičce není, opět natáhnuv spustil, a zase zhaslo. Vždy však přece po třetí právě: „Já tě zastřelím,“ natáhl a spustil a tak celou ránu chlapci Longinovi pod levý prs zrovna k srdci vrazil, že tu hned na místě ležet zůstal. Nebyl tu žádný při nich, jedině toho zabitého chlapce bratr vlastní, jménem Isidor, okolo 10 let stáří.*“¹¹⁸ Tuto problematiku doplníme ještě o Vavákovu analýzu bujení kriminality v regionu, tentokrát na počátku 70. let 18. století, kterýžto fakt Vavák přičítá jednak zrušení hrdelního práva za Josefa II. a s tím zřejmě ruku v ruce jdoucí menší strach zločinců z trestu, jednak neúrodě a velké drahotě tohoto období, kdy „*v oné neúrodě a veliké drahotě, a tehdy ovšem mnozí z veliké nouze a hladu a nemohouce se ani prací vyživit aneb takovou ani dostati, krádeže se chytali, nočně do špejcharů a komor lezli i dobytek z chlévů a pastvy brali a tím teház*

¹¹⁷ Tamtéž, s. 76.

¹¹⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 45.

jen živobytí hájili. Přivykli však mnozí tomu, a když již drahota a hlad přestal, oni nepřestali krásti, anobrž krádež za jediný cíl a štěstí svého živobytí kladli a v ní více a více se tvrdili a množili.“¹¹⁹ Nejvíce zlodějů se podle Vaváka vyskytovalo v oblasti Žandova a Zbraslavic na rozhraní kraje kouřimského a čáslavského, přičemž jejich „pole působnosti“ se stále rozšiřovalo až k těmto obcím: Jeníkov, Ledec, Čáslav, Přelouč, Kutná Hora, Kouřim, Kostelec nad Černými lesy, Český Brod, Nymburk, Poděbrady, Sadská. Vidíme tedy, že se jednalo o poměrně rozsáhlou oblast, ve které se děly nekalé praktiky – zloději se tehdy zaměřovali především na krádeže dobytka a loupení zásob. Na závěr této pasáže si Vavák smutně povzdychl, že *„v pravdě pravím, že za 15 let na 5 mil délky a šířky není jediná ves, aby z ní voli, krávy, telata a obzvláště ovce dvakrát, třikrát a vícekrát pokradené nebyly. I zde v Milčicích v nr. 2. a 3. Ovce, v nr. 15 vůl ukraden byl, u mne pak v nr. 16 jednou též všechny ovce, 42 kusy, vyhnali, ale skrze pozornost pacholka prozrazení, nechavše ovec na dvoře, utekli; přece však v tu noc v Pečkách ovce vzali. Mimo to všelijaké zboží komorní, peníze a nábytky každý rok onde a onde křesťanům i židům pokradeno bylo.*“¹²⁰

4. 2. 3 Židovská otázka

Nyní se věnujme výše zmíněnému nepřilíživému Vavákovu vztahu k židům, který je v Pamětech ilustrován několika příběhy, kde jsou židé ukazováni vždy ve špatném světle. Z hlediska obrazu regionu je zřejmě nejzajímavější pojednání o židech v Milčicích, kde Vavák osvětluje, proč byli židé v Milčicích tak neoblíbeni. *„To zde potomkům z strany židův k povědomosti též napiši, že zde ovšem za starodávna židé bývali, ale že dvakrát svou chalupu i ves zapálili. Protož otcové naši na věky se jich odřekli a nemohouce je dřív nikdá žádným způsobem vypraviti, tak aspoň skrz ty dva ohně je vybyli. První oheň skrz žida se stal roku 1705; tehdáž v statku Kvízovém čís. 2 na té zahrádce u vrat naproti světnici chaloupka okny do návsi stála a v té žid ostáváje zapálil a shořelo půl vsi, horní strana; od stodol pak a zahrad chytila se žita, neb již dozrávala, na polích a hořela ke vsi Tatcům. (...) Po tom ohni předkové naši rádi chtějí žida vybytí, ale nemohli, nýbrž ještě do obecní chaloupky, jež na návsi u té studnice, co od dávna „haltýř“ slove, stála, jej vzítí musili.*“¹²¹ Dále následuje vyličení dalšího požáru, který se udál roku 1732, tentokrát způsobeného

¹¹⁹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část I., s. 123.

¹²⁰ Tamtéž, s. 126.

¹²¹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. 25.

opět zřejmě potomkem prve jmenovaného žida, třetí požár je vynechán, potom jsou (pravděpodobně pro úplnost výčtu) jmenovány další tři velké požáry v Milčicích, židy ale již nezpůsobené. Je otázkou, zda první dva jmenované požáry byly skutečně úmyslně založeny židy, či zda se jednalo o nešťastnou náhodu, a Vavák pouze uvěřil místním legendám a vzhledem ke svému vztahu k židům využil těchto legend k jejich očernění. Podle všeho se ale určitá krajová nechuť k židům zřejmě předávala z generace na generaci, což vyplývá z konstatování, které následovalo za vyličením druhého požáru: „*A tu již teprve sousedi, otcové naši, všichni za jednoho stojíce tak dlouho pracovali, až žida, ač těžce, pozbyli, všichni se zařekše, že nikdá více jej ve vsi míti nechtí.*“¹²²

4. 2. 4 Epidemie, nemoci

K hledisku sociálnímu náleží taktéž zprávy o epidemiích, vážných nemocech či případně o výskytu neobvyklých nemocí v regionu, o kterých Vavák pravidelně podrobně referuje, často uvádí přesné počty osob, které nemoci podlehly, případně údaje, zda u nich proběhlo, nebo neproběhlo očkování, a s jakým výsledkem, jako například v následující ukázce: „*V tento zimní čas (v únoru roku 1803, pozn. aut.) tu i tam po všech bydlitedlných místech děti od 1 až do 7 let jakožka najednou neštovice měly a tím pádem zhusta mřely. Zde v Milčicích od Vánoc až do dneška, 16. února, 12 dětí umřelo. A ačkoliv v těchto letech ono doktorské očkování neštovic také mnozí a zvláště židé užívali, davše je svým dětem sázet aneb (jakž praví) očkovati, ale smrt berouc neočkované, ani se těm neočkovaným nevyhýbala, ale obojí stejně do hrobu posílala.*“¹²³

4. 2. 5 Živelní katastrofy

Dalšími informacemi, které se z Pamětí v hojné míře dozvídáme, jsou informace o požárech, u kterých nikdy nechybí lokalizace a příčina vypuknutí požáru. Jak již bylo řečeno výše, podle Pamětí nejvíce požárů bylo bohužel zaviněno lidskou neopatrností a neprozřetelností: „*7. září, v sobotu, ve vsi Velence na Přerovště kovářka sušíc len na kamnách, v nich tak dobře topila, že okolo 11/2 hodiny s poledne len horkostí se chytil a ohněm plápolal, od čehož ihned strop prohořel a oheň nahoru se dostal; odtud, když celá*

¹²² Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. 25.

¹²³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha čtvrtá, s. 41 – 42.

kovárna hořela, skočil oheň přes silnici na stodolu šenkýřovu p. Jana Svobody a tu celou i s obilím, jehož plná byla, a na mlatě 14 korců žita namláceného strávil a tu samotně dle vyznání p. šenkýře na 2000 zl. škody učinil.“¹²⁴ Výjimečné ale samozřejmě nebyly ani požáry vzniklé živelně, například následkem úderu blesku či kombinací vysokých teplot a větru. Následující ukázka je mimo jiné svědectvím o solidaritě, která mezi obyvateli jednotlivých vsí v regionu panovala.¹²⁵ „*Oheň v Radovesnici. Dne patnáctého Ržigna, Ves RaDoVesniCe, prVDkostI Ohně a WIětrV WIhoržeLa.*“¹²⁶ *Všech stavení a numer vyhořelo tam 34; skrze veliký vítr málokdo co mohl vynést a krom stavení i na zahradách a stromích velká škoda se stala. A poněvadž o všecko obilí obyvatelové přišli, protož hned almužna po celém panství našem jim se sbírala a z této strany Labe, aby pohořelým cesty uskrovněno bylo, odvezla každá ves svou almužnu na panský špejchar do Poděbrad, kdežto po rozdělení každý z nich i semlíti bude moci.*“¹²⁷ V souvislosti se živelními katastrofami jako takovými nelze nezmínit ještě povodně, o kterých se z Paměti taktéž dozvídáme podrobné informace o jejich průběhu, škodách a důsledcích. V následující ukázce popisuje Vavák povodeň v Praze, 27. února roku 1784, která se sice jeho regionu přímo nedotkla, ale v Praze jakožto nejdůležitějším centru české části monarchie napáchala nezměrné škody. Vznik povodně, „*jakouž netoliko žádný tam nepamatuje, ale ani v kronikách zapsána není*“¹²⁸ přičítá Vavák náhlému tání sněhu na horách. Voda pronikla až na Staroměstské a Malé náměstí a „*následovně se Žižkova a s těch strání a vrchů, jež okolo Prahy jsou, voda se též valila, že netoliko ty valy, jež okolo šanců jsou, zatopila a naplnila,*

¹²⁴ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 59.

¹²⁵ Tuto solidaritu nazývá Vavák „*almužnou na pohořelost a potlučenost*“ a její založení připisuje vrchnímu řediteli panství Janu Josefu Baierweckovi a sirotčímu Vojtěchu Janu Marlemu, kteří ji založili roku 1779, dále podává přehled, kolik za uplynulá léta darovala ves Milčice okolním vsím. Nebyl by to Vavák, aby takto s didaktickým nádechem nenabádal své potomky: „*Jakou mírou měřiti budete, takovou vám zas bude odměřeno. Buďte milosrdní, jako Otec náš nebeský milosrdný jest. Co se dnes stane bližnímu, zejtra snad i mně samýmu.*“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část II., S. 68.

¹²⁶ Vavákův „*chronograpicon*“, datace typická pro Vavákovy Paměti, snaha o zachycení data události již v přímo v názvu, kdy tučné kapitálky mají znamenat datum římskými číslicemi, takže uvedený *chronographicon* by měl podle Vavákova návodu („*Potřebné vysvětlení tohoto myslorčení: Předně: Kdyby nějaký prostý čtenář nevěděl, jak se chronographica aneb letopočty vynajíti a spočítati mají, toto sobě do paměti vtiskni: M znamená 1000, D znamená 500, C znamená 100, L znamená 50, VV znamená 10, V znamená 5, tolikéž toto U znamená taky 5, I znamená 1, takto pak tvrdé Y, jakož i nejměkčejší toto II znamená 2. To v paměti máje, kdekoliv takový chronografický rok nalezneš, snadno jej přečteš.*“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část II., s. 19.) znamenat letopočet 1796.

¹²⁷ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část II., s. 68.

¹²⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 11.

ale i ten most, jenž do brány Poříčské vede, viděti nebylo, voda branou Poříčskou do Prahy i z Prahy šla; v domě invalidův neb valithausu před branou spodního patra okna docela zatopena byla.“¹²⁹ Poté Vavák líčí ničivý dopad, který povodeň měla na obyvatele Prahy: „Na ostrovích a zahradách dříví, stromy, lusthauzy neb veselky od ledu jdoucího a dříví plynoucího (které na všech třech řekách, Vltavě, Sázavě a Berounce, nad Prahou několik mil, jež k jarnímu plavení u vody přichystané bylo, nyní ale všecko pobrané skrz Prahu šlo), vše otlučené, zkažené a i z kořen vyvrácené jest. Lidu mnoho i dětí tou povodní zahynulo, několik jich v Praze vysvobozeno a chyceno jest. Jak křesťané, tak židé, kteří, kde vysoko voda topila, nemohouce nikam z domů, na svrchních ponebích jsouce hladem zápasili, takže magistrát staropražský chléb dav péci, takový skrz rybáře na lodích po ulicích rozvážeti a lidem do domů podávati nechal.“¹³⁰ O 15 let později, roku 1799, postihla povodeň způsobená náhlým táním velkého množství sněhu i oblast Milčic a okolí, o jejím průběhu se z Pamětí dozvídáme toto: „Do soboty do rána, dne 23. února (roku 1799, pozn. aut.) již voda ouhrnkem běžela a nemohouc struhami pro led a sněh po polích a lukách se vylévala a tu i tam vysoko na mnohé pole vystoupila, že toho žádný nikdy nepamatuje. Jen pravím, zde u Milčic voda, jenž od Chotouně, Žher, Škramníka a od Hořan přišla, zatopila celou v Kavanství obec a šla přes zahradu u Močidel na Kvízovo pole, odtud jako ze splavu tekla do průhona, z něho zas přes dolejší Kvízovo pole na Jezírko. Od Poříčan pak voda jdoucí zatopila všechna pole okolo Mokré louky, na Liškách, Dolnicích a u Opatových luk, tolikéž celá ta luka a hořanská i sadská pole. Item ze starého Jezírka mimo tu, jenž na obec pod Vesku valem běžela, šla taky přes mé pole Třmen řečené od předních konců až k zadním a ať krátce zavru, od samé vsi Milčic až do Zvěřínka přes ta všechna pole, luka a obcíny nebylo vidět než samou vodu. Šla také od kamenných mostů zrovna do Sadské, kdež ta všechna stavení, jenž slove na Husínku, ve vodě stála. To trvalo celých 5 dní, nejvíce ale dne 23. a 24. února. Odsud z Milčic do Sadské a Střebestovic, do Lhoty Kostelní a Vrbové, tolikéž ani do Peček žádný jíti nemohl, nebo zde v Loužku přes cestu na ½ lokte a mezi Chválovičkami a Pečkami přes hráz tamního rybníčka na 1 lokte výšky voda velikým kvaltem šla.“¹³¹

¹²⁹ Tamtéž, s. 11.

¹³⁰ Tamtéž, s. 12.

¹³¹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 36 – 37. V této ukázce upozorníme na z hlediska historickogeografického zajímavé pomístní názvy, například Mokrá louka, Na liškách, Močidla, pole Třmen atd.

4. 3 Obraz regionu z hlediska ekonomického

„Co pak teď dále budeme platiti/ Pán Bůh račiž sám na to přisporiti/ neb ustavičně zrna přidáváme/kde je ani nikdy nesklízíváme./Páni nás nutějí se svými prořízy/ až nás snad zřezají co slámu kosíři/ Bude-li tak z nebe tolik zrn padati/ kolik jich dáváme, budem hodní chlapi/Ale jestli nebe s námi se nesrovná/ bude v tom prořízu linie nerovná.¹³²

Těžiště této problematiky tvoří, jak již bylo řečeno výše, podrobné zápisy o stoupajících či klesajících cenách plodin – konkrétně se nejčastěji setkáváme s údaji o cenách pšenice, ječmene, žita a dalších obilovin, případně brambor, ovoce či výjimečně tabáku a kávy. V některých případech se dozvídáme i o cenách masa. Na jejich základě si můžeme udělat představu o ekonomických poměrech v regionu, neboť Vavák všechny změny a kolísání cen zaznamenával jako vždy velmi pečlivě, často se zmiňuje i o cenách v jiných regionech. Zápisy často doplňuje i o informace o momentální drahotě či neúrodě, popřípadě o klimatických jevech majících vliv na ceny (například sucho způsobující neúrodu atd.) Jako příklad uveďme zápis, kde Vavák pro srovnání uvádí i ceny téhož v Mladé Boleslavi a Praze, ze kterého je dobře patrné, že už v jeho době byly běžné cenové poměry, které panují v podstatě dodnes (ceny v Praze obecně jsou o trochu vyšší než v jiných městech). *„Okolo sv. Havla zde prodávalo se žito za 7 zl. a místem za 7 zl. 15 kr., pšenice tolikéž, okolo Mladé Boleslavi za 8 zl. Ječmen zde za 5 zl. 12 kr., místem za 5 zl 30 kr.. Hrách zde za 10 zl., v Praze za 11 zl. rovná míra, místem pak za 12 zl., čočka tolikéž. Oves za 3 zl. 15 kr. Jedna kopa řepy zde za 30 kr. i za 36 kr., někde ještě draž. Jeden strych zemských jablek¹³³ za 2 zl. 30 kr., místem za 3 zl. Jeden centnýř konopí za 30 zl., místem za 32 zl. a někde taky za 35 zl. Švestek 30 za 1 krejcar.¹³⁴*

4. 3. 1 Kontribuce a jiné daně

Neméně zajímavé jsou z hlediska ekonomického záznamy o kontribuci, kterou platila ves Milčice roku 1785, ke kterýmžto údajům měl samozřejmě Vavák jakožto rychtář přístup. *„Tohoto roku, když to píši, 1785, platíme: kontribuce samostatně ... 996 zl. 6 kr., rozličného vydání, tj. služba kontribučnímu ... 18 zl. 5 kr., na vojenské kvatýry ... 6 zl. 10 kr. 2 feniky, milion půjčky za obilí v čas hladu 1771 ... 22 zl. 16 kr., na službu kominíka ...*

¹³² Tamtéž, s. 92.

¹³³ Míněno brambor.

¹³⁴ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část I., s. 25.

3 zl. 42 kr., *interes*¹³⁵ ze staré kontribuce ... 1 zl. 27 kr., v jednom ... 1047 zl. 46 kr. 2 feniky, k tomu za robotu ... 816 zl. 28 kr., hlavně 1864 zl. 14 kr. 2 feniky.¹³⁶

V souvislosti s nepříznivým jarním počasím roku 1771 (o něm viz níže v kap. „Obraz regionu z hlediska klimatologického“) a následnou neúrodou uvádí Vavák tuto příhodu z regionu symptomatickou pro toto období: „*Při konci června a na začátku července (roku 1771, pozn. aut.) již cena královská v obilí dokonce utichla, a prodával, kdo ještě co měl, jak nejvýše mohla a taky, kdo peníze měl, rád platil, jen když obilí dostati a chleba se najísti mohl. Ale kdo peněz neměl, ten od žádného, ani od přítele, ba od bratra na žádné závazky, prosby, ouroky nic na dluh neb čekání dostati nemohl. Někteří lidé i zde tak zatvrzeli byli, že před prosícími domácími sousedy a lidmi obilí zapírali, že ho nemají, a jinam je prodávali, což proto činili, že odjinud hotové peníze a ihned najednou dostali, ač pak mohli ještě dráž doma prodati, ale zle se jim zdálo čekati. Dne 27. června Matěj Brtek, soused zdejší, 10 strychů pšenice do Poděbrad pekařovi Vachovi prodal po 9 zl. a aby doma lidé neřekli, proč jí zde neprodal, protož vzav ji na svůj vůz, jako by do mlýna vezl, za ves do Loužku ji dovezl, kdež pekař se svou fúrou čekal a ji z vozu na vůz přeloživ, domů vzal.*“¹³⁷ Nad tehdejšími nešvary způsobenými neúrodou a všeobecnou drahotou si Vavák posteskl, akcentuje morální aspekt bídy, že „*bylo by mnoho vypisovati rozličných a mnohých falší, podvodů, lichev, šalby a nemilosrdenství, kterak jedni nad druhými, možnější nad chudými provozovali a je zžírali, majíce pěknou výmluvu, že za to nemohou, poněvadž tak platí. Platilo mnoho, a oni chtěli ještě více, až právě beze všeho všudy svědomí. Když kdo uslyšel, že tam neb tam se prodává za tolik, on chtěl ještě více, a tak nikde a žádný den cena stejná nebyla.*“¹³⁸

V souvislosti s válečnými konflikty monarchie byla vedle jiných daní odváděna za každý rok ještě daň válečná, Vavák pravidelně zachycoval její výši pro Milčice, roku 1789 si o válečné dani poznamenal následující: „*Dne 7. ledna v zámku poděbradském váleční*

---

¹³⁵ Míňeno úrok.

¹³⁶ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 92. Pro srovnání ještě záznamy o placení kontribuce v minulých letech: „*Zdejší ves Milčice roku 1700 platila kontribuce 500 zl., okolo roku 1720 platila 700 zl. a robotu tehdy ledajaks se odbývala, že sobě na ni žádný co naříkati neměl. Okolo roku 1746 již platila 806 zl. a robotu toho času začala se zvyšovati a takovou tvárnost vždy dále na sebe brala, až Turky a Tatary v ukrutnosti daleko převýšila, a tehdy naše ves, majíc dříve 10, pak 12 usedlých, již toho roku 14 a 9/16 dílu dostala. Roku 1764 dostala 16 usedlých a kontribuce 1065 zl., k tomu jiných rozličných daní, až i latinskými jmény okřtěných, tak, že všeho platu bylo 1887 zl. 46 kr.*“ Tamtéž, s. 92.

¹³⁷ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část I., s. 18.

¹³⁸ Tamtéž, s. 18.

daň na 1789. rok rozepsaná a všem rychtářům oznámena byla. Celé panství naše dá té daně 9081 zl. 46 kr., naše samotná ves Milčice 298 zl. 9 kr. a 3 feniky. Doloženo při tom, že ihned skládána býti musí. Item kontribuce na 4 měsíce zaplacená. Item 92 fůry na 10 dní do Hradce kámen vozit a dne 10. ledna tam již býti, v jednom 920 fůr.¹³⁹ Účast budí Vavákovu posteskutí si nad několikanásobnou smůlou, která jeho hospodářství potkala roku 1796, zároveň ale obdiv vyvolává jeho duchovní velikost, kdy dokáže pokorně přijímat momentální nepřízeň osudu a doufat ve zlepšení: „*Něco o trpělivosti: Dne 3. dubna, v Provodní neděli, zhynula mně klisna vraná pětiletá, za nižto mohl jsem dostati 150 zl.; 4. dubna, v pondělí, sesypala se mně studnice 12 loket hluboká, která než k svému stavu přišla, mnohem více dala práce a tahání nežli nová. Před tím dne 2. února, na den hromnic, 8 trámů nad marštalí, které jen 10 let tam byly od roku 1786, ve zdech přehnily a spadly, kdež zas nové býti musí. K tomu roku 1784 a 85 žádná klisna ze čtyř hřibátka nedala, a takž nyní v této převeliké koňské drahotě já žádné hřibě nemám a pro drahotu koupiti nemohu a při tom i ostatní rány peníze míti chtějí. Protož Pán Bůh popřej trpělivosti a obdař mne svou svatou milostí!*¹⁴⁰

S hlediskem ekonomickým nepřímo souvisí i alarmující případ toho, co dokáže lidská lakota vystupňovaná do extrému a spojená s jednáním v afektu, o čemž svědčí následující případ z Poděbrad, kterému se až nechce věřit, Vavák jej v Pamětech uvádí jako odstrašující případ pro své potomky, naplňuje tak mj. své didaktické záměry: „*Dne 3. března (roku 1800, pozn. aut.) v městě Poděbradech jedna žena, manželka Matěje Veselého, provazníka, z rozumu vystoupivši, protože její muž 50 zl. kamsi půjčil a takové v proslém termínu dostati nemohl, své dva chlapce, jednoho 2letého a druhého 5letého, do studnice vhodila. Že pak ten větší chlapec, byv posledně snad házen, té matce se okolo krku chytil, protože i ona tam spadla. Když vytahována byla, ještě tak ten chlapec, ač již utopený, se jí držel; tolikéž i ten malý se utopil. Žena pak až do třetího dne bez paměti a smyslu ležela, potom k sobě přišedši na děti se ptala. Děti pohřbené jsou až dne 7. března a ona v dobré stráži jest opatrována, až lépe k sobě přijde. Hle, peníze k čemu nepřivedly!*¹⁴¹

4. 3. 2 Výdaje hospodáře

¹³⁹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část II., s. 69.

¹⁴⁰ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část II., s. 31.

¹⁴¹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 79.

Na závěr ekonomických údajů uvedme Vavákovo shrnutí výdajů hospodáře – vlastníka malého gruntu (zřejmě sestaveného podle výdajů vlastních), jež je důkazem o skutečně tíživých finančních poměrech tehdejšího období: „Mnohý hospodář má dle kontrolovaných polí svých z nich ročně užítka vzíti 300 zl.; z nich dá kontribuce po 12 zl. 131/3 kr. ze sta – 36 zl. 40 kr. k tomu urbánní povinnosti po 17 zl. 46 2/3 kr. ze sta činí 53 zl. 20 kr., což v jednom vynáší 90 zl. Zatím on letos sklídl pšenice po 4 korcích 20 mandel, na zrně 10 korců žita, žita po 10 korcích 40 měřic (na zrně) 20 korců, ječmena, po 15 korcích 30 měřic po 3 věrtelích činí (na zrně) 22 ½ korce. Nyní ten má toho svého sklizuňku 52 ½ korce a valora obilná¹⁴² jest: pšenice za 5 zl., žito za 4, ječmen za 3 zl., - tak podle té valory dostal 197 zl 30 kr. Na to má dáti na kontribuci 90 zl., k tomu za obilí zaseté: pšenice 4 korce po 4 zl. 30 kr. = 18 zl., žito 19 korců po 3 zl. 30 kr. = 35 zl., ječmena 15 korců po 3 zl. = 45 zl., za práci slámu a plevu dadouc, - samý náklad 188 zl. K tomu dav koně chovati, jednoho čeledína aspoň a jednu děvečku živiti a jim 28 zl. služby dáti, sebe šatiti (dítek ani nepočítajíc), dům a střechy jeho v dobrém stavu držeti, řemeslníky, kováře, sedláře, uzdáře, bednáře, sklenáře, hrnčíře, provazníka, tkalce, rajčího, ševce atd. vypláceti, panu faráři, kantorovi desátek dáti. K tomu na váleční daň, na službu kontribučního, na vojenské kvartýry, na kominíka platiti, slouhovi službu, žebrákům almužnu dávat, po všem zase ještě z téhož sklizuňku obilí zasíti.“¹⁴³

Z uvedeného kompletního přehledu tedy vidíme, jak silné bylo ve Vavákově době daňové zatížení vlastníka malého gruntu a jaké byly jeho další četné výdaje. Není tedy divu, že prosté obyvatelstvo českých zemí tímto velmi trpělo, bohužel bez možnosti se jakkoliv bránit či běh věcí změnit.

4. 4 Obraz regionu z hlediska kulturního

„Každý národ při svém trůnu/ zvláště když má svou korunu/ vždycky předci/ všechny věci/ nejradši má v vlastní řeči.“¹⁴⁴

Takto si povzdychl Vavák v 11 slokové skladbě¹⁴⁵ kladoucí si za cíl v první řadě povzbudit k vlastenectví a s tím úzce související lásce k mateřskému jazyku – češtině.

¹⁴² Cena, za kterou se obilí vykupovalo.

¹⁴³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část II., s. 88 – 89.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 166.

Úvodem k této problematice podotkněme, že horlivé a opravdové vlastenecké zanícení Vavákovo s obzvláštním akcentem na mateřský jazyk je pro Paměti i pro jeho životní pouť symptomatické. Jak již bylo řečeno v úvodu, právě pro tyto přednosti můžeme Vaváka řadit k obrozencům a právě v tomto tkví mj. jedinečný přínos Paměti především z hlediska literárně-historického.

4. 4. 1 Kulturní památky

Vzhledem k Vavákově uměnímilovnosti a založení celkově inklinujícímu k rozličným kulturním památkám, které nám zanechali naši předkové, tvoří poznámky, případně zdařilé nákresy zajímavých věcí, které spatřil, a o nichž usoudil, že jsou hodny zvěčnění pro potomky¹⁴⁶, či náčrty některých zajímavých staveb, z této oblasti poměrně rozsáhlou část Paměti. Vavák neopomíná zmínit se o vystavění jakékoliv nové stavby ve svém regionu – informace se týkají především staveb církevních, a to kostelů, kaplí, křížů, případně poutních míst (např. o vystavění kříže v Milčicích viz výše - sekce „Obraz regionu z hlediska sociotopografického“). Neomezuje se ale pouze na stavby menší církevní, obšírně se věnuje (příčemž bohatě odkazuje na Hájka a jiné kroniky) i větším církevním stavbám, které navštívil, například o kapli Božího těla při chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře si poznamenal následující: „*Kapla Těla Božího při kostele svaté Panny Barbory. Ačkoliv že ten slavný chrám ke cti těla Božího a sv. Barbory založen a vystaven jest, proto však přece ještě jiná, prostranná kapla ke cti Božího těla od dávna tu blíž toho chrámu stojí a bývala až do roku 1799 dvojnásobní, totiž hořejší a dolejší, jako jest onano kostnice při klášteře sedleckém.*“¹⁴⁷ Následuje podrobná historie Kutné Hory na základě Kořínkových Pamětí kutnohorských a dále velmi zajímavá část, kde Vavák svým nezaměnitelným způsobem popsal, co viděl „*dne 13. června (roku 1800, pozn. aut.) ráno po mši sv. s panem vůdcem mým, Josefem Hořickým, tam přišedše, boj živých s mrtvými*

---

¹⁴⁵ Vavákova skladba nesoucí název Pohnutka aneb povzbuzení/ mluvit vlastní řečí v zemi/ v upřímnosti udělaná/ všem Čechům obětovaná!“ byla otištěna v 19. čísle KN. In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část II., s. 166. Vavák si tamtéž na s. 128 poznamenal o odeslání této skladby do KN toto: „*Onyno dva zpěvy (společně se skladbou „Leopolde, české země...“, pozn. aut.), které jsem dne 20. dubna (roku 1790, pozn. aut.) k probuzení mysle věrných vlastenců Čechův učinil a panu Krameriusovi, impressorovi, do Prahy poslal, on pak mimo mé nadání je oba spolu i s tím na něho udělaným psaním vytlačiv do novin ku nr. 19 přiložil. Když se po zemi rozešly, rozličné laskavé pohnutky v mnohých vlastencích způsobily a k milování svého vlastního jazyka českého povzbudily, až i jeden vlastenec, pan František Hek (viz 2. kapitola), kupec v Dobrušce a tam nejznamenitější muž, díkopsaní mě poslal, obzvláštní radost a obveselení nad tím ukazuje.*“

¹⁴⁶ Například nákres kalhot nalezených při prohlídce kaple Božího těla v Kutné Hoře na straně 103 knihy třetí, části III.

¹⁴⁷ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 97.

*jsme uzřeli, kdež p. Snížek, té kaply kupec a nynější pán, se dvěma nádeníky převeliký ten sklad kostí na různě bořili, do košů hrnuli a tu hned do jámy v též kapli v zemi vyhrabané házeli a zametávali. Jaký tu šramot a třeskot v těch kostech byl, nejinak než jako by vlašské ořechy z pytle na podlahu sypal, když je podebrali a ony s vrchu dolů se sypaly.*¹⁴⁸ Se zaujatostí si Vavák nejen poznamenal, ale i namaloval typy extrémně malých kostí¹⁴⁹, které spatřil při prohlídce této kaple.

Jak již bylo řečeno v kapitole „Obraz regionu z hlediska sociotopografického“ pozornost věnoval Vavák vedle staveb církevních rovněž stavbám světským, zde ovšem uveďme příklad s kulturní stránkou věci úzce související, jedná se totiž o informaci o stavbě školy v Milčicích (viz obr. č. 5): *„Taky toho roku (roku 1814, pozn. aut.) začala se stavět nová škola na vrchu blíž té stodoly (v Milčicích, pozn. aut.), na niž forot již r. 1813 přichystán byl, a grunty se vyhnaly téhož roku. Ale letos zjara skrz tu stodolu ta práce zůstala státi a nyní se tomu chce, aby ještě do zimy stála, neb v staré škole není možné ani kantorovi, ani dětem v zimě bydleti. Což jestli se stane, to stavení za mnoho státi nebude, když nebude moci vyschnouti.*¹⁵⁰ (viz obr. č. 5) Zmínkou z téhož tematického okruhu je sdělení o přestavbě domu z dřevěného na kamenný neomítnutý, z kteréžto informace můžeme vyvodit „dobové architektonické trendy“ v rámci regionu: *„Item toho roku v Sadský p. měšťan Číhal přestavěl svůj dům, jenž sloul někdy Rottovský, naproti přes cestu proti domu bývalému obecnímu, kterýž hned roku 1786 musila obec prodati. Byl dřevěný, a ten koupiv měšťan Chládek, jej tak přestavěl samým kamenem, jak se i dnes vidí, ale omítku mu nedal, což na něm škoda jest, neb sadský kámen od deště škodu trpí.*¹⁵¹

4. 4. 2 Osobnosti

¹⁴⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 101.

¹⁴⁹ „Mezi jinými nalezeno bylo v takovém jílovém hrobečku tělo maličké, mající hlavičku jako nějaké hrubé jablko, spolu všechny jiné kosti pořádně ležící, vše v takové maličkosti, že to celé tělo přes ½ lokte délky nevynášelo. (...) Za kuriozitu lze považovat, že „znáti a souditi o tom tělu se dá, což i já myslím, že to tělo bylo již člověka letitého a snad trpaslíka nějakého, předně proto, že ty kosti tak dlouhé a může býti přes 300 let v celosti zůstaly, za druhé, že ten již taky měl ruku chromou a znáti, že se tak s ní narodil; neb aby zlámaná byla, bylo by to jinak k pozorování. Že pak kdy takoví trpaslíci a pídomužíkové na světě byli, jest pravda jistá.“ Toto tvrzení Vavák dokládá touto citací z knihy Vějšah světa p. Jiřího Paroubka: „Roku 1568 na svatbě Viléma vévody bavorského v Mnichově byl trpaslík neb pídomužík v paštice pod pokličkou na stůl postavený, jenž po sejmutí pokličky celý v brnění zavřený s pavezou a mečem ven vyskočil a po stole se procházeje všem hostům znamenitý smích působil.“ Tamtéž, s. 102.

¹⁵⁰ Kučera, M. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha VI-VII, s. 329.

¹⁵¹ Kučera, M. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha VI-VII, s. 330.

V souvislosti s Vavákovou uměnímilovností a četnými známostmi v uměleckých kruzích, jež za jeho života utěšeně přibývaly, soudě rovněž podle množství zápisů věnujících se setkání s více či méně známými osobnostmi, ať již v rámci regionu, či jeho rámec přesahující, věnujme se nyní těmto záznamům, taktéž dotvářejícím obraz regionu. Osobností daleko přesahující rámec regionu byl Josef Dobrovský, jeden z iniciátorů procesu národního obrození, Vavákem v Pamětech nazývaný „*znamenity Čech*“, záznamu o jeho návštěvě nechybí hluboká úcta, uznání ale i politování¹⁵², neboť Vavák nebyl bohužel v době jeho návštěvy doma: „*V týž den v mé doma nebytnosti přijel ke mně do Milčic onen znamenitý Čech, velebný pan Josef Dobrovský, kterýž nedávno v zemi švédské v městě Štokholmu a v jiných zemích za příčinou starých českých knih knihárny prohlížel. S ním taky přijel velebný pan Tomáš Weininger, farář líbeznický. (...) Tak se podepsali. Já s potěšením jsem to spatřil a za dar boží přijal. Ale ty pány s jakou radostí bych byl v svém příbytku viděl a s nimi mluvil, historický čtenář usoudí.*“¹⁵³ Z Pamětí vysvítá jednak, že Vavák měl asi nejvíce přátel v katolických kruzích, jeho nejlepším přítelem, „*nejupřímnějším, ne z krve, ale z lásky pocházejícím*“¹⁵⁴ byl českobudějovický kanovník Josef Pingas, jehož Vavák poměrně často navštěvoval, jednak že se Vavák zřejmě nejlépe cítil mezi lidmi vzdělanými, intelektuálně založenými, o setkání či bližších vztazích s lidmi prostými, pocházejícími ze stejných poměrů jako on, nejsou v Pamětech téměř žádné zmínky. Není divu vzhledem k duchovní úrovni Vavákově daleko přesahující rámec vrstvy, ze které pocházel.

4. 4. 3 Festivity

Neméně důležitou součástí této problematiky jsou cenná etnografická svědectví v podobě Vavákova líčení různých folklorních slavností konaných v regionu, jako příklad zde uveďme několikastránkové vylíčení „ožítkové slavnosti v Ovenči,¹⁵⁵“ konané 12. srpna roku 1792 u příležitosti korunování Františka II., zřejmě na popud nejvyššího pražského purkrabího, hraběte Jindřicha Františka z Rotenhahnu, vůbec poprvé, přičemž

¹⁵² Vavák si Dobrovského velmi vážil a zřejmě byla, vzhledem k srdečnému vzkazu, který Dobrovský Vavákovi zanechal (k latinskému textu přepsanému z náhrobního kamene v kostele v Sadské, kterýžto nápis prý podle Vaváka nedokázal přečíst nikdo kromě českobrodského kaplana Jindřicha Hilleho, připojil následující: „*Vyložil a napsal a na památku hospodáři ctnému zanechal Josef Dobrovský v Milčicích 4. července 1797.*“), náklonnost oboustranná. Nasvědčuje tomu též fakt, že Dobrovský věděl o Vavákově vášni pro historické nápisy a artefakty (o ní viz níže).

¹⁵³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část II., s. 83.

¹⁵⁴ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část I., s. 94

¹⁵⁵ Dnešním Bubenči.

pozoruhodné bylo, že se jednalo o „slavnost pro samotný sedlský lid, kterýž ze všech krajů země české pozvali a pro volnější jak svůj a toho lidu, i jiných diváků vzhled a setrvání místo Ovinec neb Bubeneč, ½ míle od Prahy vzdálené, k tomu obrali.“¹⁵⁶ Z líčení se dále dozvídáme, že 14 dní před konáním slavnosti přišlo nařízení, aby z každého kraje bylo vysláno 10 mladých sedláků s manželkami včetně jednoho páru ještě nesezdaného, kterému měla být poskytnuta možnost jet ve voze (a kterýžto byl potom v rámci slavnosti oddán). Dále bylo nařízeno, aby se tito „reprezentanti“ jednotlivých krajů zúčastnili v šatech typických pro ten který kraj.¹⁵⁷ Poděbradské panství tam mělo vyslat minimálně pět párů, a tak také učinilo. S notnou dávkou patriotismu popsal Vavák průvod poddaných panství poděbradského – panství, ke kterému tehdy náležely Milčice: „*Ne pro schloubu, ale pravdu mluvě pravím, že naši poděbradští poddaní, majíce všichni zelené kabáty a stejné s černými šmuky klobouky, každému do oka padali a nejpěknější vzhlednost činili. Já sice v šedivém kabátě s připatým svým praemium aneb penízem, který jsem roku 1789 v Jičíně od p. krajského hejtmána (jakž v tomto spisu na ten rok) dostal, šel jsem napřed, za mnou šlo 11 párů mladých lidí v zelených kabátích, po nich rychtář hořátevský a číňoveský, též ten poslední se svým praemium. Při té chůzi mnoho bylo všelikých pánů i od vojska, jenž se nás ptali, odkud jsme; jiní, jenž nás znali, hned řekli: „Tihle jsou lidé z Poděbradska.“*“¹⁵⁸ Velmi podrobně se Vavák dále věnuje zachycení všech jednotlivých rozličných detailů místa konání slavnosti, která se odehrála „nad vsí Bubenčí“¹⁵⁹ proti vodě k východní straně, blíž řeky Vltavy. Jest rybník od starodávna do čtyř úhlův učiněný, vysoce z kamena hrázemi vyzděný vůkol, na kterýchžto hrázích třemi řady sázené již tlusté a staré lípové stromy stojí, nemálo veselosti tomu místu přidávající.“¹⁶⁰ Hovoří zde například o čtyřech velmi vysokých uměle postavených branách lemovaných zelenými ratolestmi a ozdobených lampami, velkém množství lavic, akcentuje na tu dobu nebyvalou hojnost lamp – až 26 730 lamp. Písemné pojednání je následováno povedeným grafickým znázorněním všeho popsaného doplněným v legendě o další detaily, což jen potvrzuje, že Vavák byl skutečně, jak již bylo řečeno, „mužem mnoha talentů“. Na závěr uveďme samotný průběh slavnosti slovy Vavákovými: „*Když císař* (František II., pozn. aut.)

¹⁵⁶ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část I., s. 69.

¹⁵⁷ Vše tedy nasvědčuje tomu, že bylo bráno v potaz i regionální hledisko, a akce mohla sloužit mj. i jako jakási prezentace folklorních zvyklostí jednotlivých krajů.

¹⁵⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část I., s. 76.

¹⁵⁹ Na místě dnešní Stromovky.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 71.

*s císařovnou a s celým dvorem k onomu sálu přijeti ráčil, posadil se s císařovnou na trůn sobě připravený; po obou stranách vedle něho některá knížata a legáti, též kněžny seděli, nad nimi pak oněch sto hudců hroudo, a tu začal se marš neb chůze sedláků. Nejprve šli v nově zasnoubení, ale ještě neoddaní manželé, z každého kraje jeden pár, s předcházející vojenskou tureckou, velmi zvuknou muzikou, těm všem císařovna dávala praemium: zlatý na pentli peníz, a potom druhý den dostávali písemné jistoty každý pár na 300 zlatých, které ve svých zámcích doma dostali. Po nich šli mladí manželé z okršlku chebského neb egrského; ti lidé byli velmi čistě a draze oděni v starodávním kroji, že bylo na ně milo patřiti.*¹⁶¹

Vedle slavností světských se Vavák rovněž soustředil na zachycení slavností církevních, jako byly různé poutě k jednotlivým církevním svátkům či různé speciální regionální festivity. Mezi takové patří například „roční slavnost svatých ostatků v Kouřimi“, které se věnuje následující ukázka: „Dne 16. září, (roku 1714, pozn. aut.) v neděli 16. po sv. Duchu, v královském krajském městě Kouřimě obnovená byla tamní roční slavnost svatých ostatků, které se tam vynacházejí a byly od čtyř duchovních osob po rynku nošeny se slavnou procesí, kdež i já byl jsem. Ty svaté ostatky aneb kosti a jiné věci mnohých svatých a světic božích kdy byly a od koho do chrámu Páně děkanského sv. Štěpána v Kouřimě shromážděné, žádný neví, neb od roku 1421 veřejné katolické náboženství bylo tam vyhlazeno a samí jen podobojisté a potom lutriáni tu zůstávali; vždy však podoobojisté ty svaté ostatky nezkazili, až když lutriánstvo se rozmáhalo a z obojistů lutriáni se dělali, neb kněží obojisté chtěli ženy po lutriánsku míti. Tuť někdo dobrý, buď podobojista, aneb ještě tajný zůstávající katolík, aby ty svaté ostatky k zlehčení aneb k zmaření nepřišly, do čisté dubové a pozlacené truhlice je složiv v kostnici hluboko je skryl a kostmi suchými zaházel.”¹⁶²

4. 4. 4 Historické nápisy a artefakty

Dalším cenným příspěvkem k obrazu regionu byla Vavákova vášeň pro historické nápisy a artefakty, díky níž můžeme dnes získat hodnotné poznatky v první řadě z dějin každodennosti, zde máme na mysli jeho nákresy a popisy některých historických předmětů, například zcela zachovaných kalhot jím nalezených v podzemí kaple Božího těla

¹⁶¹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část I., s. 76.

¹⁶² Kučera, M. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha VI-VII, s. 331.

v Kutné Hoře¹⁶³, jenž popsal takto: „*Item mezi těmi kostmi nalezeny byly spodky celistvé aneb kalihoty, které svršek z čistého květovaného manžestru černého a podšívku z čistého hedbávného atlasu též černého mají, okolo pasu třemi pentličkami hedbávnými jsou lemované; na předu obou nohavic jsou dvoje francle visuté s knoflíčky z hedbávi dělanými a též pentličkami lemované. Tak říci mohu, kdyby nyní působené byly, více než 26 zl. by koštovaly. Kde se těla hnijícího nedotýkaly, jestost jest jako nová a nemůž se žádným trháním roztrhnouti. I já jsem toho kousky domů přinesl. Žes pak rovně, můj čtenáři, takových spodků ještě neviděl, tuto ti je předočným* (následuje jejich vyobrazení, pozn. aut.).“¹⁶⁴ Při téže příležitosti návštěvy Kutné Hory byly Vavákovi v místním archivu ukázány dva graduály, které rovněž popsal s neskrytým nadšením: „*Milý čtenáři, dokud ten graduál viděti nebudeš, tak jeho krásu a cenu věřit nemůžeš. Když já řeknu, že na každou výroční slavnost při ceremoniích to první slovo a v něm vyobrazení té slavnosti koštuje sama práce 1 dukát a na témž samém slově jest kladeného zlata taky za 1 dukát, dost málo řeknu. Item každý list pargamenu jest z celého jednoho skopce, neb jest délka knihy 1 ½ lokte, šířka 1 loket. Přitom jaká krása v malování a na živo osob představení, rozmanitých cuků¹⁶⁵, ratolestí a fafrnochů atd. v psaní liter a not, nemůže se tak vymluvit, jako oči když spatří.*“¹⁶⁶ V druhé řadě můžeme díky této Vavákově vášni získat také cenné poznatky z dějin umění, v tomto případě uvedme například popis vzhledu zvonů a opisy nápisů na nich, které si Vavák vždy, když měl příležitost, pečlivě zapisoval, pozoruhodný je například následující opis latinského nápisu na jednom ze zvonů v kostele sv. Jana Křtitele ve Skramníkách, vsi nedaleko Milčic (viz obr. č. 7), který Vavák dokonce opatřil i překladem do češtiny, což svědčí o tom, že s největší pravděpodobností ovládal minimálně základy latiny: „*Při kostele farním, Stětí hlavy svatému Janu Křtiteli založeném, nacházejí se dva zvony obzvláštní velikosti, z nichžto první má krásnou bělost, jako by v něm mnoho stříbra bylo, jakož i býti může, nebo jej lil zvonař z Hory Kutné roku 1503 a tehdaž velmi Hory Kutenské stříbrem kvetly, jakž „Paměti kutnohorské“ toho dosvědčují. Má na sobě z jedné strany obraz Panny Marie, v pravé ruce děťátko držící a z druhé strany obraz sv. Jana Křtitele, v levé ruce zavřenou knihu a na ní beránka ležícího držícího; ne svrchu dvě*

¹⁶³ O ní podrobněji viz výše.

¹⁶⁴ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 103.

¹⁶⁵ Zřejmě miněno kudrlinek, ozdob.

¹⁶⁶ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 105.

K zachycování viděných věcí zde nabádá Vavák i své děti: „*Mé děti, když kam přijdete a čas k tomu mít budete, hleďte se na všechno ptáti, vyptané snažte se psáti, zvláště pak věci viděné, ať jsou v paměť uvedené!*“

obruby aneb pásy, v nichž tento nápis se čte goticky.“¹⁶⁷ Kromě zvonů věnuje pozornost také interiéru onoho kostela, kde zmiňuje „šest obrazů starožitných umučení Páně, kunstovně malovaných, item čtyři obrazy doktorův církevních, Řehoře, Jeronyma, Ambrože a Augustina.“¹⁶⁸

4. 5 Obraz regionu z hlediska klimatologického

*„Myslili jsme, že duben přijde bez čepice/ on přišel v mrazu tuhém, že i rukavice/ musili jsme všude míti i ten, kdo musil mlátiti/ by se moh zahříti.“*¹⁶⁹

Pravidelně zachycované informace o aktuálním počasí, případně o extrémních klimatických jevech, jako například dlouhotrvající sucha nebo naopak deště dlouhodobějšího rázu či krupobití, případně silné bouřky stejně jako mimořádné jevy astronomické, kupříkladu pád meteoritu, komety či zatmění měsíce, případně slunce, jsou neopominutelnou částí Pamětí. Neboť důležitost počasí pro tehdejšího prostého člověka v podstatě zcela závislého na klimatických podmínkách a žijícího v naprostém souladu s přírodou byla ve srovnání s dnešní dobou zásadní.

4. 5. 1 Aktuální počasí

Věnujme se nejprve oněm běžným pravidelně zachycovaným informacím o aktuálním počasí, do těchto zápisů Vavák většinou začlenil i zmínku o s klimatem úzce souvisejících podmínkách pro setí, orání či sklizeň, o čemž svědčí následující ukázka: „*Okolo sv. Josefa začaly být pěkné časy, a protož lidé začínali jarní obilí síti. Ale brzy to setí přestalo, nebo dne 24. března* (roku 1771, pozn. aut.), *v neděli Květnou, sníh padati začal a padal až do*

¹⁶⁷ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. 35 – 36. Samotný nápis zní takto: „*Anno domini milesimo hec Campana fusa est ad honorem dei omnipotentis et beate marie virginis ac sancti iohannis baptiste, per magistrum and – ream dictum ptaczek in montibus cutnis – en ego Campana numquam pronuncio vana, ignem bellum festum vel funus onestum et sic est finis amen, to jest: Léta Páně tisícího pětistého třetího tento zvon slit jest ke cti boha všemohoucího a blahoslavené Marie Panny, též svatého Jana Křtitele, skrze mistra, jenž sloul Ondřej Ptáček, na Horách Kutných.*“ Tamtéž, s. 35.

¹⁶⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část II., s. 37. Zajímavý je původ těchto obrazů, které prý podle Vaváka kostelu daroval jeho vzdálený příbuzný, starokolínský farář Jan Karel Vavák, když se stěhoval z fary vinořské na faru starokolínskou a nocoval u Vavákova dědečka Jiřího Vaváka.

¹⁶⁹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 42.

Zeleného čtvrtku dnem nocí. V outery a v středu s tím sněhem spolu vál převeliký vítr, tak že žádný nikam jíti ani jeti nemohl, a závěje místem byly veliké, že v nich trval sních až do Božího vstoupení, které bylo 9. máje. U Veliký pátek, v Bílou sobotu a přes celé velikonoční svátky byly mrazy ukrutné s jinovatkou, tak že okna u světnic ani nerozmrzala. Do kostela po ty všechny dni když jsme šli, vlasy a vousy omrzlé jsme měli. Po tom sněhu opět pole tak se rozkvasila a rozmokla a vnitřní vodní žíly se zdvihly, že zase velmi dlouho jarní setí trvalo.“¹⁷⁰ Vedle těchto tradičních zpráv o aktuálním počasí zlákal Vaváka příznivé májové počasí také k uplatnění literárního talentu, jako například v následující ukázce básně, kdy prostřednictvím anafor¹⁷¹ v otázkách a střídání v odpovědích svým nezaměnitelným stylem opěvuje příjemné letní počasí přicházející po dlouhé studené zimě: „Letošní jaro podnět mi dalo/bych jeho krásu z těch teplých časů/pocházející, potěšující/znamenal perem v duchu veselém...Kdo letos dřív jaro přihnul? Teplo/ Kdo pošmourné dni pryč vyhnal? Světlo/ Kdo zimu, mrazy rozrazil? Teplo/ Kdo polní práci narazil? Světlo/ Kdo osení zazelenil? Teplo/ Kdo tmavé páry vyplnil? Světlo/ Kdo stromy od jiné chránil? Teplo/ Kdo studeným dýmům bránil? Světlo/ Kdo brzce v zahradách sázel? Teplo/ Kdo hustém mlhy rozrážel? Světlo/ Kdo brzce zem trávou odil? Teplo/ Kdo jasností celou polil? Světlo. (...)”¹⁷²

4. 5. 2 Extrémní klimatické jevy

Zmínky o extrémních klimatických jevech v rámci regionu prolínají celými Paměťmi, jak již bylo řečeno výše, uveďme si zde nyní jako příklad tyto dva případy – v první řadě popis krupobití, které se v regionu strhlo v létě roku 1782 po dlouhém období sucha: „Tolikéž dne 2. července, v úterý, mračna okolo poledne strašlivá vyvstala a počnouc od Hradištka na díle u těchto vesnic krupobití ze sebe spustila, u Zvěřínka, Hořátve, Chválovic, Pískové a Přední Lhoty, u Poděbrad, Zboží a Odřepes, též u Wolfsberku, Voškohrbu a Heřmanic. Ty sypky neb kroupy neobyčejné byly, nebo některé hranaté jako kusy ledu, jiné jako kotvice aneb hvězdy několik růžků aneb paprsků od sebe vydávaly, některé pak rozličné figury, jako monstranci, krucifixy, křížky aneb srdíčka a maličká

¹⁷⁰ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část I., s. 11.

¹⁷¹ Básnická figura založená na opakování stejných slov na začátku veršů, půlveršů či slok.

¹⁷² Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část I., s. 108. Báseň pokračuje dále v tomto duchu dalšími 16 slokami.

*děťátka předočnovaly. Okolo Vaškohrbu nejtouž potlouklo.*¹⁷³ V druhé řadě pak podobně pestré a podrobné zachycení nebývale silné bouřky v regionu: „*Dne 9. (června roku 1793, pozn. aut.) u večer, v neděli 3. po sv. Duchu, velmi strašlivá s hromobitím a blýskáním mračna naše vůkolí obklopila a takovou bouřku a přívál přinesla, jakýž od mnoha let nepamatujem; ve 3 neb 4 minutách po vší zemi voda stála, hromobití ustavičně trvalo. Co jsme vyzvěděli, jen do samých stavení na 11 místech hrom udeřil, v nichž na pěti zapálil, a sice v Štolmíři, v Českém Brodě, v Plaňanech, na Horkách a v Břežanech. Bez ohně udeření mezi jinými taky ve vsi Kšelič do sboru švýcarského se stalo. V Českém Brodě na předměstí do jednoho domu hrom udeřiv tam kamna a strop rozrazil a přes 1 dům se přenes do druhého skočil a tam zapálil.*“¹⁷⁴

4. 5. 3 Neobvyklé astronomické jevy

Další kapitolou z hlediska obrazu regionu rovněž velmi zajímavou jsou líčení neobyčejných astronomických jevů, zde máme na mysli například pád meteoritu, komety či různé zvláštní úkazy na nebi, popřípadě zatmění slunce. V prvním případě nás zaujme líčení pádu meteoritu přímo v regionu – u Stratova (obce nacházející se nedaleko Nymburka), ale nutno podotknout, že Vavák se v tomto případě neomezil pouze na svůj region, ale na základě informace z novin se zmínil i o podobné události, která předcházela, nedaleko Jihlavy.¹⁷⁵ Pád meteoritu u Stratova měl zřejmě podobný průběh jako stejná událost na Moravě (viz pozn. č. 174), zajímavý je fakt, že Vavák také dostal část onoho „stratovského meteoritu“, který se zřejmě snažil dokonce ochutnat.¹⁷⁶ „*Měsíce září dne 3. (roku 1808, pozn. aut.), v sobotu před nedělí 13. po sv. Duchu, okolo 3. hodiny s poledne okolo Labe při Přerově a Lysé neobyčejná a strašlivá bouře zjasna se stala. Nejprv třikrát strašlivě zahřmělo a potom ustavičně chvíli, asi ¼ hodiny, hřmělo, jako by bubnoval, tak sice, že se toho lidé velmi děsili a mnozí trásli. V tom beze všeho deště u vsi Stratova na*

¹⁷³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část II., s. 109.

¹⁷⁴ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část I., s. 93.

¹⁷⁵ „Z novin. Dne 22. května, v neděli, ráno mezi 5. a 6. hodinou stalo se v Moravě, nedaleko Jihlavy, že byla nejprve tmavá mlha na zemi, že sotva na 10 kroků vidět bylo, v tom třikrát na obloze bouchlo tak jako rána hromová, potom ještě vícekrát a nato padalo kamení s oblaků jako vlašské ořechy a větší, až i jako dětská hlava; bylo barvy černé a těžké od ½ lotu do 3 liber. To bylo okolo vsi Falknova, Stonařova, Prostředkovic, Suché, Dlouhé Brtnice a Otína.“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha pátá, s. 103.

¹⁷⁶ Nasvědčuje tomu následující pasáž: „Z toho, jenž u Stratova spadl a od lidí roztlučen i sem tam po kousku roznesen byl, i já kousek jsem dostal; jest velmi tvrdý, pomodralý a jako k nějaké rudě podobný, však pro tu tvrdost dá se kousati a v zubech rozdrobiti, ale jest beze vší chuti.“ Tamtéž, s. 110.

panství lyském na jednu louku, kdež sekáči otavu sekali, mezi ně spadl kámen s oblohy, ani na to hledí a velmi se zděsili, však žádného netrefil. Ten když do vsi přinesli a jej vážili, měl něco přes 5 liber tíže; druhý takový také spadl 6 liber těžký a třetí 3 libry těžký na polích u té vsi. (...) Zde v Milčicích v tuž chvíli také tak neobyčejně zahřmělo a potom zdálo se, jako by tam v obloze bubnoval. Odkudkoliv kdo přichází, každý mluví stejně a všude se zdálo, jako by nad hlavami to hřmění bylo. Pane Bože, račiž to na dobré obrátiti.¹⁷⁷ Ve druhém případě uvádíme jako příklad líčení zvláštního úkazu na nebi, který Vavák nazval „červeností“: *Dne 9. února, v úterý po neděli Sexagesima, okolo 10. hodiny před půlnocí červenost veliká na obloze nebeské viděti se dala a ta od strany půlnoční k západu šla, od nížto paprsky vzhůru a dolů se spatřovaly. Dne 10. zas u večer v těch místech maličká jen toliko červenost se ukázala. Dne 13., v sobotu před nedělí Quinquagesima, (roku 1770, pozn. aut.) hned při sedmé hodině červenost se začala a trvala do osmi. Podle mého zdání a očí našich patření zdálo se, jako by ta červenost nad Kladskem se začínala a k Praze šla. Mezi ní vyvstaly v okamžení dva bílé pruhy a hned se zas ztratily; potom podál od toho k straně půlnoční zase jeden bílý pruh aneb sloup vyskočil a hned se těž ztratil.*¹⁷⁸ Ve třetím případě zmiňme Vavákovo zachycení dalšího zvláštního nebeského úkazu, kterým byla jeho slovy „nebeská hvězda ocasatá aneb kometa“: „Toho měsíce října (roku 1807, pozn. aut.) ukázala se na obloze nebeské hvězda ocasatá aneb kometa. Vidět se dala hned z večera k straně polední, majíc ocas krátký, tak jen jako chvostiště (koštiště) k východu obrácený, a zapadala před půlnocí při západní straně. Její nastání rozdílne se praví, jak ji kdo nejprve spatřil. Já jak slyšel od mnohých její vidění, nejprvnější jsou, jenž ji dne 6. října spatřili, a dala se viděti (když nepršelo) každý večer na tento způsob. (následuje náčrt komety s popisem, pozn. aut.)“¹⁷⁹ Čtvrtým případem je zatmění slunce roku 1804, Vavákem zachycené takto: *Dnes 11. února, v sobotu před nedělí Quinquagesima, bylo veliké zatmění na slunci, a sice 11 coulů; jeden coul toliko světlý zůstal. A že k tomu ještě zamračeno bylo a přšelo, protož bylo velmi tma, ale to zatmění pro mračna nebylo viděti.*¹⁸⁰ Jiným nepříliš obvyklým jevem je výskyt kulového blesku v regionu, o kterém Vavák rovněž podává zprávu: „Na začátku srpna byly časy 3 dni a 4. téhož, v sobotu před nedělí 11. po sv. Duchu (roku 1804, pozn. aut.), mrak

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 110.

¹⁷⁸ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha první, část I., s. 105. Obšírné vyličení doplnil Vavák nákresem s legendou.

¹⁷⁹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha pátá, s. 54.

¹⁸⁰ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha čtvrtá, s. 57.

*od východu přišel, a sice bouřlivý, z něho ve vsi Chvalovičkách hrom udeřil do světnice sousedu příjmím Bejčkovi, kdež kamna rozrazil a bez zapálení z kuchyně komínem ven vyskočil. V té světnici 3 mužští byli, z nichž první byl hospodář; ten tak omráčen byl, že až v neděli odpoledne za 24 hodin mluvíti začal a sobě přítomen byl; ostatním dvěma nic se nestalo.*¹⁸¹

Nakonec jmenujme zápisy, které rovněž, i když spíše okrajově, spadají do této problematiky, byla jimi líčení smutných příhod, ke kterým v regionu došlo následkem nepříznivého počasí (například umrznutí či utopení, případně smrt po zásahu bleskem) a o kterých byl Vavák jakožto rychtář samozřejmě vždy zpraven. V následující ukázce si všimněme přesné lokalizace nešťastné události, ke které v regionu došlo: *„Ještě dne 3., 4. a 5. února byly dnem nocí husté mlhy a téhož dne 4. února smutná příhoda stala se mezi vsí Písty a mlýnem Komárnou tato: Slovnutný, zasloužilý a dlouhých připomínání hodný a kmotr můj milý, pan Josef Holešovský, purkmistr v městě Sadské byv na svatbě ve mlýně, jenž Bašta slove, naproti Komárně z druhé strany Labe, odtud po 3. hodině domů jda, dal se přes Labe převézt pod těmi oběma mlýny a splavem. Tu již převezeného ještě viděl p. mlynář komárnický a volal ho, aby šel k němu na nocleh, on ale (maje špatný sluch) neslyšel a se neohlédl. Že pak i taky zraku mdlého byl a mlha hustá zemi kryla a po břehu Labe ke vsi Pístům jda, tuť jak každý soudí, smekl se s vysokého toho břehu do Labe a neměv žádné pomoci (Labe pak bylo plné stríže), zůstal tam a ještě dnes, když toto píši, 14. února nalezen není.*¹⁸²

4. 6 Obraz regionu z hlediska historického

„Rok tento maje brejle (1800), mnoho měl všudy brejlí/ mnozí ač skrz ně hledě, však dosavad se mejlí/ Myslili co vidějí, že se dosáhnout může, - / nyní brejle mýjejí, a z nás již leze kůže./ Bude-li špice píchat (1801), jenž po brejlích přichází, což budem těžce vzdychat, že nám i život schází / Koho šavle neseká, ten vždy skrz brejle kouká, voják a sedlák heká, ještě se na ně brouká/ Ach, na začátku věku, který nyní čekáme/ Bože, dej pokoj k vděku nám, srdečně žádáme/ A odvrát nepřátele, kteří se k nám již blíží/ ať necítíme v těle větší, než máme, tíži/ Těm, jenž pokoj dělají, obměkč srdce kamenné, ať již jednou poznají, jak

¹⁸¹ Tamtéž, s. 63 – 64.

¹⁸² Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část IV., s. 5.

*jsou země zraněné/ Voják padá na poli a my pak doma hynem/ dejž, Bože, ať v pokoji jednou si odpočinem!*¹⁸³

Tato problematika zaujímá značnou část Pamětí, proto zde vzhledem k rozsahu práce uvedeme výběrově nejpodstatnější, popřípadě nejzajímavější události či poznatky, které jsou v Pamětech zmíněny.¹⁸⁴ V souvislosti s hlediskem regionálním je ale třeba předznamenat, že většina Vavákových sdělení se v tomto případě přímo nedotýká regionu, což nás neudiví vzhledem k tomu, že většina historického dění oné doby se pochopitelně neodehrála v rámci regionu, a rovněž vzhledem k tomu, jak široký byl „záběh“ Vavákových zájmů o obecné dění a také jak dalece mu záleželo na naplnění didaktického záměru Pamětí (o něm viz výše).¹⁸⁵

V následujících oddílech se budeme věnovat Vavákovým podrobným informacím o průběhu válečných tažení, ať již se přímo dotýkaly regionu, či nikoliv, dále o panovnických patentech, které Vavák často cituje v plném znění, nebo o informacích o válečném vývoji za hranicemi monarchie, jež se v největší míře vyskytují především v posledních (VI. – VII.) dílech Pamětí.

4. 6. 1 Regionální události

Přímo k regionu se vztahují následující události, jednak vyličení návštěvy Josefa II. za účelem vojenského cvičení, jednak popis dalšího pokračování jeho cesty: *„11. září, v pondělí po Jménu Panny Marie (roku 1786, pozn. aut.), monarcha náš, Josef II., v 11 hodin před polednem skrz Brod Český projeda do ležení vojenského přijel a v hospodě hloupětínské dle obyčeje svého nakvartýroval, 15. a 16. září cvičení vojska skrz oheň držel, 18. téhož ležení rozpustil. Čtrnáct dní toliko v táboře bylo vojsko, zimy a vlhké časy nemálo opět překázely. Po táboře císař pán do Prahy vjel, kdež všecky ještě pozůstalé kláštery, špitály, kasárny, ano i město židovské prohlídl, jakož i školy. Nato 25. do nové pevnosti, Terezova, vyjel, odtud přes Mladou Boleslav, Jičín do Plesu, z Plesu do Hradce Králova, odtud pak na den sv. Václava přes Nymburk, Lysou, Brandýs zase do Prahy na zámek se navrátil a byv tu deset dní, věci království se týkající řídil i některá místa, která prve ne,*

---

¹⁸³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 132.

¹⁸⁴ Některé zásadní události byly rovněž citovány v kapitole „Domácí vývoj událostí Vavákova období“.

¹⁸⁵ Domnívám se, že podrobné referování o historickém dění v rámci monarchie i za jejími hranicemi (vzhledem k míře těchto informací v Pamětech) považoval Vavák za zásadní přínos Pamětí pro budoucí generace. Zřejmě věřil, že ze historie možné se poučit v konání přítomném.

nyní prohlídl a spatřil. Odtud zase k Chebu, Karlovým Varům atd. odjeda saské hranice shlídl a do Prahy se vrátil. 8. října přes Tábor a Budějovice do Vídně odjel.“¹⁸⁶ Dalším, tentokrát zahraniční návštěvníkem regionu, byl ruský car Alexandr, který se v Českém Brodě setkal s císařem Františkem I.: *V neděli 15. srpna (roku 1813, pozn. aut.) císař ruský Alexander jedl do Prahy ve 4 hodiny po poledni byl v Českém Brodě a tam mu naproti vyjel náš císař pán. Po jeho z Prahy výjezdu přijel tam král pruský Fridrich Vilém III. A zvědév, kam císař pán jel, ihned jel za ním a v Běchovicích, 2 míle od Prahy, oba císaře dosáhl; odtud spolu všickni tři do Prahy jeli.“*¹⁸⁷ Další zprávou, vztahující se tentokrát k samotnému Vavákovu rodišti, je obšírné zachycení vojenského ležení Rusů roku 1799 (v souvislosti se vstupem Ruska do druhé protifrancouzské koalice) v Milčicích: *„Toť přišlo z Kolína oznámení panu vrchnímu, že taky zde v Milčicích Rusové ležeti budou, a sice od kozáků: velký oficír jeden, menších oficírů sedm, sprostých 150 = 158 lidí. Koní oficírských 59, koní od vozů 57, koní jízdných 132 = 248 koní. (...) Plné stavení i v těch barácích jich bylo, koně na dvořích, zahradách a všudy okolo plotu uvázané měli a žádný z nich ani rusky, ani slovansky mluvit neuměl, protože obyvatelé mnoho nimi tak trápeni byli. Potravu jim 2krát i 3krát za den strojili a bylo dáváno na každou osobu mouky 1 ½ žejdlíka, krup 1, hrachu ¾, soli ¼. Každá taky dostal v poledne ½ mázu piva a ½ žejdl. kořalky; co v hospodách vypili, některý platil a některý nic. Dále Vavák nezapomíná ani na jejich vzhled a povahové rysy: Všickni měli vousy a krátké aneb docela ostříhané vlasy, oděv takový, v jakém kdo z domu vyjel: Kalhoty široké, bundy neb halabrány dlouhé, na břicho přepásané, nejvíc modré barvy; čepice vysoké, nad chlupatým okolkem stojaté, a ten jest jejich starodávni oděv. Nebylo na nich vidět žádné pýchy a skvostnosti ani v oděvu, ani v stravě, ani ve vyhledávání přednosti a slávy, až dosavad stará sprostnost; ale k dosáhnutí peněz a loupeže velmi důmyslní, dychtiví a pilní. Když teplo bylo, nazí na koních se projížděli a kde co mohli komu uchvátit, nic ležet nenechali; i taky do kapsy lidem sahali a peníze brali.“*¹⁸⁸ Následují informace o průběhu tažení, o složení celé ruské armády a

¹⁸⁶ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část I., s. 109 – 110.

¹⁸⁷ Kučera, M. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha VI-VII, s. 204.

¹⁸⁸ Jako kuriozitu uveďme následující popis jejich zvyku, který uplatnili i v Milčicích, a Vaváka tím zaujali: *„Lázně tatarské. Oficiři jejich dali sobě na dvoře u Čermáka horního v Pečkách udělat jámu v zemi dlouhou jako hrob, po vrchu přikryli ji kamením a nad tím z obou stran nastrkali větví vrbových ohýbající je do oblouku přes to kamení, takřka jako jest oblouk na marách, a tuť v tom hrobě spálili dvoje náručí dříví, které když shořelo, uhle rozhrabali a potom ven vyhrabali; a tuť hned při tom majíce rozbitý stan, v něm se do nahoty svlékali a vždy jeden vlezl do té vytopené jámy a tam se tak nah obracel leže a když se dobře zapotil, vylezl ven a tuť měli kýád' obecní plnou vody studené; když vylezl, lokaj jeho maje přichystanou metlu z proutí vrbového, jako chvostiště tlustou, tou ho tak nahého od nohou až po hlavu nejprve po zadní, pak i po*

nejvyšším generálovi, nechybí ani jejich celková spotřeba potravin a surovin na den¹⁸⁹: „*Tažení Rusů přes Čechy roku 1799 měsíce června, července a srpna: Z Polska do Moravy k Holomouci, odtud do Čech k Litomyšli, tam leželi 10 dní, potom k Chrudimi a Čáslavi, ke Kolínu, Českému Brodu a Praze. Do Kolína a okolních vesnic přišli dne 5. července, odtud se hnuli za Český Brod 10. téhož a to byla flota první. Jejich nejvyšší vůdce se jmenuje kníže Rimskij Korsakov. Jenerálů jest 22 osob, hlavních oficírů 1114, od šikovatele všech 34 384 = 35 520 mužů. V jízdě jest eskadron 45, u pěchoty batalionů 29, jedna compagnie má 145 mužů, všech koní jest 21444. Spotřebují každodenně: chleba 24 983 porce, mouky a krup 93 centnýře, sena 2909 cent., ovsa 2770 měřic, slámy 98 cent.*“¹⁹⁰ Z posledně uvedených údajů vidíme, že spotřeba surovin a potravin vojska byla nejen pro region, ale i pro celé Čechy velkou naturální zátěží, nemluvě o zatížení finančním. Toto autentické svědectví mj. svědčí o neutěšené situaci poddaných v české části monarchie (viz výše).

4. 6. 2 Mimoregionální události

Hranice regionu přesahují jednak zmínky o návštěvách zahraničních panovníků v Praze, například návštěva švédského krále Gustava Adolfa roku 1804: „*Mésíce srpna dne 5. přijel do Prahy pod jménem hraběte z Haagen Gustav Adolf IV., mladý král švédský, a tam mu byly ukázané všechny nejznamenitější a pamětihodné věci i také knihárny, což on s velikou radostí a potěšením i vděkem spatřoval. Dne 9. téhož odjel odtud do Teplic a odtud do Karlových Varů a domů.*“¹⁹¹ Dalšími důležitými takovými informacemi byly hojně zastoupené informace o panovnických patentech majících buď platnost pro celou monarchii, či pouze pro její část, respektive o různých nařízeních, jejichž autorem nemusel být jen panovník, ale třeba i například nejvyšší purkrabí či městská rada. Příkladem referování o patentu majícího platnost pro celé území monarchie je následující ukázka: „*Dne 8. prosince, jenž byla sobota a svátek Neposkvrněného početí Panny Marie, ve všech hlavních městech v dědičných císařských zemích, jako v Praze, Olomouci, Vídni, Hradci,*

---

přední straně i po břiše i po prsou a přes ruce sešlehal a zmrskal a potom naň té studené vody 3 konve vlil, po čemž on zase v stanu se přistrojil. Když jeden z té pece vylízl, zas tam druhý lezl, tak až se všickni spořádali. Když to oficíři odbyli, i někteří jiní ze sprostých též tak činili, a když ta jáma nebo pec vychladla, zase ji vytopili.“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 52 – 53.

¹⁸⁹ Tyto informace Vavák převzal z KN.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 53.

¹⁹¹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha čtvrtá, s. 67.

Celovci¹⁹², Prešpurku, Sabinově neb Hermannsdorfu (jest hlavní město v zemi sedmihradské neb Transssylvanii), bylo s velikou slávou a pompou, muzikami a střelbou prohlašováno, že náš nejmilostivější monarcha František II. i s celou svou familií dědičné a při rodu svém vždy trvající císařství má a míti bude a již volenci říšští nikdy více nebudou císaře voliti. Rovněž tako jako v Číně, v Rusích a Turcích císařství při rodu zůstává. To prohlášení také ve všech vrchnostenských a říditeckých zámcích a ve všech městech i městečkách hned 9. prosince, v neděli, se stalo. K tomu cíli všudy rozličné strojby a okrasy na zámcích a na rathouzích i osvícení a ohnivé stroje byly učiněné, hudby všelijaké, též bubny a trouby radostně zněly a střelba z hmoždírů hlučně se spouštěla; zvony též všudy všecky hlas svůj vydávaly. V Poděbradech od zámku a rathouzu po přečtení toho manifestu s korouhvemi a cechovními praporci do kostela se šlo a tam po slavné mši svaté „Te deum laudamus“ se střelbou se zpívalo etc.“¹⁹³ Dále Vavák líčí konkrétní průběh veřejného přečtení onoho patentu v Poděbradech, kterého se zúčastnilo 56 rychtářů a 58 konšelů a mnoho dalších lidí, patent přečetl Jakub Fridrich Schmiedl. Potom přispěl i Vavák „svou troškou do mlýna“ a přečetl svoji oslavnou řeč, ze které je velmi dobře patrná jeho naprostá loajalita k panovníkovi (viz výše). Následující ukázka je typickým příkladem těchto pochvalných řečí, kterými Vavák proslul, a o které byl při různých slavnostních příležitostech často žádán. „My všickni zde přítomní rychtářové, konšelové a sousedé i jménem všech zde nepřítomných jakožto věrnoposlušní poddaní c. k. komorního panství poděbradského, slyšíce nyní to slavné prohlášení, že náš nejmilostivější pán země a korunovaný král český František toho jména Druhý i s celou svou nejosvícenější familií na trůn ustavičného a dědičného císařství povýšen jest, z toho se radostně těšíme, a aby ta důstojnost a moc císařská až do posledověku trvala i dále a vždycky se rozmnožovala, od Pána Boha srdečně žádáme a upřímně zpíváme.“¹⁹⁴ Mezi druhý typ nařízení obsažených v Pamětech, vztahujících se pouze k části monarchie, v případě následující ukázky konkrétně k Praze, patří „Všeobecný tržní řád pro královské hlavní město Prahu“ ze dne 2. září 1807, jehož autory byly nejvyšší purkrabí a guberniální rada. Tento řád Vavák parafrázuje následujícím způsobem: „Vymyslili tehdy způsob, jak by v Praze laciněji obilí prodávati a kupovati se mohlo, a odtud, že všemu pražskému lidu polehčení se stane, totiž, aby obilné trhy v Praze jen tři za týden byly, a sice na Koňském

¹⁹² Tj. dnešní Klagenfurt.

¹⁹³ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha čtvrtá, s. 73 – 74.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 74.

trhu pro Staré a Nové Město v outery a v sobotu a na Malé Straně v čtvrtek. Skrže to I., že se mnoho sedláků na ty trhy sjede a tak, že své obilí laciněji dávati musejí. Pak-li by některý prodati nechtěl nebo nemohl, ten nesmí obilí zpátkem domů vézti, nýbrž za II. tam je složiti, k čemuž kvelby v jednom domě vykázané jsou, a od té skládky každý den trojník z měrice platiti tak dlouho, dokud tu bez prodání ležeti bude. Za III., na těch vysazených trzích do 10 hodin sami mlynáři, pak do 12 sami sládci, potom pak jiní lidé kupovati mají. ¹⁹⁵ Dále Vavák komentuje nepříliš nadšeně tuto reformu a líčí průběh prvních tří trhů konaných podle těchto pravidel.

Válečnému vývoji za hranicemi věnoval Vavák značnou pozornost zejména v posledních dílech Pamětí (VI. – VII.). Z velké části zde cituje z KN, přičemž ale v V. díle Pamětí upozorňuje na riziko absolutního důvěrování informacím z novin a nabádá k jejich kritickému čtení a vyhodnocování: „Můj čtenáři! Když tak zde zase nějaké ač jen malé a krátké zmínky o té francouzské dosavad trvající vojně začínám psáti, věz, že jsem v předešlém rukopisu taky takové dělal a krátce velmi, co paměti hodného, vypsal, a to sice z novin, z kterých že taky pořádně a jak sluší, psáti možné není, ti, jenž je čtou, říci mohou; nebo něco někdy zajisté a zas po druhé za klam prohlašují. Aniž jest se co diviti, nebo v takových časích a vojenských vichřicích nemůže všecko pořádně jíti. Jeden každý hlavní příběh má mnoho a rozličných hlasů, z těch, chce-li kdo nějakou pravdu vyzvědět, musí dlouho čekati a 2, 3 i třebas čtvery noviny přečísti. Při tom, když tyto příběhy čísti budeš, chceš-li své myslopatření utišiti a vyjasniti, zaopatř sobě mapu té země a krajiny, v nížto válka se děje, a tuť ta místa, o kterých čteš, také spatříš.“ ¹⁹⁶ Neboť se záznamy tohoto typu sledovaného regionu přímo netýkají, nebudeme se jim věnovat podrobněji, uvedeme zde pro úplnost pouze jednu ukázkou, jakou podobu tyto záznamy měly (jedná se o Napoleonův útěk z Ruska do Drážďan a Vídně při neúspěšném tažení do Ruska roku 1812, viz kap. „Zahraniční vývoj událostí Vavákova období“): „Císař francouzský vida, že nevyhnutelně všecka jeho armáda coufati musí, sám napřed a časně začal. Dne 9. listopadu již byl v Smolensku a odtud poručení dával, dne 13. toho vytáhl odtud do Krásnoj, když již ta prudká zima lidi i koně zhusta zabíjela. Dne 26. byl ve vsi Studžanech. Práví se, že se tam do sprostých šatů přešatil a jako neznámý mezi vojáky jel. Dne 12. prosince v noci přijel do Drážďan v malém komonstvu, tam u svého legáta barona Serej několik hodin pobyl,

¹⁹⁵ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha pátá, s. 56.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 7.

ráno 13. král saský k němu přišel o 5 hodinách. Odtud dne 16. prosince uvečer přijel do Mohuče a 20. téhož o půlnoci již byl v Paříži.“¹⁹⁷

4. 6. 3 Úmrtí významných osobností

Dalšími údaji, které jsou v Pamětech hojně zastoupeny, jsou zápisy týkající se úmrtí všeobecně či regionálně významných osobností. V prvním případě uvedme jako příklad zprávu o úmrtí panovníka Josefa II.: *„S samým monarchou naším po dlouhé a skoro roční nemoci také v boj všedši, nad ním zvítězila a z těchto zemských království do nebeského přenesla. Císař Josef toho jména II. narodil se ve Vídni léta 1741¹⁹⁸ dne 13. března, za římského krále ve Frankfurtu za živa otce svého zvolen l. 1764 dne 27. března, pak za císaře vyhlášen l. 1765 dne 18. srpna, všechny dědičné země k panování přijal l. 1780 dne 29. listopadu. Umřel l. 1790 dne 20. února v ½ 6. hodiny ráno, v sobotu před první nedělí postní. Panovníkem byl 9 let 2 měsíce a 22 dní. Živ byl 48 let 11 měsíců a 7 dní.*“¹⁹⁹ V dalších odstavcích pak Vavák vyličil průběh panovníkova pohřbu a smuteční opatření (např. dvorský smutek trvající 6 měsíců apod.).

Ve druhém případě uvádíme zprávu o úmrtí rovněž významné osobnosti – tentokrát se jednalo o slavného generála Laudona, jeho smrt Vavák zachytil takto: *„Nyní smutnou a napořád všem obyvatelům císařských zemí nemilou novinu napiši, totiž že onen slavný a v celé Evropě rozhlášený hrdina a vůdce vojenský, jenerál Laudon na věčnost odešel. On byl tohoto 1790. roku od Jeho Milosti krále Leopolda nad vojskem proti Prušanům v Čechách, Moravě a v Halicii stojícím nejvyšším vůdcem ustanoven, ku kterémuž vojsku dne 18. června z Vídně do Moravy nejprve odejel a tam dne 14. července v městečku Novém Jičíně umřel, maje věku svého 75 let. (...) Netoliko vojáci, ale všichni obyvatelové spojených královských zemí nad smrtí toho vítězného a šťastného vůdce, Gedeona Laudona, truchlili a jej litovali.*“²⁰⁰

Osobností přesahující hranice svého regionu byl také Jakub Jan Ryba, pedagog a skladatel, který proslul skladbou nesoucí název Česká mše vánoční. O jeho sebevraždě se rovněž dozvídáme z Pamětí: *„Dne 8. dubna v městě Rožmitále onen rozhlášený mistr*

¹⁹⁷ Kučera, M. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha VI-VII, s. 164.

¹⁹⁸ Byl tedy o půl roku starší než Vavák, který se narodil 26. 10. téhož roku.

¹⁹⁹ Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha druhá, část II., s. 118.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 151 - 152.

*školní, znamenitý veršů a figurální muziky skladatel, jenž mnoho knížek zpěvových i čtoucích do tisku vydal i taky mně některé poslal a za jedno sacrum, kteréž do Plzně k slavnosti tamní udělal, právo městské tam dostal, Jakub Jan Ryba, ten když 7. dubna odkudsi domů nepřišel (a podle toho, že jakousi malomyslností trefen byl), dala ho manželka ráno hledati. Nalezen byl v jednom lese, an měl flaksy na obou rukách i žíly i krk podřezaný, a protož mrtvý. Břitvu s sebou z domu vzal a tou sobě to učinil.*²⁰¹

Vidíme tedy, že přínos Pamětí ze všech výše analyzovaných hledisek je bezesporu významný. Velkou měrou přispívá k vytvoření co možná nejvíce autentické představy o celkovém charakteru regionu, v případě Pamětí Vavákových se značnými regionálními přesahy (viz kap. „Obraz regionu z hlediska geografického“). Paměti jako pramen nám skýtají celistvý, plastický, mnohvrstevný a do velké míry naprosto autentický obraz regionu v určitém období. Domnívám se, že právě v tomto tkví jejich jedinečnost a hodnota. Na tomto místě nelze nepodotknout, jaká škoda, že takovýchto bezesporu monumentálních děl není v českém prostředí dochováno více.

---

²⁰¹ In Kučera, M. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha VI-VII, s. 382.

5 Obraz regionu v 1. vojenském mapování

5. 1 Mapová část

Mapy VM byly, jak již bylo řečeno, ručně malované a kolorované. K samotnému mapovému obrazu je na pravé straně připojen abecedně řazený seznam všech sídel (vsí a měst) zobrazených v té které sekci, doplněný o údaje o počtu měšťanů, sedláků, domkářů, rolníků a koní. K znázornění jednotlivých prvků krajiny byly použity barvy obvyklé na mapách i v současné době, a to: modrá označující vodní plochy (rybníky, řeky, potoky), zelená (pastviny, lesy, pole), šedá signalizovala skály, červeně se zaznamenávaly jednak hlavní dálkové komunikace (silnice), jednak zděné domy (např. v Milčicích jich je takto vyznačeno cca 20), cesty vedlejší pak byly zaznačeny hnědě, světležlutá jsou pole.

Podívejme se tedy nyní, jaký obraz regionu z hlediska historickogeografického nám poskytuje mapová sekce číslo 109 – námi sledovaný region. Tato sekce zobrazuje území částí kouřimského, královéhradeckého a bydžovského kraje, je vymezena na severozápadní straně tehdejšími vískami Czelakowitz (dnešní Čelákovice), Seltshanka (dnešní Sedlčánky), na severu vsí Semitz (dnešní Semice) a ze strany severovýchodní vískami Hradisko a Pist (dnešní Písty). Mezi vesnice vymezující region ze západu patří Saluschy (dnešní Záluží), Gr. Horauschan (dnešní Horoušany) a Dlustohaus (Letohrádek)²⁰². Z jihu je region ohraničen vesnicemi Limus (dnešní Limuzy), Tismitz (dnešní Tismice), Przistaupim (dnešní Přistoupim). Z jihovýchodu je lemován vesnicemi Chrastian (dnešní Chrást'any), Chottaun (dnešní Chotouň), Chottutitz (dnešní Chotutice), Skramnik (dnešní Skramníky) a Tattetz (dnešní Tatce). Z východu je sekce vymezena vesnicemi Miltschitz (dnešní Milčice), Satzka (dnešní Sadská) a Swierzinek (dnešní Zvěřínec).

Pro tento region je z mapy na první pohled patrná značná hustota lesních porostů, kterým dominuje rozsáhlý lesní komplex v severozápadní části mezi obcemi Velenka, Hradisko, Sadská a Třebestovice, dodnes existující pod názvem Kersko.²⁰³ Další rozsáhlejší lesní porosty jsou pak situovány v severozápadní a severovýchodní části – u vsí Sedlčánky, Semice, Hradisko, Písty a Zvěřínec. Dalším charakteristickým rysem sledovaného území je nedostatek výraznějších krajinných dominant, kromě několika nižších vrchů nacházejících se především v severní části území (např. Přerovský vrch,

²⁰² Dnes již podle názvu zřejmě zaniklá lokalita.

²⁰³ Les Kersko je dnes známý především jako oblíbené místo světoznámého českého spisovatele Bohumila Hrabala.

Semický vrch – nesou názvy často podle vsí, u kterých se nacházejí) a pár vršků v části jižní (např. Prokopský vrch u Chotouně) nemá sledované území žádnou výraznější vyšší krajinou dominantu.²⁰⁴ Co se týče vodních prvků, většina potoků, říček a rybníků není v mapě pojmenována, hybridní názvy²⁰⁵ nese pouze pár z nich (např. „Podwinský Teich“, „Bilanský Teich“). Říční dominantou oblasti je v severovýchodní části řeka Labe. Z mapy je dobře patrná největší hustota rybníků jednak v severozápadní části území v okolí Mochova, jednak v jižní části v okolí Českého Brodu, zde se ale jedná pouze o pár menších rybníků. Vyznačeny jsou taktéž rybníky vysušené („Nový Teich“ a „Welkej Teich“ – oba situované jižně od Mochova), jejichž barva je světlejší než u ostatních rybníků, jejich plocha je křížem přeškrtnuta a psacím písmem označena jako „Wiese“ (louka), z čehož tedy můžeme usuzovat na rybník vysušený za účelem vytvoření pastviny pro dobytek, případně pole. Mezi Milčicemi a Tatcemi jsou patrné dva větší rybníky, opět nepojmenované. Vodní toky jsou poměrně rovnoměrně rozloženy po celém území. Vzhledem k tomu, že pro sledovaný region (dnes označovaný jako „Polabská nížina“) jsou dodnes z větší části typickým krajinným prvkem louky, pole a případně lesy, nejinak tomu bylo i v době 1. vojenského mapování. Rozsáhlejší polní oblasti se nacházejí právě v severovýchodní a východní části území mezi Velenkou, Zvěřínkem, Sadskou, Třebestovicemi a Milčicemi. Dalším důležitým prvkem zachyceným na mapě jsou, vzhledem ke svému účelu (viz výše) možná nejpodstatnějším, pozemní komunikace – hlavní dálkové silnice a vedlejší cesty nižšího řádu. Na první pohled si zde všimneme hlavní dálkové silnice vedoucí do Vídně, která, nahlíženo od severovýchodu na severozápad, lemuje tok řeky Labe a přibližně v obci Hradisko se stáčí dolů doleva, prochází celým kerským lesem, pod obcí Sadská se stáčí směrem doprava k Milčicím, kolem kterých vytváří oblouk, a pokračuje směrem na obec Pečky.²⁰⁶ Celá oblast je protkána poměrně hustou sítí většinou vedlejších nezpevněných cest. Z mapy dobře patrné jsou i časté aleje stromů lemující cesty a dotvářející tak celkový ráz krajiny. (Stromy jsou na mapě zakresleny v podobě teček, přičemž je zřejmá pečlivost, se kterou se její tvůrci snažili zachytit „téměř každý strom“). Co se týče zachycení staveb, jsou zde rozlišeny

²⁰⁴ Vavák se ve svých Pamětech sice obšírně věnuje „vypsání“ dvou vrchů: Voškovbrh a Trhovle, ty ale nespádají do této sekce. Podrobněji o nich viz dále v kapitole Obraz regionu v Pamětech F. J. Vaváka.

²⁰⁵ Název, v němž jsou prvky nejméně dvou jazyků.

²⁰⁶ Ve Vavákových Pamětech proto často nacházíme oznámení o průchodu či odpočinku nebo ubytování vojsk. Vzhledem k blízkosti Milčic k hlavní silnici není divu, že byly Milčice často využívány jako odpočinkové místo. „*A toho dne (14. 7. 1799, pozn. aut.) sem do Milčic 3 eskadrony (před lety švadrony říkali), na česko houfy, husarů od regimentu Licoshin – sami Rusové pravili Likossin – od Kolína na zastávku přimārširovalo.*“ In Skopec, J. (ed.): Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, kniha třetí, část III., s. 54.

stavby zděné (vyznačené červeně) a stavby dřevěné (vyznačené černě nebo šedě), u zděných domů je znázorněn i jejich tvar (např. čtvercový nebo obdélníkový dvůr). Církevní stavby (kostely, kaple, kříže, poutní místa) jsou rovněž znázorněny, jejich poloha je označena křížem. Některé významnější církevní stavby jsou i pojmenovány (např. „Maria Hülff und Bad“ u Sadské). Co se týče zastoupení sekce ve Vavákově obrazu regionu, většina této sekce v podstatě koresponduje se sídly a krajinnými prvky zmíněnými ve Vavákových Pamětech.

5. 2 Písemný operát

Písemný operát byl vytvořen jako doplněk k mapovým podkladům VM (podobně jako mapový podklad byl psán německy s převládajícími německými toponymy, pouze občas se vyskytla toponyma česká – například „Kostelní Lhota“), jeho cílem bylo slovní zachycení těch skutečností, které nebylo možné graficky znázornit na mapě, a to především následujících důležitých informací: sjízdnosti cest pro „těžší vozy“ („für schwere Wagen brauchbar“²⁰⁷), vzdálenosti jednotlivých vsí od sebe navzájem, případně od hlavních komunikací udávané v hodinách (např. „Miltzschitz ist entfernt 1/8 Stund von Chotutitz, 1/2 Stund von Chotaun und Radim“²⁰⁸), konkrétního popisu míst dalekého rozhledu (např. „Rower Berg – Přerovský vrch - ist in seiner Gegend der höchste und dominiert auch den Semitzerberg – Semický vrch, beyde sind gegen der Elbe schütter bewaldet“²⁰⁹).

Písemný operát je uspořádán tímto způsobem: na počátku jsou podrobně popsány ty prvky krajiny, které mají zásadní význam pro procházející vojsko, kterými jsou: cesty – hlavní dálkové silnice nebo vedlejší cesty nižšího řádu, u každé z nich je upřesněno, zda je, či není sjízdná pro těžší vozy (viz výše), a kterými vesnicemi či městy prochází, vrchy jakožto místa dalekého rozhledu, u nichž je popsáno, kam je z nich možné dohlédnout, zda jsou, či nejsou zalesněné, zohledněna je také jejich výška vzhledem k sousedním vrchům („in seiner Gegend der höchste“ – „nejvyšší v okolí“), vodní plochy – konkrétně rybníky, u nichž je vždy uvedeno, u jakých vsí či obcí se nacházejí, a především popsán charakter jejich dna (písečné či pevné) a rovněž, zda je voda v nich pro koně pitná, či nikoliv. Následují popisy jednotlivých sídel – vsí, případně měst očíslovaných a rozdělených podle

---

²⁰⁷ NA, fond Josefské mapování, sekce č. 109.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ Tamtéž.

krajů zastoupených v té které sekci, v našem případě se jedná o části krajů kouřimského, královéhradeckého a bydžovského. Jako příklad, jak konkrétně byla charakteristika sídla pro vojenské účely ztvárněna, necht' nám poslouží popis Vavákova rodiště a celoživotního působiště, tolikrát zde již skloňovaných Milčic (něm. Miltschitz). Pro zachování autenticity uvádíme nejprve německé znění a poté překlad do češtiny. Další příklady charakteristik ostatních prvků krajiny komparované s mapovou částí v německém i českém znění budou uvedeny níže.

Miltschitz²¹⁰ (No 44)

Liegt an einer kleinen etwas sandigen befeldeten Anhöhe, an den sumpfigen Wiesen des Bach ab von Tattetz, welche nur in trokene Sommer, der Bach über als dann nur an einigen wenigen Stellen zu Pferd trauerhirt werden kann. Im Dorf ist es bey naschen Wetter sehr marastig, wiedem nach unterhalb des Dorfs, gegen Kostelnihota in Sect. 110 und Swierzinek, viele beständige Sümpfe²¹¹ in den Wiesen angetroffen werden. Ist entfernt $\frac{3}{4}$ Stund von Borzitschan, $\frac{1}{2}$ Stund von Kostelni Lhota, Stunde Waldl. Ein verfallens Lusthaus. Ist entfernt $\frac{1}{8}$ stund von Chottutitz, $\frac{1}{2}$ Stund von Chataun und Radim Sect. 110. Ob besagter Weg wie auch der Weg von Chotutitz nach Wrptschan so erstern bey der Mühl durchkreuzet, können im Sommer mit schweren Wägen befahren werden.²¹²

Milčice (No 44)

Leží na malém mírně písčitém návrší, na bažinatých loukách u potoka směrem od Taticů, který je pouze v suchém létě jen na několika málo místech průjezdný na koni. Ve vsi je ve vlhkém počasí velmi blátivo, neboť v dolní části vesnice naproti Kostelní Lhotě a Zvěřínku v sekci 110 se vyskytuje mnoho nevysychajících bažin. Jsou vzdáleny $\frac{3}{4}$ hodiny od Poříčan, $\frac{1}{2}$ hodiny od Kostelní Lhoty, hodinu lesem je vzdálen rozpadlý altán. Jsou vzdáleny $\frac{1}{8}$ hodiny od Chotutic, $\frac{1}{2}$ hodiny od Chotouně a Radimi, sekce 110. Výše jmenovaná cesta stejně jako cesta z Chotutic do Vrbčan, které se poprvé kříží u mlýna, jsou v létě sjízdné i pro těžké vozy.

Příklady charakteristik jednotlivých prvků krajiny v písemném operátu (výběrově)

²¹⁰ Název vsi je v operátu podtržen stejně jako některé další geografické údaje (v podtrhávání však nenalezneme žádný řád, spíše můžeme říci, že je podtrháváno náhodně).

²¹¹ O bažinách v těsné blízkosti Milčic se zmiňuje také Vavák ve svých Pamětech (viz výše, kap. Obraz regionu z hlediska historickogeografického).

²¹² NA, fond Josefské mapování, sekce č. 109.

Berge und Anhöhen

Die Anhöhe Bileywrch dominirt Czelakowitz und dahige Gegend, wie auch den Galgenberg.

Hory a vrchy

Návrší zvané „Bílej vrch“ je dominantou Čelákovíc a tamějšího okolí stejně jako Šibeniční vrch.

Většina vrchů reflektovaných v písemném operátu je znázorněna i v mapové části, ne všechny jsou zde ale přesně pojmenovány.

Teiche

Die Teiche bey Stolmirz, die kleine Teiche bey Mochow, Hudomel, Saluschy, Horauchan, Dlustohaus, Liblitz und Klutschow haben sandigen oder doch festen Grund und zur Pferdetwände taugliches Wasser, die übrigen Teiche haben zwar auch gutes Wasser zur Pferdetwände, dieselbe aber können wegen Marast nicht hineingeritten werden.²¹³

Rybníky

Rybníky u Štolmíře, malé rybníky u Mochova, Chudomelu²¹⁴, Záluží, Horoušan, Letohrádku, Liblice a Klučova mají písčité nebo pevné dno a pro koně vhodnou vodu, zbývající rybníky mají sice také dobrou vodu pro koně, ale kvůli blátu jsou pro koně neprůjezdné.

V případě rybníků jsou v písemném operátu zachyceny informace, které se na mapu zakreslit nedají. Jsou jimi povaha dna rybníků – vzhledem k tomu, zda jsou, či nejsou průjezdné pro koně – a kvalita vody, opět vzhledem k potřebám koní. Většina zmiňovaných rybníků je zachycena v mapové části, ale pouze větší z nich jsou pojmenovány.

Die Straßen

---

²¹³ NA, fond Josefské mapování, sekce č. 109.

²¹⁴ Dnes část obce Mochov.

*Die Straße von Podiebrad nach Brandeis und so weiter geht durch Satzka, Wellenka, Westetz von da entweder durch Mochow, oder Przerow und Seltschanka, aus Czelakowitz, letztere wird die Kleine Landstraße genannt, beyde sind nur im Sommer für schwere Wagen brauchbar.*²¹⁵

Cesty

Cesta z Poděbrad do Brandýsa a dále vede přes Sadskou, Velenku, Vestec a odtud buď přes Mochov, nebo přes Přerov a Sedlčánky, z Čelákovic, dále se jí říká Malá silnice, obě jsou pro těžké vozy sjízdné pouze v létě.

Všechny cesty znázorněné v mapové části VM jsou v písemném operátu popsány především z hlediska sjízdnosti pro těžké vozy (viz výše). Jejich znázornění v mapové části plně koresponduje s jejich popisem v písemném operátu

Výše analyzovaný obraz regionu v tomto typu pramene (pramene úředního) je s pramenem rozebíraným výše (pramenem vyprávěcím) tedy přímo srovnatelný z hlediska historickogeografického, což vyplývá již ze samotné podstaty tohoto pramene. Styčným bodem mezi oběma prameny je tedy například zmínka o bažinatém charakteru Milčic a okolí přímo zmiňovaná jak v písemném operátu VM, tak v Pamětech (viz kap. „Obraz regionu z hlediska historickogeografického“).

---

²¹⁵ NA, fond Josefské mapování, sekce č. 109.

6 ZÁVĚR

Cílem této práce byla analýza obrazu regionu ve Vavákových Pamětech, přičemž jako srovnávací pramen byla přiřazena mapová část i písemný operát 1. vojenského mapování – pramene dobově odpovídajícího. Po kapitolách úvodních, které si kladly za cíl podat ucelený přehled o zásadních okamžicích Vavákova života s přihlédnutím k jeho přínosu uměleckému a rovněž o době, ve které žil, ať již z hlediska relevantních událostí domácích, tak zahraničních, a nastínit tak podmínky a okolnosti, za kterých oba prameny vznikaly, byla pozornost věnována nejprve postižení obrazu regionu v Pamětech a posléze ve VM. Co se týče Pamětí, bylo vzhledem k značnému rozsahu (jedná se až o stovky stran, každý díl má v edičním zpracování průměrně 150 – 200 stran, celkem 7 dílů, 11 svazků) a zároveň rozsahu této práce nutné stanovit určitá „zastřešující hlediska“, ze kterých je v Pamětech obraz regionu nazírán. Na základě signifikantních rysů Pamětí v této oblasti jsme tedy stanovili následující hlediska: historickogeografické, sociotopografické, ekonomické, kulturní, klimatologické a historické. Na tomto místě by bylo vhodné podotknout, že se samozřejmě nebylo vzhledem k rozsahu práce možné zcela vyvarovat jistého zjednodušení a i při vši snaze o objektivitu, přišel zde občas především v otázce výběru citovaných ukázek z textu ke slovu pohled subjektivní, neboť pokud Paměti vnímáme i jako pramen do značné míry umělecký, osloví každého z nás jiné části textu, od takového vnímání je nelehké se oprostit. Co se týče druhého pramene (VM), zde byla, vzhledem k jeho povaze, analýza mnohem jednodušší, spočívala totiž v popsání geografických skutečností zachycených na mapové části, případně těch, které nebylo možné zachytit graficky, v písemném operátu.

Komparací těchto dobově odpovídajících pramenů jsme tedy zjistili, ač by se na první pohled mohlo zdát, že jsou již vzhledem ke své podstatě protikladné, a tedy srovnatelné jen v některých aspektech, že jsou ve vztahu synergie, kdy se navzájem doplňují a teprve oba dohromady reflektované jako jednota tvoří poměrně komplexní obraz regionu, neboť pro Paměti jakožto pramen vyprávěcí, psaný spontánně, bez předem dané formy a účelu, je geografická platforma, kterou nám poskytuje písemný operát i mapová část VM nezbytností, která je přirozeně dotváří a která nám umožňuje vnímat obraz regionu v celé jeho šíři. Na druhou stranu pak VM jakožto pramen úřední, psaný na zakázku s předem danou formou a cílem, postihující fakta relativně objektivní, si žádá organické doplnění subjektivním líčením událostí, které se v mapovaném prostoru odehrály.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem a tomu, že ze sledovaného období existuje velmi málo spolehlivých pramenů takového typu, s tématem sice ještě volně souvisí Schallerova Topografie, v tomto případě se ale jedná o jiný typ pramene, pramen historicko-místopisný, navíc nepříliš obsáhlý a příliš jednostranně založený, můžeme oba prameny považovat za zásadní pro zachycení obrazu sledovaného regionu.

Reflexe obou pramenů může podle mého názoru rovněž napomoci při formování regionální identity (obec Milčice je v současnosti společně se 14 dalšími obcemi součástí dobrovolného svazku obcí „Pečecký region“²¹⁶) a posílit regionální uvědomění místních obyvatel, neboť, jak poznamenal geograf Pavel Chromý ve své stejnojmenné studii: *„Mnoho geografů také zdůrazňuje roli regionální literatury, která se podílí na vytváření jak vnitřní, tak vnější identity regionu.“*²¹⁷

---

²¹⁶ Dobrovolný svazek obcí „Pečecký region“ je součástí regionu „Poděbradsko“. Vedle Milčic spadají do svazku obcí ještě obce *Vrbová Lhota, Cerhenice, Dobřichov, Chotutice, Pečky, Plaňany, Radim, Ratenice, Vrbčany, Kostelní Lhota, Nová Ves I, Velim, Tatce, Hořátek*.

²¹⁷ Chromý, Pavel. Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: *Geografie na cestách poznání*. Praha: UK, 2003, s. 170.

7 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Amtliches Deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren. 3. vyd. Praha: Selbstverlag des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren, 1940. 434 s.

BARTOŠ, Josef: Pojetí regionu v historiografii. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica, Historica* 27. Olomoucs: 1996, s. 127 – 133. ISSN 0472-8947.

BARTOŠ, Josef a ŠULC, Jindřich a TRAPL, Miloš. Regionální dějiny. Stav, problémy a výhledy. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica, Historica* 27. Olomoucs: 1996, s. 21 – 38. ISSN 0472-8947.

BEHRINGER, Wolfgang. *Kulturní dějiny klimatu.* Od doby ledové po globální oteplování. Praha: Paseka, 2010. 404 s. ISBN 978-80-7432-022-4.

BĚLINA, Pavel a KAŠE, Jiří a KUČERA, Jan. P. *Velké dějiny zemí Koruny české.* Praha: Paseka, 2001. 766 s. sv. 10. ISBN 80-7185-384-4.

BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny zemí Koruny české.* 2., opr. a dopl. vyd. Praha: Paseka, 1993. 328 s. ISBN 80-85192-60-8.

BĚLIČ, Jaromír. *Malý staročeský slovník*, SPN, Praha: SPN, 1979. 707 s. ISBN 978-80-200-1635-5.

BRUKNER, Josef a FILIP, Jiří. *Větší poetický slovník.* Praha: Československý spisovatel, 1968. 324 s. ISBN 22-136-68.

BŮŽEK, Václav. Region v historickém diskursu. In: *Jihočeský sborník historický* 72. České Budějovice: 2003, s. 5 – 13. ISSN 0323-004X.

DAVID, Martin Alois. *Mapa Králowstwj českého od Cys. Kral. Pražského Hvězdáře Aloyzyusa Dawida, kanownjika Teplského řádu Praemonstrátského s vrčenými mysty Reysovaná od...* [Čechy, 1819 kolorovaná mědirytina], [1819]. Měřítko 1: 703 000. 407×500 mm. At: Historický ústav AV ČR (mapová sbírka), Praha. Sig. VII/6/A 4066.

FAGAN, Brian. *Malá doba ledová.* Praha: Academia, 2007. 289 s. ISBN 978-80-200-1457-3.

FRIEDRICH, Gustav. *Rukověť křesťanské chronologie*. 2. vyd. Praha/ Litomyšl: Paseka, 1997. 339 s. ISBN 80-7185-118-3.

HLAVÁČEK, Ivan a KAŠPAR, Jan a NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. opr. a dopl. vyd. Jinočany: H+H, 2002. 544 s. ISBN 80-7319-004-4.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2005. 568 s. ISBN 80-7106-709-1.

HOMANN, Johann Baptist, dědici. *Regni Bohemiae Circulus Boleslaviensis ex Müllerianis aliisque recentissimis subsidiis chorographice designatus ut et secundum statum politicum modernum expressus et in lucem editus*. [Boleslavský kraj kolorovaná mědirytina]. [1770]. Měřítko 1: 218 000. 510×515. At: Historický ústav AV ČR (mapová sbírka), Praha. Sig. VI/7/B-3063/8; XX/1/A-2609; atlas 1014 (=stará sign. L 3/30).

HOMANN, Johann Baptist, dědici. *Regni Bohemiae Circulus Czaslaviensis ex Müllerianis aliisque recentissimis subsidiis chorographice designatus ut et secundum statum politicum modernum expressus et in lucem editus*. [Čáslavský kraj kolorovaná mědirytina]. [1770]. Měřítko 1: 188 000. 455×550 mm. At: Historický ústav AV ČR (mapová sbírka), Praha. Sig. VI/7/B-3063/9; A-3089; XX/1/A-2606; atlas 1014 (=stará sign. L3/30).

HOMANN, Johann Baptist, dědici. *Regni Bohemiae Circulus Chrudimensis ex Müllerianis aliisque recentissimis subsidiis chorographice designatus ut et secundum statum politicum modernum expressus et in lucem editus*. [Chrudimský kraj kolorovaná mědirytina]. [1770]. Měřítko 1: 195 000. 460×537 mm. At: Historický ústav AV ČR (mapová sbírka), Praha. Sig. VI/7/A-3084; B-3063/3; A-3939; XX/1/A-2608.

HOMANN, Johann Baptist, dědici. *Regni Bohemiae Circulus Kaurzimensis ex Müllerianis aliisque recentissimis subsidiis chorographice designatus ut et secundum statum politicum modernum expressus et in lucem editus*. [Kouřimský kraj kolorovaná mědirytina]. [1770]. 1: 211 000. 490×554 mm. At: Historický ústav AV ČR (mapová sbírka), Praha. Sig. VI/7/A-3090; B-3063/2; XX/1/A-2602; atlas 1014 (stará sign. L 3/30).

HOMANN, Johann Baptist, dědici. *Regni Bohemiae Circulus Reginhradensis ex Müllerianis aliisque recentissimis subsidiis chorographice designatus ut et secundum statum politicum modernum expressus et in lucem editus*. [Hradecký kraj kolorovaná

mědirytina]. [1770]. Měřítko 1: 238 000. 430×583 mm. At: Historický ústav AV ČR (mapová sbírka), Praha. Sig. VI/7/ A-3940; A-3087; XX/1/A-2603; atlas 1014 (=stará sign. L3/30).

HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis země moravskoslezské*. 2. vyd. Praha: Academia, 2004. 1144 s. ISBN 80-200-1225-7.

CHROMÝ, Pavel. Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: *Geografie na cestách poznání*. Praha: UK, 2003, s. 163 – 178. ISBN 80-86561-10-0.

JONÁŠOVÁ, Stanislava. František Jan Vavák (přednáška v Národním muzeu dne 29. 11. 1966). In: Kučera, M. (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*. Kniha VI-VII. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009, s. 5 – 40.

KAŠPAR, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z historické geografie českých zemí a z nauky o mapách*. Praha: UK, 1989. 109 s. ISBN 80-7066-142-9.

KRAUS, J. a kol. *Nový akademický slovník cizích slov*. Academia, Praha: Academia, 2008. ISBN 80-200-1415-2.

KREIBICH, František Jakub Jindřich. *Charte vom Bidczower Kreise des Königreichs Böhme nach zuverlässigen geographischen Hilfsmitteln neu bearbeitet*. [Bydžovský kraj kolorovaná mědirytina]. [1828]. Měřítko 1: 243 000. 432×323 mm. At: Historický ústav AV ČR (mapová sbírka), Praha. Sig. VI/8/A-3161; A – 435; A – 2297; B – 7571/2; XX/3/A – 2347.

KREIBICH, František Jakub Jindřich. *Charte vom Bunzlauer Kreise des Königreichs Böhme nach zuverlässigen geographischen Hilfsmitteln neu bearbeitet*. [Boleslavský kraj kolorovaná mědirytina]. [1834]. Měřítko 1: 245 000. 458×380 mm. At: Historický ústav AV ČR (mapová sbírka), Praha. Sig. VI/8/A-2290; XX/4/A-2353.

KREIBICH, František Jakub Jindřich. *Charte vom Czaslauer Kreise des Königreichs Böhme nach zuverlässigen geographischen Hilfsmitteln neu bearbeitet*. [Čáslavský kraj mědirytina] [1833]. Měřítko 1: 240 000. 375×464 mm. At: Historický ústav AV ČR (mapová sbírka), Praha. Sig. VI/8/A-2291; B 7571/3; XX/4/A-2339.

KREIBICH, František Jakub Jindřich. *Charte vom Chrudimer Kreise des Königreichs Böhme nach zuverlässigen geographischen Hilfsmitteln neu bearbeitet*. [Chrudimský kraj měřytina] [1833] Měřítko 1: 241 000. 379×483 mm. At: Historický ústav AV ČR (mapová sbírka), Praha. Sig. VI/8/A-2295.

KREIBICH, František Jakub Jindřich. *Charte vom Königgrätzer Kreise des Königreichs Böhme nach zuverlässigen geographischen Hilfsmitteln neu bearbeitet*. [Hradecký kraj měřytina] [1827]. Měřítko 1: 241 000. 450×484 mm. At: Historický ústav AV ČR (mapová sbírka), Praha. Sig. VI/8/A-2284A-2591; XX/4/A-2348.

KUČERA, Martin (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, kniha VI-VII (1810 – 1816). Praha: Karolinum, 2009. 484 s. ISBN 978-80-246-1482-3.

Lexikon české literatury. 4/II. Praha: Academia, 2008. 2105 s. ISBN 978-80-200-1572-3.

Německo – český a česko – německý slovník. Olomouc: Fin publishing, 2000.

NÜNNING, Ansgar (ed.). *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006. 912 s. ISBN 80-7294-170-4.

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Praha/Polička: Paseka/Argo, 1996–2003.

PEKAŘ, Jan. Paměti Františka Jana Vaváka. In: Pekař, Jan: *Postavy a problémy českých dějin*. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 265 – 300. ISBN 80-7021-057-5.

PEŠTA, Jan. *Encyklopedie českých vesnic*. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl I. Střední Čechy a Praha. Praha: Libri, 2003. 328 s. ISBN 80-7277-147-7.

První vojenské mapování – písemný operát: NA, fond Josefské mapování, sekce č. 109.

Regiony – časoprostorové průsečíky? Vědecká redakce Robert Šimůnek. Praha: Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2008 (vyšlo 2009).

SEMOTANOVÁ, Eva. K problematice regionů – časoprostorových průsečíků. In: *Regiony – časoprostorové průsečíky?* Vědecká redakce Robert Šimůnek. Praha: Práce Historického ústavu AVČR, v. v. i., 2008 (vyšlo 2009), s. 7- 25. ISBN 978-80-7286-129-3.

SEMOTANOVÁ, Eva. *Historická geografie českých zemí*. 2. aktualizované vydání 2002, 2. dotisk 2006. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006. 279 s. ISBN 80-7286-042-9.

SEMOTANOVÁ, Eva a ŠIMŮNEK, Robert. *Katalog Mapové sbírky Historického ústavu Akademie věd České republiky do roku 1850*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2002. 127 s. ISBN 80-7286-041-0.

SIEBENSCHN, Hugo a kol. *Německo – český slovník*. 5. vyd. Praha: SPN 1988. 1562 s. ISBN 80-04-25978-2.

SKOPEC, Jindřich (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, kniha první, část I. (1770 1780). Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1907. 148 s.

SKOPEC, Jindřich (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*. kniha první, část II. (1781 – 1783). Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1908. 222 s.

SKOPEC, Jindřich (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*. kniha druhá, část I. (1784 – 1786). Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1910. 114 s.

SKOPEC, Jindřich (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, kniha druhá, část II. (1787 – 1790). Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1912. 169 s.

SKOPEC, Jindřich (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, kniha třetí, část I. (1791 – 1794). Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1915. 150 s.

SKOPEC, Jindřich (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, kniha třetí, část II. (1795 – 1797). Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1916. 111 s.

SKOPEC, Jindřich (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, kniha třetí, část III. (1798 – 1800). Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1918. 132 s.

SKOPEC, Jindřich (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, kniha třetí, část IV. (1801 a dodatky). Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1934. 112 s.

SKOPEC, Jindřich (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, kniha čtvrtá (rok 1802 - 1806). Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1936. 210 s.

SKOPEC, Jindřich (ed.). *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816*, kniha pátá (rok 1807 - 1810). Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1938. 232 s.

Internetové zdroje

Oficiální informační portál regionu Poděbradsko, dostupné z: <<http://www.podebradsko-region.cz>> [cit. 18. 5. 2013]

První vojenské mapování – mapová část: sekce č. 109, dostupné z: <<http://www.oldmaps.cz>>

8 SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek číslo 1   Krajská mapa Hradeckého kraje z roku 1770 (Homann, J. B.) Zdroj: Historický ústav AVČR (mapová sbírka).

Obrázek číslo 2   Mapa království českého z roku 1819 (David, M. A.) Zdroj: Historický ústav AVČR (mapová sbírka).

Obrázek číslo 3   Krajská mapa Bydžovského kraje z roku 1828 (Kreibich, F. J. J.) Zdroj: Historický ústav AVČR (mapová sbírka).

Obrázek číslo 4   Fotografie domu v Milčicích, ve kterém Vavák žil. Foto: autorka

Obrázek číslo 5   Fotografie budovy bývalé školy v Milčicích, v popředí kamenný kříž. Foto: autorka

Obrázek číslo 6   Fotografie okolí Milčic. Foto: autorka

Obrázek číslo 7   Fotografie kostela sv. Jana Křtitele ve Skramníkách. Foto: autorka

9 SEZNAM ZKRATEK

KN – Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny

Paměti – Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816

Region – Vavákův region

Vavák – František Jan Vavák

VM – 1. vojenské mapování

PŘÍLOHY

Obr. č. 1 HOMANN, Johann Baptist, dědici. *Regni Bohemiae Circulus Reginohradecensis ex Müllerianis aliisque recentissimis subsidiis chorographice designatus ut et secundum statum politicum modernum expressus et in lucem editus*. Krajská mapa Hradeckého kraje z roku 1770. Milčice se nacházejí v jihozápadní části na hranicích s krajem Kouřimským. (viz s. 37) Zdroj: Historický ústav AVČR (mapová sbírka).

Obr. č. 2 DAVID, Martin Alois. *Mapa Kráľowstwj českého od Cys. Kral. Pražského Hvězdáře Aloyzyusa Dawida, kanownjika Teplského řádu Praemonstrátského s vrčenými mysty*. Mapa království českého z roku 1819 reflektující reformu krajského zřízení z roku 1751. Milčice se nacházejí v jižní části kraje Bydžovského. (viz s. 38) Zdroj: Historický ústav AVČR (mapová sbírka).

Obr. č. 4 Dům v Milčicích, ve kterém žil František Jan Vavák. V současnosti neobývaný. (viz s. 15)

Obr. č. 5 Budova bývalé školy v Milčicích (viz s. 61), v popředí kříž, o jehož vystavění se Vavák zmiňuje v Pamětech. (viz s. 50)

Obr. č. 6 Bažinaté okolí Milčic (viz s. 40)

Obr. č. 7 Kostel sv. Jana Křtitele ve Skramníkách, obci nedaleko Milčic, na hřbitově tohoto kostela je Vavák pohřben. (viz s. 66)